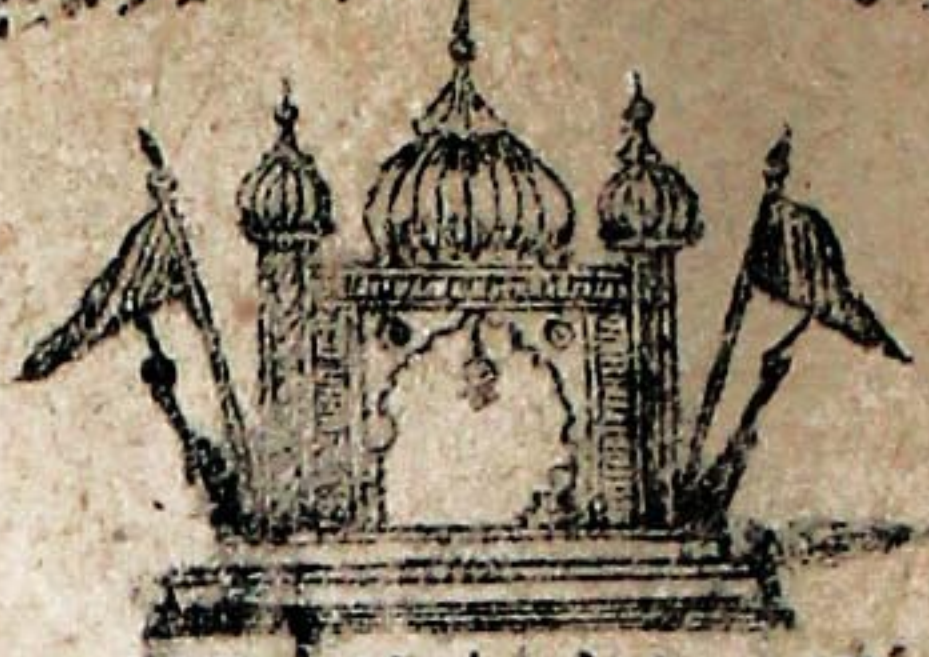

اللهم انظر الى اخلاق العظماء الكبار من امير المؤمنين سيد المرسلين سيدنا محمد وآله واصحابه اجمعين

نشان دولت خداداد افغانستان

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبُورِيَّةُ الْبُورِيَّةُ كُلُّ مَا آذَانُ

الحمد لله الذي آوانا وسعادتنا اقران بدار النضرت هرات ومضافات آن بعد معدلت عهد حضرت سلطان سليمان سراج الملة والدين امير ابن امير امير صيب الله فاضل صاحب دورو التي سلطنت خداداد افغانستان و حکمرانی شهزاده مازوی الاقدار بش صورت ملک سیرت نائب الحکومت صاحب محمد سلیمان خان و سپهبد ارشی محمد هاشم خان سلمهما الله المنان این رساله بحالہ پیراز موغظہ عرفان المستبصر

مَخْلَصَةُ الْمَقَامَا

حَضْرَتِ سَيِّدِ بَيَّكَانَ

بتصحيح حق عباد الله طاب الله خلد سيدستان حرف بالش عمدة القبران خواجہ عبد الرحمن بن فخر الحاج حاسی خواجہ فیض محمد خان بن مرحوم مغفور عباسی خواجہ شير محمد بن خواجہ عبد الرحمن بن مجذوب که باقی خواجہ یعقوب بن ارشاد پناهی خواجہ عبدالغنی این ساکن قریہ سردستان ہرات شیره صدق حضرت غوث صمدانی فیل ربانی حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس سرہ الغرید

باعتقاد خیر الصادق والیقین شہید الامم حضرت مولانا ابوالکلام آزاد صاحب کرامت و کتب کثیرہ

Collection of Prof. Muhammad Iqbal Mujaddidi
Preserved in Punjab University Library.

پروفیسر محمد اقبال مجددی کا مجموعہ
پنجاب یونیورسٹی لائبریری میں محفوظ شدہ

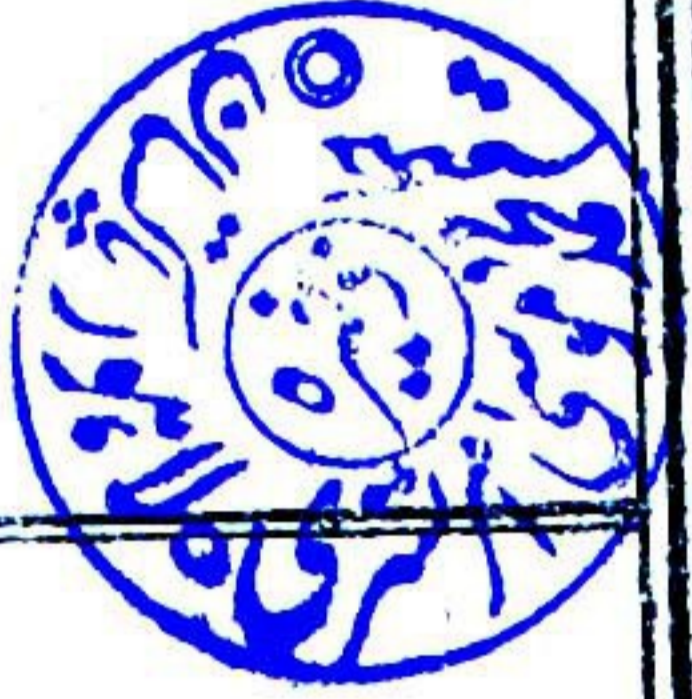

هَذَا النُّسخةُ خَاصَّةٌ لِلمَقَامِ خَاصِرِ قُطْبِ العَارِفِينَ وَغَوْثِ السَّالِكِينَ

39279

مَقْبُولِ رَبِّنا خَاصِرِ العَالَمِينَ بِشَیْخِ الإسلامِ فِیلِنا

لِحَمْدِ الجَامِی النَّمِیْقِ قَدَسَ سِرُّهُ العَزِیزِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

حمد و ثنا کے بے منتہا کہ مطبعانِ حریمِ حرمِ سدرۃ المنہیٰ ازارتقا معارج تصور آن بجز
 و قصور خود اعتراف نمودہ اند کہ لا اُحْصِیْ شِئاً عَلَیْكَ وَ یَسَّ بِیْ قِیَاسِ کُمُطْبَعَانِ
 طَبَقَاتِ وَ الذِّیْنَ اَوْقَوْا العِلْمَ اَیْتَهُمْ دَرَجَاتٌ اَزْ اَعْلٰی مَرٰجِ الصَّافِ اَنْ یَضَعُ وَ قُتُورِ
 الصَّافِ و اَدَّه اَنْدَکَ وَ مَاعَرَ فَنَاکَ حَتّٰی مَعْرِفَتِکَ حَضْرَتِ اَحَدِکَ کَ قَدْرَتِ کَامِلَہِ اَوْ
 نُوْرِ و جُودِ بَطْلَمَاتِ عَدَمِ رَسَائِدِ تَا اَیْمَہِ سِرِّ کُنْتُ کُنْتُ اَخْفِیًّا اَشْکَارِ اَشْدُّ و جُودِ جِلْدِ کُتُوْبَاتِ
 رَا و رَحِیْرِ و جُودِ خُودِ نَا چِیْرِ کَر و اَیْمَہِ تَا حَقِیْقَتِ وَ یَسِّقِ وَجْہِ دِیْکَ ذُو الجَلَالِ وَ اَلَا کَرَامِہِ
 پِیْدَا کُنْتُ اَنْ لَایْزَالِ کَہِ پِیْرَہِ کِمَالِ اَو اَزْ غِبَارِ زُوَالِ مِصُوْنِ سِتِ و پَایِہِ جَلَالِ اَو اَنْ
 تَصُوْرِ اِلِ کِمَالِ اَفْرُوْنِ مِیْتِ لَیْ دِلِ و جِہَانِ کَامِلَانِ کُمُ شَدَّہِ دَر کِمَالِ تُوْبَہِ
 عَقْلِ ہِمْمِ مَقْرَبَانِ بَیْ خِیْرِ اَزْ وصالِ تُوْبَہِ جِلْدِ تُوْبِیْ نَحْوِ کَر جِلْدِ بَیْنِ و وَا سَہِ مَاہِ
 ہِزْرَہِ ہِزَارِ عَالَمِ ہِیْتِ اَیْمَہِ جِہَالِ تُوْبَہِ اَنْ وُودِ و سَہِ کَہِ دَر بَدَا یْتِ مِیْتِ شَاقِ اَز لِی
 و دِوَسْتَانِ خُودِ رَا بَیْ وَا سَطِ مَحَبَّتِہِ و رَا بَطِہِ مَوَدَّتِہِ اَز خِزَانِہِ فَضْلِ کَرَمِ بَارِ شَارِ
 بَشَارَتِ اللّٰهِ وَ لٰی الذِّیْرَہِ اَبْمَا یَخْرُجُ جُودِہِ مِنَ الطُّلُمَاتِ اِلٰی التُّوْبِہِ بَخْلَعَتِ
 یَحِبُّہُمْ وَ یُحِبُّوْنَہُ سَرَاوِزِ کَر و اَیْمَہِ تَا اَز لَدُنِ شَہَادِہِہِ جِہَالِ و قُرْبِ اِتْصَالِ بِنِعْمَہِ فَرُو

او بود من و من او بودم کہ من بودم ساقی کہ او بہ مترنم گردیدند آن کریمے کہ از خمیائے
 فضل و عنایت خاصان خود را بقدر افرح کہ وَسَقَّوْهُمْ دَبَّهْمُ شَرَّ اَبَاطِهُوْرًا
 سرست گردانید تا از سزنجودی صدائے سے بار بار طل گران تا روز نوشا نوش بودہ
 بگوش و ہوش رندان کو سے توحید و تفرید رسانیدند و آن بے نیازے کہ عارفان
 خود را مقام خلت کراست فرمود تا از سر بلند مہتی و استغنائی تمام خلیل وارہ
 باواز جبرئیلت کہ بر پر سد حاجتی داری بجا رُو جوبے جبرئیل از لای مطلق باز رُو
 در ملک و ملکوت انداختند و در و دنا محدود و صلوات نامعد و دثار روح مطہرو
 و قالب معطر سلطان انبیاء و برہان اصفیاء آن بیت القصیدہ آیات و آن مجموعہ
 صحیفہ نجات کہ منشور کمال آفرینش و آفرینش کمال شرف توفیق ختم او با تمام
 رسید و طغرائے نسخ جمیع اذبان و لیل قلم شریعت او بر نواصی اقصی و ادانی کشید
 تا اینکہ ہفت آسمان معلق علا متے ست از بخار کمال او و ہفت زمین
 مطبق کفی ست از کف دریائے جلال او آدم بحماییت صفاے او مغفور خلیل
 برعایت و لاے او سرور موشے ناشر کو کہ او کہ یا لیتنی کنت من امتہ
 محمد صلی اللہ علیہ وسلم و عیشے مبشر و بدبہ او کہ و مبشر ابر رسول یاتی
 من بعدی اسمہ احمد البیت صدر عالم آفتاب شرخ و دین ہ صفوت
 آدم شفیع المذنبین ہ حامی عصیان آدم نام او ہ ہر دو عالم جرعه خور از جام او
 و در دریائے نبوت جان او ہ لی مع اللہ آیتے در شان او ہ مطلع النوا
 حق مقصود کل ہ پیشواے شرع سلطان سبل ہ عقل کل و اماندہ در معراج
 او ہ از لعمرک دادہ یزدان تاج او ہ آن بزرگوارے کہ اسرار جواب
 رب ادنی انظر الیک چاکران صادق او آشکارا کردند آنجا کہ گفتہ اند
 کہ غر و شس عزت مردان نبود از ازل ہ لن ترانی کے جواب پور عمران آدے

و آن رفیع مقدارے کہ حقایق مازاع البصر و ما عظم مریدان محقق او
 شرح و ادب اندک بیت احمد اسود اسے اور راوی را میرسد کہ کرامت پشت
 پاور سفت کشور میزند آن مقدارے مجبان فانی عونی مجیب کما الله
 و آن بیشتر مشران لا تقنطوا من رحمة الله انکم و اللیل اذا اغشی
 اشارتے است از انداز سطوات جلال جمال او و النهار اذا تجلے رمزے
 است از انوار تجلیات جمال او مقصود یہ خلق وجودے رویت کفرے
 ہمہ کافران زلف و موت و برآل او کہ راہ نماے شاہ راہ عاقبت قائد
 و اصحاب انچار را کہ راویان کتب و اخبار اند اما بعد میگوید این
 بندہ غاطی ابوالمکارم ابن علاء الملک الجامی کہ مدت عمر عزیزا بمقتضا
 الشیاب شعبه من الجنون صرف گردانیدم و در اسران اشرف اوقات
 از حد جد گذرانیدم و مرکب ہوا را در میدان خطار اندم و سودا زردہ چون
 ناف خطا اندم ہمیت عجب کارے کہ مارا مشکل ازماست و دل مارا ہمہ
 در و دل ازماست و لاجرم بساط عزت و جاہ پائمال امانی شد و نشاط
 حکمت و انستہاہ در فضالت و ناوانی رفت ہمیت تو نے کردم بنتم
 بے کہ کشیدن سخت زگر و کندہ و آنکہ پیدش کند روزگار و خلق
 در بند خلاص او کم اندہ و یالیت اگر در بند خلاص درویشی نباشند و
 نمک بر ریش و لریش نباشند و اما بحمد الله تعالی تو بوا الی الله
 جَمِيعًا اِنَّهَا الْمُؤْمِنُونَ سلسلہ و بتنا ظلمنا را در حرکت آوردہ بن
 خطاب تربیت فرمود ہمیت اگر خدا بایست ہوا بگذارہ کہ ہوا دشمن خدا
 باشد ہوا ہوا احمد خدا و ہوا ہوا ہر دو یک جا ہم کہ را باشد و بالتفاتی
 روحانیت آبا و اجداسے بندہ کہ مشائخ طریقت و پیران حقیقت اندین

غرق شرطہ تقلید را از شرط توحید **شعر** ان کنت تطمع ان تفوز بوصلنا
 فاهجر ولا تطلب غیرنا ثمطی عناء خلعت جزا پوشیده از جام عشوه
 محبت و نشوه عشق کاسات بالابلل نوشیده **شعر** اذ کنت ذادولة
 بنشوة عشقنا فاملأ کاسک من لذیذ شرابنا وور کنج محنت
 پای بر سر گنج محبت نهاد و از روع بصیرت دل زبان بحقیقت افوض
آمری الی الله بکشا و **شعر** الیک یارب قد وجهت حاجاتی +
 وجهت ببابک یارب یروغبانی + انت العلیم بما یحوی الضمیر به +
 یا عالم الغیب علام الخفیاتی + لا تاخذنی بذنبی انت تعرفه +
 فاغفر لجهودک یارب خطیاتی + واز درگاه کریم اجابہم بما عملوا
 خورسندگشت و از شفاخانه طیب إذا مرضوا فانا کطیبهم بدرمان
 و من یتوکل علی الله فهو حسبه قانع شد و چون شعاع آفتاب
 افمن شرح الله صدره للإسلام فهو علی نور من ربہ از برج سعادت
 بدرخشید و نسیم غایت الثائب من الذنب کمن لا ذنب له از بوستان
 دولت بوزید مصباح مثل نوره کمشکوۃ فیها مصباح افروخته گردید
 و دیده دل از جوامع اصول و فروع اہل ظاہر و دوحہ شد و مفتاح انسا
 فتحناک فتحا مبینا در دل بکشا - و خواطر از مقالہ و مقاصد صوری
 در موافقت اعراض آمد و بدایت بدایت از لی بطلب نہایات مقامات
 لم یزلی مرغ روح را بہ پرواز آورد و الحق بیت من نیم تنہا کہ ذرات دو کون
 جان فشانند این طلب را جان فشان + لہزار و حانیت حضرت شیخ الاسلام
احمد الجامی النامقی قدس اللہ روحہ العزیز بندہ را بارشادرتوبہ مالات و
 بالتفات مطالعہ تالیفات خود راہ نمود و فرمودند کہ از مقامات ماشمہ و ازالیفات

بالنسخۃ انتخاب باید کرد و بشرف عرض پادشاهی رسانید کہ لوح حافظہ او منقوش
 معرفت و حکمت منقوش است و خرد خورده بین در نتایج ذہن دو قار او دہوش
 تعیبات قضا با وضوح خورشید راے او منقوش و ہوید است و کونات
 قدر در محاذات سطوح آئینہ ضمیر او پید اطلوع تاثیر صبح دولت از مشرق بارگاہ
 اوست و سطوح طلایہ سعادت از مطلع درگاہ او درگاہ او قبلہ سلاطین نامدار
 بارگاہ او کعبہ پادشاہان ذوی الاقدار دست فیاض او در بحار لطف و کرم گوہر
 بار و انابل و تاب او در معاون چو دو سخا چو ہر نثار بیت بخشیش در یاعدم
 شد چون کفش بخشید فیض بہ بحر چون در جوشش آبدادہ پیماشد شراب
 مرفق عدل او دستگیر مستغنیان و لواحق فضل او کار ساز مستعینان
 حکایت حاتم طائی در بزم بندگان اوسطے شد و درستان رستم در رزم
 ملازمان اولائے گشت جلیم کہ نسیم صبا با وجود علم او شد خوست کریمیکہ
 ندیم صفادرجنب خلق او جنگ خوست اعنی سلطان جہان و جہانیان حسب
 الایمن و الامان حامی بلا و اہل ایمان مشیدارگان جہان بینی مہد بنیان مسلمانی
 خداوند عالم کیسہ کشور کشائے خسرو دین پرورد شرع آراے شراعی اسلام و دین
 و شعائر شرح حق و یقین بدولت او استقامت و انتظام یافت و مشاہد و
 معاہد سنت حضرت سید المرسلین صلی اللہ علیہ وسلم برامی جہان آراکی و بوضوح
 پیوست و از تجلی نور عدل او رنگ ظلام ظلم از صحیفہ روزگار زدودہ شد
 و بناے ستم و بے دادی از صدمہ سیاست او انہدام تمام یافت بیت
 شرک را از تو منہزم ارکان بہ ملک را از تو منتظم احوال بہ نہ ملک از خدمت
 تو بلال بہ نہ فلک را از طاعت تو کلال بہ ہمچو اسکندری بہ یمن و لقاہ ہم
 چہ پیغمبری بحسن و خصمال بہ مدحت توست ارفع الطاعانہ خدمت توست نفع الاعمال

يَامُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ آيَتِ سِتِ دَر شَانِ عَدْلِ اَوْ وَالرَّاحِمُونَ
 يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ عَدِيثِ سِتِ دَر بِيَانِ فَضْلِ اَوْ الْمُؤْتِيْدِنِ مِنَ السَّمَاءِ
 بِالذِّكْرِ الْبَاهِرَةِ الْمَنْصُورِ عَلَى الْاَعْدَاءِ بِالْعِزَّةِ الظَّاهِرَةِ
 سَلِيْمَانَ حَشَمَتِ سَكَنْدَرِ حَشَمِ عَيْبِ وَمِ تَاجِ اَفْتِخَارِ سَلَامِيْنَ نَبِيِّ اَوْ مِ سَرِيْرًا قَا
 وَخَلَفْتِ كَرَّ اَوْ تَحْتِ سَلْطَنَتِ وَشَجَاعَتِ پادشاهِ زَمَانِ دَرْ مِزْنِ قَلْبِ اَلْبِدْعَةِ
 وَالْعِدَاةِ وَالْمُتْرَدِيْنَ مَغِيْثِ الْاِسْلَامِ وَالْمُسْلِمِيْنَ مَعِيْنَ الْحَقِّ
 وَالْمِلَّةِ وَالذِّينِ شَاهِ نَخِ سَلْطَانِ طَلِ رِبِّ الْعَالَمِيْنَ مَبِيْتِ شَاهِيْ كِه
 بِاَحْرِيفِ چِه شَطْرِ نَخِ زُو بَاخْتِ بِرِ نَطْعِ رِزْمِ كِه زُو شِ الْبَتَّةِ شَاهِ نَخِ بِرِ اَطْلَعِ اَللّٰهُ
 شَمُوسِ سَلْطَنَتِهْ مِنْ اَفْقِ مَطْلَعِ الْخُلُودِ وَالذِّوَامِ وَاشْرُقِ بَدْوَدِ
 خَلَفْتِهْ عَنْ مِشَارِقِ الْمَلِكِ اِلَى يَوْمِ الْقِيَامِ اَلْهٰى تَلَمَّتِ پادشاهِيْ كِه بِرِ
 قَامَتِ سَلْطَنَتِ شَعَارِيْ اُو دُو خَبْرَانِهْ اَلْمُرَادِ دَوَامِ وَصُورَتِ تَلُوْدِ اَلْمُرَادِ
 وَمُصَوِّرِ دَارِ الْيُوْنِ اِنْ جِهَانِيْ كِه شَبَابِيْتِهْ بَارِ كَاهِ سَلْطَانِيْ سِتِ بِعِزِّ طَلْعَتِ نُوْرِ شَيْدِ
 اَبِيْتِ اَوْ مَزِيْنِ وَمُنُوْرِ دَارِ نِهَالِ دَوْلَتِشِ كِه اَز مِ شَكُوْفَةِ اَطْهَرِ سِتِ مِثْمَرِ بَرِيْلِ
 اَمَالِ بَادِ وَ مِثْرِبِ مِ سِرْتِ وَ دُو سِتِ كَا مِيْشِ اَز زَلَالِ اِنْجِيْتِ مَالِ اَمَالِ بَادِ جِبَا
 بِمَآيُوْنِ اَوْ كِه مَحَلِّ فَنَاءِ اَعْدَاءِ دِيْنِ وَ دَوْلَتِ سِتِ تَاوَا مِنْ قِيَامَتِ بِسَبَبِ
 بِعَلَاءِ اِسْلَامِ بَادِ بِسَاطِ بِمَآيُوْنِ كِه مَنَشَأُ نَشَاطِ مَلِكِ وَ لَمَّتِ سِتِ اِلَى يَوْمِ الْخُلُودِ
 مُوجِبِ اِنْبِطَاطِ اَنَامِ بَادِ اَكُوْنِ اِيْنِ مَبْدُءِ بَعْدَ اَز اَنْكِهْ تُوْفِيْقِ مَطَالِعِ دَوْلَتِشِ كِتَبِ
 وَرِ مَقَاتِلِ حَضْرَتِ شَيْخِ قَدْسِ الْقُدْسِيَّةِ يَافِتِ اَز مِ تَوْجِيْهِ فَاطِرِ دَوْلَتِشِ
 سَخْنِ چِنْدِ مِخْتَارِ بِرِ سَبِيْلِ اَخْتِصَارِ اَز اِنْ جِهْلِ اِنْجَابِ كِرُوْ بِاَلْمَلِكِ اَلْمُرَادِ
 شَيْخِ نُوْرِ اَللّٰهُ تَعَالَى مَرْقَدِهْ بِرِ سَمِ خَدْمَتِ وَ دَعَا كُوْنِيْ تَحْفَهْ بِرِ پَآيَهْ سَرِيْرًا اَعْلَا اُوْرِدِ
 وَ خُوْرًا بَايْنِ وَسِيْلَهْ نَذْكُرِ خَوَاطِرِ فَيَاضِ مَلَا زِيَانِ حَضْرَتِ كِرُوْ اِيْنِدِ اَمُوْلِ اَمَلِهْ چُوْنِ

سخنان شیخ از سر تحقیق و ہدایت و علم لدنی ست و از واقعات عزیزان مہتمم صاحب کشف بہ تحقیق پیوستہ کہ روحانیت حضرت شیخ جام قدس اللہ سرہ حافظ و حامی حضرت اعلیٰ خاقانی ست بعین رضا و قبول در ان نظر فرمایند زیرا کہ حضرت شیخ مغفور چنان فرمودند کہ اعتقاد و نوشتہ خود را بحضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم عرض نمودم کہ نوبت فرمودند کہ ہذا مذہبی پس مطالعہ این کتاب بحقیقت تامل و در مذہب محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم خواهد بود و از ان حیثیت کہ مؤلف دعا گوئے دولت ست بنظر عنایت و اصلاح لحوط فرمایند و بہ کرم عمیم بہ پذیرند میت من چہ کردم ہر چہ آمد آن زمین و لطف تو بود آنچه آمد و السلام و این نسخہ خلاصۃ المقامات نام بہاوم و بناے آن را برستہ مقالہ گذشتہ کہ کہ این مقالہ مشتمل برسی و چہار باب ست و یک فصل و با اللہ التوفیق مقالہ اول در انساب حضرت شیخ قدس اللہ سرہ العزیز و تواریخ و تصانیف و اسامی فرزندان و ازواج عفا یفات و این مقالہ مشتمل ست در پنج باب باب اول در نسب حضرت عالی شان باب دوم در ذکر فرقہ متبرکاتہ شان و پیران شان باب سیم در ذکر اولاد و ازواج شان باب چهارم در ذکر تصانیف حضرت بزرگوار شان باب پنجم در ذکر تاریخ ولادت و وفات شان نور اللہ تعالیٰ مضیحہ و توبہ شان مقالہ دوم در کرامات حضرت شیخ قدس اللہ سرہ العزیز کہ از مقامات امام محمد و شیخ احمد ترخستانی قدس اللہ سرہ مما نقل کرده شد و این مقالہ مشتمل ست در پنج باب و یک فصل باب اول در بیان کرامات کہ در ابتداء توبہ و ایام مجاہدہ آن حضرت بزرگوار واقع شدہ باب دوم در بیان کرامات کہ

در بلده سرخس بطهور پیوسته باب سیم در بیان واقعات جام و
 نیشاپور و غیر ذلک باب چهارم در ذکر کرامات بلده هرات و حاجیت
 آن باب پنجم در ذکر کرامات که بعد از وفات شان مشاهده گردیده
 فصل در بیان کرامات حضرت شیخ الاسلام قطب الدین محمد بن شیخ
 شمس الدین مطهر خلف حضرت شیخ قدس اللہ سره مقال اول سیم
 در بیان سخنان که از کتب حضرت شیخ مغفور نقل شده و این مقاله مشتمل
 است در بیست و چهار باب باب اول در بیان توحید و معرفت
 باب دوم در بیان سنت و جماعت باب سیم در بیان توبه
 و انابت باب چهارم در بیان فضیلت نماز باب پنجم در صفت
 عقل باب ششم در بیان مطلق علم باب هفتم در علم لدنی
 باب هشتم در بیان بیداری دل و طلب طالبان باب نهم
 در صفت گناهکاران مخلص باب دهم در بیان فقر باب یازدهم
 در اسرار محققان باب دوازدهم در بیان عشق و محبت باب
 سیزدهم در بیان اخلاص باب چهاردهم در بیان توکل و
 رضا به قسمت باب پانزدهم در بیان قناعت باب شانزدهم
 در بیان صفت زهد باب هفدهم در زهد دنیا باب هجدهم در زهد
 سوال باب هجدهم در زهد و عجب باب نوزدهم
 در شرح روح و نفس باب بیستم در بیان سیرت پیران و اولیاء اللہ
 باب بیست و یکم در بیان زاویه نشینی و سماع باب بیست و دو
 دویم در بیان تفسیر بعض آیات باب بیست و سه در بیان
 فضائل محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم

مَقَالَةُ اَوَّلُ

باب اول در بیان نسب حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس
اللہ سرہ العزیز امام محمد عنونوی رحمتہ اللہ علیہ

در مقامات خود آورده اند که حضرت شیخ الاسلام نور اللہ مرقدہ عربی نسب بودند که
پدر و مادر شان عرب بود چنانکه مردمان اورا ابو نصر عربی می گفتند و جوان جلد
و شجاع و بلند همت و کبیر بودند و آثار شہامت و فطانت و سخاوت در احوال
شان ظاہر و لائح بود و شیخ احمد ترخستانی رحمۃ اللہ علیہ نیز چنین نوشتہ اند
کہ از ایام طفولیت شان ہمگی اوصاف قوم عرب در شان شان ظاہر و سہویا
بود و چون شہامت و شجاعت و کیاست و فطانت و سخاوت و فراست
و مروت و فتوت او در آوان کودکی شان بود چنانکہ حالات بسیارے از
ایشان شاہدہ مے شد کہ از ان جملہ یکے این بود کہ ہر گاہ ایشان را در
حین چہار ماہہ کہ از گہوارہ یرے داشتند بزبان فصیح اللہ مے گفتند و دیگر
آنکہ در حین ہفت سالگی کمان چوبین و تیرے در فراخور آن کمان بدست خود
داشتند چنانچہ عادت طفلان ست و در میان کوچہ با جمعے کو دکان بازی می
نمودند جماعتے از قریہ نامق سنگ آسیاے بر دند چون در میان
میدان کو دکان رسیدند حضرت شیخ قدس اللہ سرہ تیرے در ان کمان چوبین
خود نہادند و ہر سنگ کشیدند و بانگ زدند کہ باز ایست سنگ باز ایستاد
و چند آنکہ سحے کردند نہ ہیچ جیلہ نتوانستند برد چنانکہ در مثل این حال در آوان
طفولیت شان از انہا بسیار بظہور پیوستہ و شیخ قدس اللہ سرہ را احمد عربی

مقالہ اول در بیان نسب حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس اللہ سرہ العزیز امام محمد عنونوی رحمتہ اللہ علیہ

واحد بجلی ہے گفتند زیرا کہ از جلد فرزندان جریر بن عبد اللہ بجلی رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 بودند کہ بہ شہش نسب بہ حضرت جریر رضی اللہ عنہ می رسیدند و جریر رضی اللہ
 عنہ بیسی و چہار نسب بہ حضرت خلیل الرحمن صلوات اللہ وسلامہ علیہم رسید کہ
 ذکر انساب شان چنین است احمد بن ابوالحسن بن احمد بن جریر بن عبد اللہ
 بن لیث بن جریر بن عبد اللہ بن جابر و آن شلیل بن مالک بن نضر بن ثعلبہ بن حثم
 بن عویق بن خزیمہ بن حرب بن عامر بن مالک بن سعد بن نذر بن قیس و آن
 مالک بن عبقر بن انمار بن ارش بن عمرو بن الغوث بن نبت بن زید بن
 لہلان بن سباء البجلی الا خمس بن لیجب بن یارب بن قحطان بن یحییٰ بن یس
 بن قیذر بن اسمعیل بن ابراہیم صلوات اللہ وسلامہ علیہما۔ و جریر بن عبد اللہ
 رضی اللہ تعالیٰ عنہ حاکم و بزرگ و سید اہل یمن و طائف بود در تاریخ خواہ
 محمد بن یسعم رحمۃ اللہ علیہ مذکور است کہ سی شش قبیلہ عرب ماتحت حکم او بودند
 و او جوان سخن و مہمان دوست و شجاع و غیور و عالی ہمت و نیکو صورتی و
 پسندیدہ سیرتے و مبارک قدمے و کشادہ ابرو کے و منبسط بود و حضرت
 رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم در حق شان و عدی بن ہاتم رضی اللہ عنہما را فرمود
 کہ خدا کے تعالیٰ ایشان را بشرف ایمان مشرف گردانند تا اینکہ خدا چہا
 این ہردو صحابی کرام را رضی اللہ عنہما از برکت دعا سے آنحضرت صلی اللہ علیہ
 وسلم اسلام روزی گردانید و چون جریر رضی اللہ تعالیٰ عنہ در تاریخ سنہ عشران
 ہجرت کہ آن سال را حجۃ الوداع می نامند ایمان آورد و بعد از شش قبیلہ عرب

کتاب فتوح الشام علیہ السلام و در او در حق ایشان فرمود کہ خدا چہا
 را مطالعہ بنماید و از انجبات و در او در حق ایشان فرمود کہ خدا چہا
 من بزرگترین امیران و در او در حق ایشان فرمود کہ خدا چہا
 را مطالعہ بنماید و از انجبات و در او در حق ایشان فرمود کہ خدا چہا
 من بزرگترین امیران و در او در حق ایشان فرمود کہ خدا چہا

کہ در تحت حکم او بودند اکثر شان ایمان آوردند و اما کیفیت ایمان جریر رضی اللہ
 عنہ این بود کہ مردم عرب بہ نزد او عارض شدند کہ یا جریر چرا محمد قریشی را
 منع نمی کنی کہ او دعوی نبوت سے کند جریر رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمود کہ محمد
 نامی از قبیلہ قریش پیغمبر آخر الزمان خواهد بود من تحقیق می کنم اگر این مرد بہمان
 پیغمبر نباشد بمنع او مشغول می گردم لہذا جہازہ سوار شد و متفکر در مدینہ
 منورہ آمد و بہ مسجد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم داخل شد و سلام کرد حضرت
 رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم جواب سلام او را رد فرمود و او را تعظیم بجا آورد
 و رد اسے مبارک خود را بگترانید و دست جریر رضی اللہ عنہ را گرفتہ و در بالا
 رد اسے مبارک خود بنشانند و بعد از ان در شان او فرمودند کہ اِذَا جَاءَ كُمْ
كُرَيْمٌ قَوْمٌ فَآكِرْمُوهُ لہذا حضرت جریر رضی اللہ عنہ فرمود کہ يَا مُحَمَّدُ
عَلِمْتُ اِنَّكَ رَسُولُ اللّٰهِ یعنی سے محمد و انتم اینکہ تو رسول خداوندی
 ایمان را بر من عرض نما سے حضرت صلی اللہ علیہ وسلم ایمان را بروے عرض
 نمودند و او قبول کرد فی الحال ایمان آورد بعد از ان جریر رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 بکتوبے نوشت و مہر نہاد و بہ ہمراہ جہازہ خود بدست شخصے داد و بطرف قبائل
 خود فرستاد و سی و شش کس را کہ بزرگترین قبائل بودند طلب نمود لہذا
 ہمگی شان آمدند و ایمان را قبول کردند بعد از ان جریر رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 ایشان را پس فرستاد تا اینکہ باقی قبائل ہا را با ایمان دعوت نمود چنانکہ
 اکثر قبائل ہا ایمان آوردند و خود او ملازم آستان بوسی حضرت ختمی پناہ
 صلی اللہ علیہ وسلم شد و از مدینہ منورہ رحلت نمود تا اینکہ در تاریخ سنہ احدین
 و خمسین فوت گردید رضی اللہ تعالیٰ عنہ و از عقب و چہار پسر ماند لیث و عبد
 و منذر و ابراہیم و از عقب ابراہیم ولد نمازند تا اینکہ در واقعہ کہ بلاد رکاہ سبط

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم شہادت یافت و از عقب سہ سپرد و گزشتان فرزندان
 خلف باقی ماندند و نسل شان موجود اند در جامع الاصول از بخاری و مسلم و ترمذی
 روایت می کند کہ جریر رضی اللہ عنہ فرمود کہ ما حجج بنی رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم منذ اسلمت و لادانی الا و تبسمنی و جہی یعنی از آن روزی
 کہ اسلام آوردم ہرگز رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مرا محروم نکردند و ہرگز نظر
 شان بر من نیفتاد و نگرانیدہ در روایتی کہ من تبسم نمودند و نیز در جامع الاصول نقل آورد
 کہ جریر رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودہ است کہ روزی حضرت رسالت پناہ صلی اللہ
 علیہ وسلم از برای من فرمودند کہ یا جریر چہ ابا یان را از ذی الحلیفہ خلاصی نمیدی
 و ذی الحلیفہ نام تہی بود در خانہ خشم کہ او را کعبہ یمانیہ و شامیہ می گفتند جریر
 رضی اللہ عنہ فرمود کہ یا نصیب سوار را از بنی انجس بہر اسلئے خود اختیار نمودم زیرا کہ آنہا خیل
 و قبیلہ من بودند و خود من قادر نبودم کہ خود را در بالائی اسپ نگہ دارم لهذا حضرت صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم دست حق پرست خود را بر سینہ من زدند چنانکہ اثنا عشر سال مبارک شان
 را در سینہ خود دیدم و دعا کردند اللہم ثبت و اجعلہ ہادیا مہدیاً یعنی بار خدایا اورا
 ثابت دار و راہ نماندہ و رہنمون گردان جریر رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمود کہ بعد ازین دعا
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہرگز از اسپ نیفتادم و بعد ازین واقعہ جریر رضی
 اللہ عنہ بطرف ذی الحلیفہ رفت و آن بہت را بہ شکست و بسوخت و بخدمت
 آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کس فرستاد چون این رسول بخدمت حضرت
 صلی اللہ علیہ وسلم رسید عرض نمود کہ یا رسول اللہ قسم بان خدا کہ ترا بہ سبب
 بطرف خلق فرستادہ اینکہ بطرف شمانیادم تا اینکہ ذی الحلیفہ را چون آشتی
 گرگین ترک نمودم لهذا حضرت صلی اللہ علیہ وسلم پنج نوبت دعا کردند کہ خدا
 تعالیٰ در خیل انجس و در مردان انجس برکت دہد و نیز در جامع الاصول نقل آید

که در آن عین که امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه لشکری را آماده ساخت و حرب معاویه رضی الله عنه را اراده نمودند و حضرت معاویه رضی الله عنه هم اهل شام را بحرب علی کرم الله وجهه امر نمود و هر قبیله را معاویه رضی الله عنه امر نمود و اینکه هر قبیله بهمراهی قبیله خود مقاتله نماید بنی ازد بهمراهی بنی خثعم بهمراهی بنی خثعم و علی بن ابی طالب بهمراهی قوم خود مقاتله شد و یک قبیله جریر که او را قبیله بجلیه گویند شهبانند زیرا که ازین قبیله سیچکس در میان لشکر معاویه رضی الله عنه نبود لهذا آنها را امر فرمودند که بهمراهی دیگر قبیله با مقاتله کردند زیرا که در میان لشکر عراق سیچکس از این قبیله نبود در تاریخ امام محمد مصعب رحمة الله علیه مسطور است که امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه جریر رضی الله عنه را تعظیم و احترام بسیاری بجای آوردند و او را بسیار دوست داشتند و جریر رضی الله عنه را نیز با علی کرم الله وجهه محبت و اخلاص تمامی بود چنانکه یک روز علی کرم الله وجهه را بخانه خود بردند و ضیافت بجای آوردند و حضرت حسین رضی الله عنه را نیز بهمراه خود بردند و چون از خانه جریر رضی الله عنه بیرون آمدند بعد جریر رضی الله عنه بشکرانه آنکه ابن عم رسول الله صلی الله علیه و سلم بهمراهی بسطین رسول الله صلی الله علیه و سلم بخانه او تشریف فرما شدند در همان روز هفت صد اسب شتر صدقه کرد و مناقب آن بزرگوار رضی الله عنه در کتب حدیث و تواریخ بسیار ذکر شده چون این نسخه مختصر است لکن از مناقب او کفایت گوید

باب دوم در ذکر خرقه و ذکر پیران حضرت شیخ الاسلام قدس سره العزیز
 حضرت شیخ احمد رختانی و امام محمد غزالی و مولانا تاج الدین محمود بوزجانی و مولانا

زین الدین ابوبکر تابیادی رحمۃ اللہ علیہم جنین نوشتہ اند کہ حضرت شیخ الاسلام
 قدس المدرہ در ایام مجاہدات خود در کوه خرقہ از دست خضر علیہ السلام
 پوشیدہ اند و از شیخ ابوطاہر کرد کہ پیر و مصحبت شان بودہ و او مرید شیخ
 ابوالعباس قصاب بود نیز این جنین روایت آمدہ و چون از کوه بمیان **خلج**
 آمدند بعد از ان خرقہ شیخ بوسعید ابوالخیر قدس المدرہ را بحوالہ و وصیت
 شان از دست فرزند او ابوطاہر قدس المدرہ پوشیدند چنانکہ این واقعہ
 در مقامات خود شیخ بوسعید قدس المدرہ مذکور است کہ در آن جنین کہ
 شیخ بوسعید قدس المدرہ از این عالم نقل می فرمودند فرزند ان و مرید ان
 شان حاضر آمدند و عرض نمودند کہ یا شیخ خرقہ خود را بکہ حوالہ می کنیید و معنی
 آن نصیب کہ باشد شیخ قدس سرہ فرمودند کہ آنچه شما طلب می کنید بدیگر
 حوالہ شد و علم شیخی ما را برد خمار زدند و آن کارے کہ ما را وہمہ شاخ
 زبان ماضی را بود بوسے تسلیم کردند و او را از ہمہ گی برگزیدند و او ہنوز ہل
 من مزید میگوید و شیخ عطار لائق این مقام فرمودہ بیت دوش
 میگویند پیرے در خرابات آدہ است + آ چشمش باصر احوی در منا جا آدہ است +
 مے عمل گرد بدستش بتکدہ مسجی شود + پیر عاشق بین کہ چون حسب کرامات آدہ است +
 و نیز شیخ مرحوم ابوطاہر فرزند خود را فرمودند کہ لے فرزند و وصیت من آن است
 کہ طہ لوق شریعت را نیکو رعایت کنی و خرقہ ما کہ بدست تو امانت است بعد از
 وفات من بچند سال جوانی باجمالے احمد نام پیدا شود کہ او مرد بلند بالا
 باشد و گندم رنگ روے او سرخ و سفید محاسن اوے گون چشم ہاے او
 شہلا کہ چون از زیارت من فارغ شود تو در صحن خانقاہ نشستہ باشی زینہا
 بگری کہ او را تعظیم و احترام بسیاری بجائے آوری و این خرقہ من را بوی

تسلیم کنی چون آن قدر مدتی کہ شیخ ابوسعید قدس اللہ سرہ فرمودہ بودند
بگذشت بعد شیخ ابوطاہر پدربزرگوار خود را قدس اللہ سرہ بما بہ خواب دید کہ ہمراہ
اصحاب خود بجایے میروند شیخ ابوطاہر عرض نمود کہ یا مخدومی در کجا میروید
پدربزرگوار نشان فرمودند کہ تو نیز بابا بیا کہ حضرت قطب الاولیاء میرسند و بایان
باستقبال او میرویم و در آن شب کہ شیخ زادہ این واقعہ را بخواب دیدند
روز دیگر در حین ضحواۃ کبرئے حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس اللہ سرہ
بعد از زیارت مرقد سلطان ابوسعید پڑا اللہ مضجعہ بخانقاہ شیخ زادہ در آمدند
و چون شیخ زادہ آنہارا بیدند نشانی ہائے کہ پدیشان فرمودہ بود ہمہ گی را مشاہدہ
کردند و بشرائط وصیت قبلہ گاہ خود قیام نمودند و شرائط تعظیبات را بجاک
آوردند بعد از آن خواست کہ خرقہ متبرکہ را تسلیم کند باز با خود اندیشہ کرد کہ از
دست معجز نظام مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم میرتضعی علی کرم اللہ وجہہ رسید
و بعد از آن بچند واسطہ بدست بایان رسیدہ این را آسان از دست نتوان
داد چون شیخ زادہ این اندیشہ را بقلب خود راہ داد حضرت شیخ الاسلام قدس
اللہ سرہ فرمودند کہ یا اباطاہر در امانت خیانت نشاید لہذا شیخ ابوطاہر
قدس اللہ سرہ زبان اعتذار بکشود و خرقہ را حاضر آورد و در حضرت شیخ الاسلام
نور اللہ مرقدہ بہ پوشانید و از این دانستہ می شود کہ حضرت شیخ الاسلام
خرقہ شیخ ابوسعید را بحوالہ و وصیت شان از دست شیخ ابوطاہر پوشید و
شیخ ابوسعید از دست شیخ بابی عبدالرحمن سلمی و ایشان از دست شیخ ابوالقاسم
نصر آبادی و ایشان از دست شیخ ابوبکر شبلی و ایشان از دست شیخ جنید
بغدادی و آنہا از شیخ سمرقانی و آواز شیخ معروف کرخی و ایشان از حضرت
امام موسیٰ رضا و ایشان از پدیر خود امام موسیٰ کاظم و ایشان از پدیر خود امام جعفر

صاوق و ایشان از پدر خود امام محمد باقر و ایشان از پدر خود امام زین العابدین و ایشان از
پدر خود بسط رسول صلی اللہ علیہ وسلم حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ و ایشان از پدر خود میر
المؤمنین حضرت علی کرم اللہ وجہہ و ایشان از حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

باب سیم در ذکر اولاد و ازواج حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس سره

حضرت شیخ الاسلام قدس سره را چهل و دو فرزند بود سی و نه پسر بودند و سه دختر
و از ان جمله چهارده پسرشان بعد از وفات شان در میان مردمان بودند و همه گی را
حالات و مقامات و کرامات و تصانیف و تالیفات بود و همه گی صاحب ولایت
بودند و خاص و عام این حالات را از ایشان مشاهده کردند و آما تفصیل آنها که
در این کتاب ذکر شوند خوف تطویل است و کتب شان که دال بر ولایت شان
می باشد سوائے آنچه در صین فترت چنگیز خان منفق و گشته و حالادرین درویشان
موجود است مثل کتاب البدائع و رموز الحقائق و صراط السالکین و حدیقه شیخ الاسلام
قطب الدین محمد و غیر ذلک و اولین پسرشان شیخ رشید الدین عبدالرشید بود
و او را دو فرزند بود علی و ابوالقاسم که از ایشان فرزندے نماند و مدفون شان
در قریة غنڈہ است از محال تر شیز دویم جمال الدین ابوالفتح که مدفون شان در مغرب
زمین است و ایشان را دو پسر بود یکی عبدالرحیم که از وے خلقے باقی نماند و دیگر
احمد که فرزند ان او در مغرب زمین بسیار اند سیم صفی الدین محمود که مدفون شان
در روم است و چنین مشهور است که فرزند ان او در روم بسیار اند و آما این گفته
در مقامات شیخ احمد زخستانی و امام محمد غزنوی رحمہما اللہ تعالیٰ ذکر شد و از
ایشان سه پسر باقی بود ابوالمعالی و صاعد و عمر چهارم قطب الدین محمد و مدفون
شان در ولایت برس است از توابع نیشاپور در ولایت ریخ فرزند ان شان

غیاث الدین ست کہ کتاب ستر البدائع را بنام او نوشته در شہور سنہ سبع و سبعین
و خمسائتہ و امام فخر الدین رازی رحمۃ اللہ علیہ بخدمت شان ارادت تمامی داشتند
شیخ احمد ترخستانی چنین روایت می کند کہ ابتدائے شیخ ظہیر الدین عیسی بہرابی
امام رازی رحمۃ اللہ علیہما چنان بود کہ روز کے شیخ ظہیر الدین عیسی در مجلس مدرس
امام رازی نور اللہ مرقدہما حاضر شد امام مرحوم مدرس تفاسیر مشغول بود تعظیم
زیادہ بجایے نیاورد شیخ زادہ رحمۃ اللہ علیہ سخنے چند بیان فرمود و مباحثہ چند
ایراد کرد امام رازی جماعتے کہ حاضر بودند حیران ماندند و ہمہ گی بجز و قصور در منظر
باشیخ زادہ تن در دادند لہذا امام رازی رحمۃ اللہ علیہ عرض نمودند کہ شیخ زادہ
بغیر از علم تفسیر در چہ فن شروع کردہ اند شیخ زادہ فرمودند کہ از ہر چہ پرسند جواب
شنوند امام رازی رحمۃ اللہ علیہ فرمودند کہ شیخ زادہ عجب دعویٰ نمودند بعد
امام رازی بقلب خود اندیشید و گفت از گروہ مشائخ از حکمت ما و ریاضی ما بید
پرسید زیرا کہ ایشان بدان فنون کمتر اشتغال نمودہ اند و مدت ما بود کہ امام
رازی را از ان علوم مشکلات ما بود و کسے را نمی یافت کہ تحقیقات کند۔ آن
مشکلات ما را چون از شیخ زادہ سوال نمود چنان جواب ما شنود کہ مشکلات
شان حل شد بعد از ان امام رازی و ہمہ گی حاضران را معلوم شد کہ این چنین جواب
ما بجز از نتیجہ علم لدنی از دیگر چیزے نیست و از جاے برخاستند و دست ماے
شیخ زادہ را بوسہ دادند و اعزاز نمودند و بعد بجایے خود نشستند درین صحن آن خادم
امام رازی رحمۃ اللہ علیہ کہ مؤکل بخدمت استر ماے شان بود در آمد و عرض نمود کہ
یا امام استر بار گیر راتنگ نیکوئی می باید شیخ زادہ رحمۃ اللہ علیہ خادم خود را فرمودند
کہ بہ اوطاق رود آن تنگی را کہ بدست خود بافتہ ام حاضر کن چون خادم شیخ زادہ
تنگ را آورد حاضر آورد امام رازی رحمۃ اللہ علیہ تنگ را گرفت و بوسید و در

بالا سے عمامہ خود بسر خود بست و فرمود کہ تنگ کہ از دست آنحضرت باشد جز تاج
 سر فخر رازی دیگر چیزے را شاید چہار و ہم شہاب الدین اسماعیل کہ مدفن شان در
 قبلہ تربت سست در میان راہ گذر رواق و گنبدی کہ اورا گنبد سفید مے گویند
 و اونیز مجرد بودہ و این فرزندان شان از بہشت منکوہ بودہ اند اول والدہ فخر الدین
 ابو الحسن از برس بودند دیگر والدہ برمان الدین نصیر از بوزہ جان دیگر از قریہ است
 والدہ عماد الدین عبدالرحیم دیگر از صاغو والدہ شیخ شمس الدین مطہر و ظہیر الدین علیہ
 و دیگرے نیز دختر رئیس صاغو والدہ حمید الدین عبدالسد بودند دیگرے از نیشاپور
 کہ آن منکوہ را بہمراہی خود بہ کعبہ شریف بردند و در عرض راہ فوت شد و
 مدفن او در بیابان ہاست و دیگر دختر عمر فرافروزی بود و دیگر از مردم سرخس

باب چہارم در بیان تصانیف حضرت شیخ الاسلام و مقامات شان قدس سرہ العزیز

امام محمد غزنوی رحمۃ اللہ علیہ در مقامات خود نوشتہ اند کہ حضرت شیخ الاسلام نور
 اللہ مرقدہ امی بودند و درس سخواندہ بودند خداوند جل علی شانہ درے از علم لدنی برو
 شان کشادہ بود و چہار وہ کتاب کہ مشتمل بر علوم شریعت و طریقت و حقیقت بود
 تصنیف کردہ بودند چنانکہ ہمگی علما و شاخ پسند کردہ بودند و از روی آن نسخہ
 ہا برداشتند و آن کتب ہا در عالم منشور شد کہ کس بیچ علیے نگرفت یکے کتاب
 رسالہ سمرقندی و کتاب انیس التائبین کہ چہل و پنج باب است و یک مجلد و کتاب
 سراج السائرین کہ ہفتاد و پنج باب و سہ جلد است و این کتاب را در سنہ ثلاث
 و عشر و خمسمائے نوشتند دیگرے کتاب منقح النجات ہفت باب و یک مجلد
 و این کتاب را در سنہ اثنا و عشرين و خمسمائے نوشتند کہ ہفت باب و یک جلد
 و دیگرے کتاب روضۃ المذنبین کہ بیست و سہ باب و یک جلد است کہ در سنہ

ست و عشرين و خمسائة بنام سلطان بخر نوشتند دیگر کے کتاب بجا الحقیقہ ہنر وہ
 باب و یک مجلد کہ در سنہ سبع و عشرين و خمس مائے نوشتند و دیگر کے کتاب اشعار
 و یک جلد این ہفت کتاب در نہ جلد حال در میان درویشان مشہورست و پنج
 مجلد دیگر در ایام فترت چنگیز خان مفقود شد و چین می گویند کہ از چہار دہ کتاب
 آنچه حاضرست و آنچه غائب حالاً ہمہ گی در ہندوستان بخرانہ فیروز شاہ موجود
 اند و کتب مفقود این پنج جلد اند کتاب فتوح الروح یک جلد کتاب اعتقاد نامہ یک
 جلد کتاب تذکیرات یک جلد کتاب زہدیات یک جلد کتاب سراج السائرین
 ہر چہار جلد در یک مجلد و حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ در کتاب سراج
 السائرین می فرمایند کہ در ابتداء از علوم بیچ نمیدانستم چنانکہ تا بیست و دو سالہ
 شدہ بودم قادر نبودم کہ سورہ الحمد را صحیح بخوانم تا اینکہ خدا سے تعالیٰ از خزانہ
 فضل وجود و کرم خویش این عاصی غاطی جانے را چندان از علوم کرامت فرمود کہ در
 عصر من بیچ امامی قادر شد کہ بر من اعراض گیرد و بیچ علمی از من نہ پرسید نہ کہ در آن
 علم اشکال افتادے و اگر کسی از من مسئلہ پرسید و با من خلاف کردے حق آن
 بودے کہ من گفتمے و نہ صد تائے کاغذ در علوم ظاہری و باطنی تصنیف کردم و
 در نزد بیچ استاد ہرگز ورقے نخواندم بلکہ این ہمہ گی بالہام حق تعالیٰ بود و ہر کس
 کتابے تصنیف کند اور از کتاب ہائے دیگر بگیرد و ما این کتاب را از قلب بی
 غش و غل و بے تعصب و بے حد بکاغذ بردیم نہ از کاغذ بدل آوردیم و ہر کتابے
 کہ چین باشد اور رنگ و بوی دیگرے باشد کہ کتاب ہائے دیگر انباشد
 در کتاب اینس التابین آمدہ است کہ رونندگان سوی حق را ہزار مقام باشند و آن
 ہزار مقام در چہل و پنج باب این کتاب مذکورست و کتاب مفتاح النجات آمدہ
 است کہ این کتاب را در بیان اعتقاد نوشتہ ام و این طریقہ و این اعتقاد را

در خواب بحضرت رسالت پناه صلی اللہ علیہ وسلم عرض نمودم اگر چنانچہ نشنوده باشم
 کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم سہ مرتبہ نفرمودہ باشند کہ ہذا مذہبی ہذا
 مذہبی ہذا مذہبی خدا تعالیٰ را مسلمانان نکرده باشم و در کتاب بحار الحقیقہ
 فرمودہ اند کہ بنگر کہ از سر و آشنندی و از سر شناختگی در این سخنان سنگری کہ دین
 خویش و دین دیگران را بر باد دہی و بسیار خواجہ و اما مان اند کہ در این سخنان
 اندیشند و بیچ ندانند انگاہ گویند کہ اینہا بیچ نیست زیرا کہ این سخنان در بیچ کتاب
 نیست و در بیچ کتاب ندیدہ ایم چون نشنیدیدہ باشند دل ایشان این شرح ندارد
 کہ این سخنان را بر گیرد چہ کنند سخنہ ہست در این کتاب کہ ہرگز بردن بیچ مدعی
 گذرنہ کردہ ہست و بزبان ایشان نرفتہ ہست اما تو ہر چہ میدانی میخوان و نصیب
 خویش بر گیر و ہر چہ ندانی از سر آن فرا گذر تا در رنج و گفتگو نیفتی و اگر کہ
 اول این کتاب بر خواند و سخنہ بیند کہ اورا فہم نشود بہتر آن است کہ اورا فرود گیر
 تا اینکہ اورا معلوم شود و نیز فرمودہ اند کہ در کتب ما چند سخنان بکر معنی ہست کہ اگر
 در عالم بگردی نیابی و ہر جا کہ بگویی دست و زبان ہمہ گی را فرود بندی اما نیکو باید خوان
 تا انگاہ کہ آن سخنان اورا در کار کشند و کحل دیدہ معرفت او شوند اورا از سمک بر
 فلک کشند اما مقامات حضرت شیخ الاسلام دو اند اول آن است کہ امام محمد
 غزنوی رحمۃ اللہ علیہ جمع کردہ ہست و سبب آن بود کہ امام محمد رحمۃ اللہ علیہ از اکابر
 علماء غزنین بود و چنین منقول است کہ چہل مفتی ملازم درس او بودند و او عزم کعبہ
 نمود چون بولایت جام رسید لباس ہائے تاجرانہ پوشید و در آن وقتے کہ
 حضرت شیخ الاسلام درس مے گفتند او مخفی در مجلس شان در آمد و در پس ستون
 بنشست چنانکہ اورا از معارف حضرت شیخ قدس اللہ سرہ حالتے عظیم پیدا شد
 چون حضرت شیخ الاسلام از درس فارغ شدند خادم شان خر بوزہ حاضر آورد

الاسلام قدس السیرۃ فرمودند کہ ہر کسے را ازین خربوزہ یک پہلو بدہ خادم خربوزہ
 را بہ بزید و ہر کسے را یک پہلو بدہ مردم آن مجلس پنجصد تن بودند ہمہ گی را برسید امام
 محمد رحمۃ اللہ علیہ ازین حال بسیار متعجب شد و اعتقاد او زیادہ گردید چنانکہ یک
 پہلو سے خربوزہ کہ اضافہ آد پیش حضرت شیخ الاسلام آورد و بر زمین نہاد امام
 محمد رحمۃ اللہ علیہ در ضمیر خود طالب او شد حضرت شیخ الاسلام قدس السیرۃ فرمودند
 کہ یا امام محمد چر خود را مخفی میداری بیا و این پہلو سے خربوزہ بستان امام محمد
 رحمۃ اللہ علیہ نقل می کنند کہ چون حضرت شیخ مرا نمی شناختند و در این مجلس مرا
 نمی دیدند ازین حالت تعجب و حیرت من زیادہ شد بعد پیش آمدم تا اینکه حضرت
 شیخ الاسلام آن پہلو سے خربوزہ را بمن دادند چنانکہ مراد رول اثر عظیم پیدا آورد و مرید
 شان گشتم چون از مجلس شان برخواستم و بمنزل خود رفتم یاران خود را اجازت
 دادم و از برائے شان گفتم کہ شمار بروید زیرا کہ کعبہ من این جا ست و چندانکہ یاران
 من مبالغہ کردند بجائے رسید بعد ایشان رفتند و من در ملازمت حضرت شیخ
 الاسلام قیام نمودم و بعضے از کرامات شان را نوشتہ می کردم تا اینکه مقاماتے
 جمع گردید و آن مقامات امام محمد غزالی ست رحمۃ اللہ علیہ و برکاتہ *
 و آن دیگر مقامات شیخ احمد ترخستانی ست قدس اللہ روحہ الغریز
 کہ او از ولایت ترخستان بود کہ حالا اورا بلوک شیب جام مے گویند و او مرد عابد
 مفتی بود کہ بزیا رت شیخ ابوسعید قدس السیرۃ رسیدہ بود و چنین منقول ست
 کہ او قطب بودہ و از ابتدا سنے ظہور حضرت شیخ الاسلام ملازم شان بود و دست
 بیصد و ہشت سال عمر یافت و بعد از وفات حضرت شیخ الاسلام قدس السیرۃ
 نیز در حیات بود و آنچه از تمامی احوالات شیخ الاسلام اورا معلوم بود نوشتہ مے
 نمود و بعض واقعاتے کہ بعد از وفات شان مے دید نیز نوشتہ می کرد و این

دو مقامات حضرت شیخ الاسلام قدس الدسره بر این پنج ست اللہ علم بالصواب

باب پنجم در تاریخ ولادت و وفات و توبہ حضرت شیخ الاسلام احمد بن محمد بن سید

در شہر محرم سنہ اربعین و اربعمانہ ولادت ایشان بودہ و رحلت حضرت ابو سعید ابو

الخیر قدس الدسره نیز در ہمیں سال بودہ است در شب جمعہ چہارم شہر شعبان و اما

وفات حضرت شیخ الاسلام نور الدسره و کہ در وہم محرم سنہ ست و ثلثین و

خمس ماہ بودہ کہ مدت حیات شان نو و شش سال ست و زبان توبہ شان در

استثنای و ستین و اربعمانہ بودہ و سبب توبہ شان این ست کہ چنانچہ امام محمد

غزنی رحمتہ اللہ علیہ فرماید کہ از حضرت شیخ الاسلام قدس الدسره التماس

نمودم تا اینکه از ابتداء توبہ خود و سبب کیفیت آن مرا اعلام فرماید حضرت

شیخ الاسلام فرمودند کہ بیست و دو سالہ بودم کہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بکرم و لطف

خود در سے از توبہ بروئے من بکشاد و مرا توبہ کرامت فرمود و سبب توبہ من این بود

کہ چہل و چہار رفیق بودیم کہ پیوستہ با ہم محبت داشتیم و بشرب خمر مشغول بودیم

چون نوبت دورہ اہل شوق و فساد من رسید شخنے دہ غائب بود حریفان از من دورہ

طلب کردند من از براست شان بگفتم کہ شخنے غائب ست چون برسد دورہ را بدہم

حریفان گفتند کہ ما توقف نکنیم بچہل کہ او دیگر آید من گفتم سہل ست چون شخنے برسد

و مضائقہ بکنند و گیرے بدہم و بدادم چون شخنے برسد دیگر بار دورہ طلب کرد

قبول کردم چون بہ اوطاق آمدند و بطعام خوردن مشغول شدند کسی در خمانہ رفت

تا اینکه خمر آورد تمامی خمر ہارا خالی یافت و در این خمانہ چہل خمر پراز خمر بود آن مرد پس آن ہوا

از این حال تعجب نمودم و این حال از حریفان نگہداشتیم و نگفتم و از جا و گیرے سبب خمر حاضر کردم و در

پیش رفتن ہوا دم بعد از آن بچہل تمام دراز گوشہ پیش کردم و بسوزر خانہ روان شدم

تا اینکه ببینم که آن پهل خمر در یک شب چون خالی شد و دراز گوش او میان
 راه سخت می رنجانیدم تا اینکه زودتر باز آیم زیرا که قلب من بطرف حریفان بود
 تا اینکه ناگه آوازے بگوش من رسید که احمد این حیوان را چرامی رنجانی
 که ما اورا فرمان میدیمیم که راه رود و از سخنه عذر میخواهی و او قبول نمی کند چرا
 از ما عذر نمی خواهی که قبول کنیم روی بر زمین نهادم و گفتم آهی توبه کردم که من بعد
 خمر نخورم فرمان ده تا دراز گوش من راه رود که من در روے حریفان خجل نشوم
 بعد از آن دراز گوش روانه شد چون بخم خانه رسیدم هر پهل خمر خالی بود و اثر یک
 جرعه خمر در هیچ جا پیدا نشد و خاطر من منور متعلق حریفان بود که دست خالی چگونه
 پیش ایشان روم چون بیک جانب خوانه نگاه کردم سبوی دیدم چون دست
 بطرف او بردم پراز خمر بود دراز گوش بار کردم و باز گردیدم چون بنزد حریفان
 رسیدم خمر را در پیش شان نهادم قدحی بنزد من آوردند من گفتم توبه کردم آن ها
 گفتند یا احمد بر ما خند می یار خود و بسیار الحاح کردند بعد آوازے آمد که یا احمد
 بتان و کفش چون بچشیدم همه خمر با غسل شده بودند و از آن غسل ما همه گی
 حاضران را بچشانیدم چنانکه همگی را از چشیدن آن غسل شورے پدید آمد
 و همه گی در حال توبه کردند و از یکدیگر تفرقه شدند و روے بکارهای خیر آوردند
 و هر یک صاحب کمال و خداوند حال شدند و من هم والہ رو بکارهای خیر
 آوردم و روی بگو ہے نهادم و بعبادت و ریاضت مشغول شدم سبب توبه
 من این بود چنانکه مدت هژده سال مجاہدت کردم و از ده سال در کوه نامق و
 شش سال در کوه بزد جام و در این ایام آنچه مجاہده که اولیا را اللہ تعالیٰ کرده
 بودند از برای من روشن شد و من همه گی را بجای آوردم و بر آن مزید کردم و این بیت
 در این ست بیت احمد جامی که خواند زنده نیل حضرتش زالش هجده سال در بزم کران اندختی

مَقَالَةُ دَوِّم

باب اول در بیان کراماتِ حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ

کہ در ابتدا سے توبہ و ایام مجاہدہ واقع شدہ امام محمد غزنوی رحمۃ اللہ علیہ سے فرمایند کہ روز بے روف و سربا سے سخت و عظیم بود حضرت شیخ الاسلام در وقت نماز عصر غسل نمودند بہ نزدیک قریہ نامق صومعہ بود شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ در ان صومعہ زقند و بہماز مشغول شدند روی زمین نیم زرع تیخ بستہ بود آن ما از حرارتِ ندامت نمیدانستند کہ پائے دربالا سے تیخ دارند و تا وقت صبح در عبادت مشغول بودند چون صبح شد بخانہ آمدند پدر و مادرش پرسیدند کہ یا احمد ترا چه بودہ است گفت آری مرا کار سے پیش آمدہ است کہ میگویم کاشکے نبودے تا اینکہ بخلاف رضا سے خدای عزوجل دم نزو سے بعد از ان اقربا می بدابلیس بہمرا ہی چشم خود گرداورد آمدند و ہر یکے در گوش او فصلے خواندند کہ یا احمد حالا وقت توبہ و ریاضتِ تونیت حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ برخیزید و در عقب کار خود روید کہ شما یان ہمہ گی بمن بدخواہید چون نہ رفتند حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ خود برخواستند و ایشان را در آن جا سے بگذاشتند و ازین کوہ بان کوہ و از این شہر بہ آن شہر و از این مزار بہ آن مزار سے رفتند و در ہر شیب و بالا سے افتادند و قاتے آمدے کہ مدت بیت روز و یک ماہ طعام نخوردے بعضے اوقات باختیار و بعضے باضطرار و جامہ و کفش و دستار فراخ و یک دیگر کہنہ و شمیمنہ داشتے و زمستان و تابستان کہنہ پارہ ہا را بر آن ہا دوختے تا عورت سے پوشیدہ بودے و دیگر حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ العزیز فرمودند کہ

یک چند سے از توبہ من برآمد و من در کوه بودم روز سے بخوابم در وادند کہ جملہ
 راہ حق چنین میروند کہ تو میروی قوم و صاحب فرضان را را ہا کردہ لی کہ حق ایشان
 در ذمہ توست راہ تو چگونہ انجام گیر و بعد از ان بخاطر م آمد کہ در خانہ متاع
 واقفہ داری و دیگر چہل قسم است کہ در میان آن ہا شراب بودہ برگو سے
 کہ آنہا را بخود خرج و نفقہ کنند چون دانستی کہ آنہا تمام شد بعد از ان بغجواری
 شان مشغول شو چون ساعتی بگذشت بخوابم در وادند کہ یا احمد نیکو سالکی
 مے باشی کہ تو کل بر حرم خرمے کنی راہ غلط کردہ تو کل بر کرم حق نما سے تا اینکہ
 صاحب فرضان ترا از فضل و کرم خود روزی و ہد کہ رزاق حقیقی اوست لہذا
 بے خود از کوه بر آدم و بجانہ رفتیم و عصار ابدست گرفتہ خمار اشکستم درین
 بین شخم را خبر دادند کہ احمد از کوه بر آمدہ و دیوانگی برو سے مستولی شدہ
 ہر چہ مے بیندے شکند و میریزد شخم کس فرستاد و مرا از خانہ بیرون
 آورد و در طویلہ اسپان درون گردانید من برسرا خورشستم و دست
 بر ہم مے زد و مے گفتم بیدت اشتر بخرا اس می بگر و وصد گردید
 تو نیز ز بہر دوست گردی در گردہ لہذا ہمہ گی اسپان و ہان خود ہا را از
 حلف باز داشتند و سر ہا سے خود ہا را بر دیوار ہا میزدند و گرد طویلہ مے
 گشتند و آب از چشمہا سے شان جاری بود چون ستور بان این حال
 را مشاہدہ کرد نزد شخم رفت و عرض نمود کہ دیوانہ را در طویلہ آوردہ تا
 اسپان جملہ دیوانہ شدہ اند و صورت حال باز گفت شخم باور
 نہ کرد و آمد تا اینکہ این حال را مشاہدہ نمود بعد مرا سپردن و از من
 عذر ہا سے خواست و برفت بعد از ان بجانب کوه باز آدم و تادیت چند
 سال از کوه بر نیامدم حق سبحانہ تعالیٰ از خزانہ جود و کرم خود صاحب

رمضان مرا چون با مداد از خواب برخواستندے ہر یکے را یک من گندم و یک
 دینار بقدرت رب العالمین در زیر بالین شان پدید آمدے و دیگر حضرت
 شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودند کہ سال زمستانے
 بود پناہے نہ شتم روزے نفس من گفت تا کیمم رنجہ داری مرا خانہ و کرم
 و پالودہ نرم باید بعد رفتم و پشتہ خارے کہ اورا اسکیل گویند آوردم
 و بر زمین نہادم و پین کردم و خرقہ را از جان خود برکندم و در بالائے آن خارہا
 غلطیدم و مے گفتم بگبر خانہ کرم و پالودہ نرم راتا اینکہ جمع اعضائے من مجروح
 شد و خارہا در اعضائے من بشکت و از جراحت ہا خون روان شد
 بعد از ان برخواستم و خرقہ خود را برداشتم و روان شدم تا اینکہ در
 چشمہ کہ در آنجاے بود غسل کنم چشمہ یخ بستہ بود نفس من گفت سخن من
 نے شنوی سخن خداے بشنو کہ وَلَا تَلْقُوا ابَائِدِ يَكْمُ إِلَى التَّهْلُكَةِ
 باین در ماندم و ساعتے برب آب نشتم و فکرے کردم و خون از
 اعضائے من جاری بود ناگاہ در زیر تیغ کرمی دیدم کہ بر روی آب
 مے گشت بخود گفتم کہ اے بے معنے آیا ازین کرم ضعیف تر میباشی
 کہ اورا نگاہ مے دارد اگر خواهد ترا ہم نگاہ دارد بعد خرقہ را بگذاشتم
 و سنگ را برگرفتم و تیغ را شکستم و در آب نشتم چنانکہ روی آب
 را خون گرفت ساعتے توقف کردم تا اینکہ خون ہا را آب برد بعد از ان
 بدن خود را بشستم و بیرون آمدم تا آنکہ جراحت ہاے من ہم صحیح شدہ
 تندرست شدند و بیچ اثرے نماندہ بود خرقہ را در پوشیدم و باز شتم
 بعد نچیران و بزبان آن کوہ روی بطرف من آوردند تا بہ نزد من آمدند
 و مراد در میان خود گرفتند و من در چاہے بنشتم و تسبیح گفتم و آہنا

نفس ہائے خود را در فراز من آورند تا اینکه عسق از من روان
 شد بعد از آن ناگاہ ہر اس خوردند و روانہ شدند چون نظر کردم دیدم
 اثر دہائے عظیم روئے بمن آورده و من برقرار خویش نشستم اثر دہا
 گرد من بر آمد و سرد کنار من نهاد و اشارت بجانب کوہ کرد من
 با اشارت اولسویے کوہ روانہ شدم تا اینکه او مرا بدر ب غار سے برو
 بعد از آن سر بز انوسے من نهاد و مرا مراعات کرد چون وقت نماز نزدیک
 شد قلب من متعلق نماز گردید از جاے برخاستم اثر دہا بسویے دریا اشارہ
 کرد و انستم کہ مے گوید کہ برو بیرون آدم بعد از آن تا جینیکہ در آن کوہ
 جاے داشتیم ہمراہی او در ان غار بودم چنانکہ اگر دور روز تا سہ روز
 در آن جاے نے رسیدم او مرا طلب داشتے و ہر کجا کہ میبودم نیز دیک من آمد

کرامت دیگر آن کہ روز حضرت شیخ الاسلام قدس سرہ

پیش شیخ ابوطاہر گرد قدس اللہ سرہ رفتند کہ او پیر صحبت شان بود و امام
 شان دانشمند ابوبکر آنجا حاضر بود شیخ ابوطاہر قدس اللہ سرہ رو بسوی او
 آورد و فرمود کہ چرا دست از کتب باز داشتے کہ خضر علیہ السلام فرمودہ کہ اگر کسی
 پوست آہو پوشد و سر خار و در منہ خورد در میان خار و خاشاک خید ہمہ اینہا
 از دنیا باشد حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ خضر علیہ السلام این نگوید و اگر
 گفتے است تو از برائے او بگو کہ چرا در بالائے فلان چشمہ درخت اناگشتی
 تا اینکه در سایہ او عبادت کنی روزے از تو باز نگیر و تا از بندگی نیفتد
 دیدی آنچه دیدی شیخ ابوطاہر در خشم شد و فرمود کہ یا احمد کار تو بجائے
 رسیدہ کہ در خضر علیہ السلام سخن گوئی آخر سخن بدان انجامید کہ شیخ ابوطاہر

حضرت شیخ الاسلام قدس السدسہما را از خانہ بیرون کردند و حضرت شیخ
 الاسلام قدس السدسہ صایم ہم بودند و روزہ را ہم نہ کشادہ بودند مسجد درآمدند
 و مناجات نمودند کہ خداوند ایدر و ما در خوشی و قرابتیم مرا رد کرد و پذیر
 داشتیم کہ مرا باوے انس بود او نیز مرا رد کرد و از خانہ بیرون نمودند انہم
 کہ من چہ کم چون پارہ از شب گذشت شیخ ابوطاہر قدس السدسہ بدرہ
 مسجد آمد و طبقہ بدست شان بود و کریان در را بکوفت حضرت شیخ الاسلام
 قدس السدسہ در رب را باز نمودند شیخ ابوطاہر در پاسے شان افتاد و فرمود
 کہ یا احمد مرا بجل کن من نہ استم و در حق تو تقصیر کردم حضرت شیخ الاسلام
 فرمودند کہ پشیمان شدی شیخ ابوطاہر قدس السدسہ فرمودند کہ آرسے
 زیرا کہ خضر علیہ السلام آمد و با من عتاب نمود و فرمود کہ ترا با احمد کار نیست
 راہ آن ست کہ او میرود در و تو صرف نباید کرد

کرامت دیگر آن ست کہ شیخ الاسلام قدس السدسہ العزیز فرمودند
 کہ روزے بر سر کو بہ نشت بودم و با طراف عالم نظر می کردم تا اینکه
 نظر من بہ کو بہ افتاد از کوہ ہاے روم صومعہ را دیدم کہ زاہدے در میا
 او شتہ بود و ہچنانکہ من اورا میدیدم اورا میدیدم بہ نزدیک اورفتم
 او ہر چہ در این چند سال در بالائے من گذشتہ بود نشان گفت از وی
 پرسیدم کہ مَا دِیْنُکَ او گفت اَنَا نَصْرَانِیُّ بَدَلِ خَوْدِکُمْ کہ فرقی در میان
 اسلام من و کفر او چیست تا اینکه غیرت من بجائے رسید کہ نزدیک بود
 اینکه از مقام خود بیفتم ناگاہ عنایات سبحانی و اکرام ربانی در رسید
 کہ بس در این فقیر غیورند اورا داند کہ ہچنانکہ اورا در این عالم امتحان کردی

در عالم بالا نیز امتحان کن لہذا پس از وقت نظر کہ اورا دیدہ بودم نظر بر
 فلک زحل انداختم و انستم کہ نئے بسند و بہ تدبیر نظر بہ نشیب آوردم
 تا اینکہ بمرغان رسیدم چنانکہ خداے تعالیٰ سے فرماید کہ الْمَرْيُورُ وَاللِّي
الظَّيْرِ مُسْتَحْرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ وازین فرود ترا از فلک خداے تعالیٰ
 بیچ ذکر نفرمودہ دانستم کہ نئے بیند بعد بر من ندا در دادند کہ احمد فرق در میان
 کفر و اسلام خود دانستی بابر بیچ کسستم نکلیم زیرا کہ او در راہ ما مجاہدہ
 میکند و ترا معلوم نیست کہ او چہ رنج کشیدہ اگر مکافات عمل خود را در دنیا نہ
 بسند و در آخرت ہم از سبب آنکہ مشرک است بدو زخمش بر نداین ظلم
 باشد این درجہ او مکافات عمل اوست کہ در دنیا بوسے پس میدہیم و اگر
 اسلام را بوسے روزی گردانیم ہر دو سرا بہ برد و اگر بوسے پس ندہیم اورا بر
 حضرت ما چیزے باقی باشد چون ساعتے بہ نزد وے توقف کردم خادم
 او آمد و طبق بدست پیش او داشت کہ چند مغز بادام سفید بود در میان او
 او ہفت مغز بادام بخورد و بعد پیش من گرفت من نیز بخوردم دانستم
 کہ خداے او در شبان روز این ست بعد از خادم وے پرسیدم کہ
 چند گاہے شود کہ حال او این چنین ست خادم او گفت کہ دو از وہ
 سال ست کہ من در خدمت اویم حال او را اینچنین یافتم از پیشتر مرا معلوم نیست

کرامت دیگر حضرت شیخ الاسلام قدس سرہ این کہ فرمودند

کہ در ابتدا کہ توبہ نمودم تابت دو سال ہر غذا بے کہ در روز بخ بود ہمہ گی را
 مے دیدم و دعاے کردم کہ خداوند تعالیٰ از چشم من پوشیدہ گرداند
 کرامت دیگر شان این ست

که در آنوقت که اسمعیل کیلکی از روستائی های ولایت ترشیز خراج و خمس میگرفت
 شیخ الاسلام قدس الدرره از کوه نا من تا آن قریه آمدند بعد مردمان آن قریه بخدمت
 حضرت شیخ الاسلام قدس الدرره آمدند و عرض نمودند که یا شیخاسی تن بلحیدان آمد
 اند و از قریه ما هفت هزار دینار زر کیلکی می خواهند و ابو الحسن فارسی که یکی از معارف
 قریه نامق بود و مرید شیخ الاسلام قدس الدرره هم بود شیخ الاسلام او را فرستادند
 که بگوید اگر مال می خواهم بید زجر و استحقاق چرامی کنید بر خیزید و بسلامت بروید
 و اگر نه چنان کنید شمایان را بزور بیرون می کنم چون این پیغام ببلحیدان رسید بقصد
 حضرت شیخ الاسلام آمدند و دشمنند علی جعفر حضرت شیخ الاسلام و اصحاب شان
 را قدس الدرره هم بدعوت خواسته بود هنوز خوانهای طعم رانهداده بودند که بلحیدان
 خمر خورده آمدند و سه تن از بلحیدان تیغها در کرده آورده و در آمدند و آغاز بدستی
 کردند و دشمنند و هر کس که حاضر بود بگریختند و حضرت شیخ الاسلام قدس الدرره
 سره با چهار کس باقی ماندند و بلحیدان این بیستی می گفتند بیدیت ما مردانیم
 جهان به مرد می داریم ، از نامردان جوید چرا برداریم ، شب تا نیمه سر بگریبان
 داریم ، ما نیز ز سنگ خواره می بگذاریم ، حضرت شیخ الاسلام را ازین
 بیست وقت بسیار خوش شد و فرمود که تیر شما کار نه کند اما تیر اولیاء اسد را
 گوش دارید حضرت شیخ الاسلام هم بیست گفتن گرفتند که با او سی تن بلحد
 می گفت و ایشان نیز می گفتند آخر کار بجای رسید که آن سی تن
 بلحد جامه ما پاره کردند و در پای شیخ صاحب افتادند و موئے ماے
 خود را می کنند و جامه ماے خود را می دریدند چنانکه آن هر سی
 تن مسلمان شدند و توبه تاب گشتند و باز همه عمر بر توبه خود ماندند
 و رفتند و آن زر در بالای مردم قریه بماند که کس نه گرفت

در این بیت
 در این مقام
 در این مقام
 در این مقام
 در این مقام
 در این مقام
 در این مقام
 در این مقام

کرامت دیگرشان این است که اخوی علی صغیر عابدی بود او نقل کرد که شیخ
 الاسلام قدس السدره وقتی بکوه پایه نامق بودند پدرشان حضرت خواجه ابوالحسن
 ناتوان بود شیخ الاسلام را خبر دادند که پدرشان در چه حالت است چون شیخ الاسلام
 رسید پدرشان تمام شده بود و زرخش را بسته بودند و خلقی بگردش
 جمع گردیده بودند شیخ الاسلام برخواست و وضو بجای آورد و نماز پیشین گزارد
 و در بالای بالین پدر نشست و حالشان متغیر شد چنانکه کسی را شناختی و مردم از او
 هراس کردند بعد از آن در مناجات شدند و گفتند خداوند این طمع را از من
 که من حاضر باشم و روح پدر مرا قبض کنی و من ندانم که با او چه معامله نمودی چنانکه تا نماز
 دیگر در مناجات بودند بعد از آن دست دراز نمودند و زرخ پدر خود را باز کردند
 خواجه ابوالحسن بنیشت و سخن گفتن آمد و فرمود که احوال آن جهان و کار و بار سپر
 خود را دیدم همه کسی را آن باید کرد که پسر من می کند را آن است که او میرود
 بعد از آن پرسید که ای پسر چه باید کرد حضرت شیخ الاسلام فرمودند که اول باید کلمه
 شهادت را تازه بگوئی حضرت شیخ الاسلام از برای پدر خود خواجه ابوالحسن نورالله
 مرقده توبه را تازه نمود چنانکه کلمه شهادت بگفت بعد از آن شش روز در قید
 حیات بودند چنانچه شیخ می خواستند کرامت دیگر آنکه وقتی حضرت
 شیخ الاسلام قدس السدره التامی از کوه نامق زیارت هزارات نیشاپور
 آمدند چند نوبت در مجلس نشان گفتند اینکه قطب الاقطاب که بیخ زمین است در قید
 حیات نیست و رفتن او از علامات آخر الزمان است حضرت شیخ الاسلام فرمودند
 که در آن ایام در میان گورستان در کنار شهر یازم می کردم این سخنم بیا آمد از خدا تعالی در خواب نمودم که
 قطب را بینم چون در پیش رو خود نظر کردم از جانب مغرب قطب را دیدم که بزمین کوه قانشه بود
 و جای من قصد نمودم که بخدمت او بروم و بدعا وصیت کنم ایشان

مرا فرمودند که ای بچه سہمت ہمہ عالم باید کہ بر تو حاجت آورند تا تو شفیع ایشان
 باشی و حالاً تو از ما چہ خواستی کہ نہادیم کہ بغیر التجات کئی من خجل شتم و تشویر
 نمودم کرامت دیگر نشان نیست کہ امام محمد غزالی رحمۃ اللہ علیہ
 فرمودہ کہ روزی از حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ و زجوت
 نمودم کہ بیرون آمدن شما از کوہ چگونہ ہو و فرمودند کہ بعد از مدت دوازده
 سال کہ در کوہ نامق بودم روزی ناگاہ آوازی شنیدم کہ یا احمد بیان خلق
 رود خلق را از راہ طبیعت و ہوا براہ حقیقت و خدا دعوت کن و آن آواز در
 بالای من سخت و عظیم و شوار آمد زیرا کہ موافقت حق بنحاطت خلقی بدل میگردد
 نیست نہ کردیم سلام بر خلائق و این راہ کلیہ مشکل است چہ چشمہ آبے بود کہ
 از بالای کوہ فرود می آمد مناجات کردم کہ خداوند اگر این آواز حملے ست
 دہ کہ آب این چشمہ رو بہ بالا رود و زیرا کہ این کار جز تو دیگری نمیتواند کرد و شیطان
 را در این فعل تقریہ نبود مہنوز در مناجات بودم کہ آب چشمہ روی بہ بالای کوہ
 آورد من عرض نمودم کہ خداوند معلوم شد تا بجای خود باز رود و اکنون عالم
 فراخ و بزرگ است بفرمای تا در کجا روم روشنائی پیدا شد لبان مشعل
 آواز آمد کہ در پیے این میرد تا اینکه ناپدید شود کوہ بکوہ در پیے این میرفتم تا اینکه
 بکوہ بزد حساب رسیدم بدانجای تا پیدا شد و من بدانجای مسجدی بنا کردم
 لهذا آن را مسجد نور نام گذاشتم و مدت شش سال در آن کوہ بودم و کسانے
 کہ از اطراف و جوانب می آمدند و می رفتند از ائمہ و مشائخ اطراف نوشته نامی
 آوردند و جواب می بردند و عنایات حق را ازین فقیر شہدہ می کردند شیخ الاسلام
 ظہیر الدین قدس اللہ سرہ در کتاب رموز الحقایق می فرمایند کہ بعد از مدت
 کہ حضرت شیخ الاسلام در کوہ ریاضت کشیدند ایشان را اندر سید کہ بیان خلق

می باید رفت ازین سخن مدت نامی گریست و می گفت آلهی احمد چه کرده است که او را
از حضرت خود بمیان خلق می فرستی ندانے شنید که چندین هزار خلق در راه
هوا و طبیعت مانده اند همه کے را منتظر داشته ایم تا از نفس تو نجات یابند و در
طریق خدائی و حقیقت و شریعت روند چون بمیان خلق آمدند آنچه این فقیر را
معلوم شد این است که ششصد هزار مرد و بیگانہ بدست حضرت شان تو بیایند

باب بیستم در بیان کراماتے که از حضرت شیخ الاسلام محمد بن
قدس اللہ روحہ العزیز در بلد سمرخس ظاهر شد

حضرت شان فرمودند که بعد از شش سال که در کوه بزد جام بودم شبی وقت سحر بود
مناجات می کردم و امنت محمد صلی اللہ علیہ وسلم را از حضرت حق درخواست می کردم
تا تھے آواز داد که یا احمد بشتاب بطرف سمرخس رو که بیماری را بر اهل سمرخس
گماشته ایم و شفای شان را در نفس تو نهاده ایم برو که ما را در آن تعبیه
ایست که کس بطرف آن راه نہ برد در آن وقت بزخواتم و روی بطرف سمرخس
آوردم و کس ندانست که من کجا رفتم روز ما در میان بازار سمرخس می گردیم
و آواز می دادم که طیبها نیم حکیمانیم و کس بمن التفات نمی کرد تا اینکه روزی بزرگے
از معارف شهر بمن رسید که او را رشید الدین ابو سعید می گفتند از برای
من گفت یا شیخ این چه شید است که بز خود سبتم و دوست در دلی کشید
و این سخن را می گوئے اگر طیبی کتاب و دار و کس تو در کجاست من گفتم
فائده طیب در برودن ببالین بیمار چیست گفت تا اینکه بیمار بشود گفتم ببالین
که ام بیمار بردند که بش گفت عجب دعوی می کنی بعد ما بر سر بالین بیماری
بروند که یک ساله بجای افتاده بود و او مردی بود از معارف آن شهر چون

در بالین او شستم و فاتحہ خواندم و دعا کردم و گفتم بر خیز باذن اللہ تعالیٰ خدا تعالیٰ
 در ساعت اورا شفا بخشید بعد از آن حضرت شیخ الاسلام گفت کفش در پایی کن تا نیک
 بیرون رویم گفتند کہ او مدت یک سال است کہ بیرون نرفته و بر پائے نخواستہ
 کفش از کجا باشد شیخ الاسلام فرمود کہ کفش دیگری در پائے کن تا بیرون رویم
 بعد کفش دیگری پوشید و بیرون آمد آوازہ در شہر افتاد بعد ہمہ گے مردمان
 روی بحضرت شان نہادند و بسہر ہر بیماری کہ ایشان امی بردند خدا تعالیٰ اورا شفا
 می بخشید با اینکہ عیان قاضی شہر بیمار بود و کیل دار القضاہ عرض نمود کہ یا
 مولانا شیخ پیدا آمدہ کہ اورا در بالائی بالین ہر بیماری کہ می بردند خدائے تعالیٰ آن
 بیمار را شفا می دید چنانکہ اگر بیمار دست اورا بہر می خود بکوبد می برد و اگر زنت
 اورا بچانہ دیگری می فرستند گرمی فرماید اورا حاضر کرد و انم قاضی کیل راجعاً گفت
 کہ مرا ہم از جملہ این گروه مجہال مبدائی و کیل غاموش شد و بیمار رنجور تر گردید تا کہ
 بجائے رسید کہ بہت شبانہ روز آب و طعام بگویی عیال زنت و قاضی بسیار دل
 شک شد کہ زن را دوست میداشت تا روزی ہمیں کیل گفت یا مولانا این مرد را
 بفغان جای می برند و گذراوید رب سرای شاستا اورا در بالین عیال آور اگر بہ
 نشو و بازی ہم نمیرد آخر الامر قاضی جا آمد در پوشید و دستار بر سر نہاد و در
 پس دور کعبہ مقام کرد چون حضرت شیخ الاسلام و در رسید قاضی در کعبہ باز کرد
 و سلام نمود حضرت شیخ الاسلام جواب گفتند و فرمودند کہ چہ اور پس در رب توقف
 کردی تا توقع استتقبال نکردیم برو و چادر و سر آن عورت کش کہ اورا بسیار رحمت
 دادی چون خدائے تعالیٰ شفا می اورا در نفس احمد نہادہ است توجہ خواستی
 کرد قاضی حضرت شیخ الاسلام را آورد و ایشان در بالائی بالین بیمار شد بعد از آن
 حضرت شان دست رست قاضی را گرفت و فاتحہ خواند دعا کرد و بردست قاضی

انگند و قاضی دست را بر سینہ عیال بالید بعد از آن شیخ الاسلام قدس
 سرہ قاضی را فرمودند کہ اجازت میدھی کہ چادر را از روی خود بردارد و سلام
 کند باز نشیند کہ حق تعالیٰ او را شفا بخشید لہذا از بس شادی کہ بقلب
 قاضی آمد فرمود کہ چہ جای اجازت است کہ او کنیزک شماسست حضرت شیخ الاسلام
 کہ بنشین و چادر باز کن و سلام نمای عورت دست بر آورد و چادر باز کرد و نشست
 و سلام گفت بعد از آن شیخ الاسلام قدس سرہ قاضی را فرمودند کہ عصای بدست
 او دہ تا بخواند دیگر رود عورت عصا بدست گرفتہ و بخواند دیگر رفت و صحت و شفا
 یافت کرامت دیگر این است کہ چون حضرت شیخ الاسلام از خانہ بیرون
 آمدند گذرشان بدرب خانقاہ محمّد منصور خراسی افتاد کہ او در بالای کرسی
 نشسته بود و مجلس کرده بود قاضی بخدمت حضرت شیخ الاسلام آمد و عرض
 نمود کہ خلقی از مردوزن از نفس مبارک شما صحت یافته اند و امام محمّد منصور مدعی
 بزرگے و عالمی ست و از ہر دو پای منفلوج است کہ او را بر کرسی می بنند چون
 مجلس تمام شد او را فرود می آوردند اگر چنانچہ بہ نفس عظیم شما خدائے تعالیٰ او را
 صحت دید عظیم کاری ست شیخ الاسلام فرمودند کہ او منکر است قاضی عرض نمود
 کہ یا شیخا من نیز منکر بودم چون بدیدم مقبر شدم شیخ الاسلام قدس سرہ
 فرمودند کہ تو منکرے بودی کہ چون در حق غیر دیدی مقبر شدی و او چنان
 منکر است کہ اگر در حق خود مشاہد کند منکر تر گردد و قاضی عرض نمود
 کہ یا شیخا اگر چونکہ سخن شما صدق است اما عقل من قبول نمی کند اینکہ کسی
 حق خود مشاہد کند و مقبر نگردد حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ از بسے
 تومی نمایم تا اینکہ قبول کنی لہذا باز گشتند و بخانقاہ درآمدند چون چشم حضرت
 شیخ الاسلام بر محمّد منصور افتاد دعا نمودند و نفس بجانب محمّد منصور افکندند

و فرمودند کہ قَدْ بَاذَنَ اللّٰهُ اُو دَر سَاعَتِ بِيَامِي خَوَاسْتِ وَ شَوْرُو فَرِيَا
 اَز مَرْدِيَانِ بَر آمدِ مَحْمَدٍ مَنْصُورٍ لَكُدُّ بَر كَر سِي مِيَزِدُ وَ بَانَكُ مِيَكُرُ وَ كِه اِي يَارَانِ بَدَانِيْدُ
 وَ اَكَاہِ بَا شَيْدِ كِه حَقِّ رَا بَا ظَاهِرٍ وَ بَا طِنِ مَحْمَدٍ مَنْصُورِ فَضِيْلَتِ نَامِي نَا مَقْتَنَامِي بُوْدُ
 وَ مِهْتِ وَ خَوَاہِدُ بُوْدُ وَ يَكُ چِنْدِي بَا بَا عَذَابِ دَا شْتِ مَارَا بِنَشَانِدَا كِنُونِ نَظَرِ حَمِيْتِ
 اَوْ صَادِرِ شَرِّ مَارَا بَر اِنْجِيْحَتِ تَا كَسِي كَمَا نِ نَبِرْدُ كِه بِقَوْلِ مِهْرَزَرَا مِي وَ طَرَا رِي
 وَ اَبَا حَسْتِ رَنَكِي مِثْلِ اِيْنِ كَارِ نَا بَر مِي آيِدِ شَيْخِ الْاِسْلَامِ بِيَامِي خَوَاسْتِ وَ فَرْمُوْدُ
 كِه چُوْنِ تَرَا اِيْنِ اِعْتِقَادِ نَيْسِتِ كِه حَقَّقَا لِيْ بَعْدَا زَا اِذْنِ خُوْدِ بَدْرِ خَوَاسْتِ فَصَا حَا نِ
 خُوْدِ اِيْنِ كَارِ نَمِي كُنْدِ بِنَشِيْنِ وَ دَسْتِ بَر مِي زُوْدُ وَ فَرْمُوْدُ نَدُ كِه خَا مَوْشِ نِ بَا شِ
 دَر حَالِ سِرِّ كَر سِي بَلَرِ زِيْدِ وَ نَشِيْسْتِ وَ زَبَانِشِ مِ كُنْگُ شَدُ وَ شَيْخِ الْاِسْلَامِ
 قَدْسِ اَسَدِ سِرِّهِ بِيرونِ اَمْدُ وَ اِيْنِ مِيْتِ فَرْمُوْدُ نَدُ مِيْتِ اَنْ رَا كِه دِيْدِه

بَا شَدُ دَا نَدُ كِه مَاجِيَهِ مَرْدِيْمِ : مَنَكُرُ بُوْدُ كَمَا لَمِ اَنْ رَا كِه نَيْسِتِ دِيْدِه : اَحْمَدِ نَمِي كِه اُو يَمِ
 اَزْ خُوْدِ سَخْنِ چِيَهِ كُو يَمِ : دَر سِي كَرِيْمِ نَظَرِ كِنِ كَنْزِ قَدْرَتِ اَفْرِيْدِه : مَحْمَدِ مَنْصُورِ سِرِّ اَشَارَتِ
 مِيَكُرُ كِه اُو رَا بَا زَكُرُ دَا نِيْدِ خَلَا يِقِ رَفْتَنْدُ وَ حَضْرَتِ شَيْخِ الْاِسْلَامِ رَا اِسْتَدْعَا لِي
 بِيَا رَمِي كَرْدُ نَدُ كِه يَا شَيْخَا زَبَانِ اُو بِنْدِ شَدِه حَضْرَتِ شَيْخِ الْاِسْلَامِ بَا زَكُشْتِ :
 فَرْمُوْدُ نَدُ كِه بَكُو يِ وَ اَزْ عِلْمِ كُو يِ وَ اَزْ كَارِي كِه نَدَانِي بَدَانِ كَارِ مَنَكُرُ كِه كَارَا و لِيَا اَشَدُ
 بِيَا زُو يِ تُو نَيْسِتِ وَ لِيَكِنِ مِهْر كَنْزِ بَزْ نَجِيْرِيْنِ بَعْدَا زَا اِنِ شَيْخِ الْاِسْلَامِ بِيرونِ اَمْدُ
 وَ بَرْتِ سَنَدِ چُوْنِ شَبِ اَمْدِ مَحْمَدِ مَنْصُورِ كَسِ فَرَسْتَا دُ وَا ثَمَّ وَ مَعَارِفِ شَهْرِ اَطْلَبِ
 كَرْدُ وَ كَفْتِ تَا حَالِ دَر اِيْنِ شَهْرِ مَا اَبَا حَسْتِ وَ زَرَّاقِي بَدْعَتِ نَمُوْدُ شَمَارَا چِيَهِ شَدُ
 كِه مِهْمِ كِي شَمَا خَا مَوْشِ شَدِيْدِ تَا اِيْنِكِه زَرَّاقِي پِيْدَا شَدُ كِه مِهْمِ خَلْقِ رَا اَز رَا هِ مِي
 بَرُوْدُ قَا ضِي كَفْتِ يَا مَوْلَا نَا چِيَهِ كُو يِ دَر حَقِّ كِي سِي كِه اَكْرَنْ رَا مِي كُو يِدِ بَر خِيَزِي نَمِي تُوَانِي
 نَشِيْسْتِ وَ اَكْرَمِي كُو يِدِ خَا مَوْشِ نَمِي تُوَانِي كَفْتِ : وَ اَكْرَمِي كُو يِدِ بَكُو يِ دَر كَفْتِنِ مِي آيِي

و این جمله را در حق خود مشاهده می کنی محمد منصور گفت خاموش او با تو و تو با او بعد از اهل شهر یکے برخواست و گفت توجه می گوئی او گفت من میگویم که هر کس احمد بن ابی الحسن را بکشد ثواب او با ثواب ده ملحد که در معرکه کشته باشد برابرست بدینوجب فتوی نوشت بدست سید زبیدی و او او نوشت که ما سبق جواب و بدست آن جوان داد او گفت من فردا او را بقتل می آورم شما گفتگوی در باقی کار کنید محمد منصور گفت فردا مجلس کنیم چون او را منفرد سازیم تو او را هلاک گردان روز دیگر در خانقاه آمد سید زبیدی مجلس کرد و کس به نزد حضرت شیخ الاسلام فرستاد که شمارا مهم باید حاضر شوید مریدان بگریه شدند و عرض نمودند که یا شیخا شمارا مصلحت نیست که در آنجای حاضر شوید حضرت شیخ الاسلام قدس الله سره فرمودند که بار سلطانی است که تا آن سلطان بشهر باشد از غوغای هیچ کس باک نیست بیست زحمت غوغای شهر هیچ تبیینی به چون علم پادشاه بشهر در آید بعد از آن شیخ الاسلام روانه شدند و آنها قرار داده بودند که هیچکس در مقدم روی شان بیامی نشود چون حضرت شیخ الاسلام در آمدند هیچ کس پیاسه خود نماند مگر محمد منصور که او برخاستن قیام نمود حضرت مخفور فرمودند که ما را از برای چه کار خوانده اید قاضی عذر با تمهید می کرد و هر کس چیزی می گفت سید زبیدی گفت چرا مدامنت می کنید تا ترا بدین سبب خوانده ایم که تو می گوئی خدای را بخدا شناسم و ما می گوئیم که هر کس چنین گوید کافر باشد شیخ الاسلام قدس الله سره فرمودند که من چنین میگویم که کس نه چنین گوید و نه چنین داند کافر باشد توجه میگوئی گفت می می شیخ الاسلام فرمودند که هلی هلی جواب احمد نباشد جواب بلوی تاسه مرتبه هلی هلی میگفت بعد حضرت شیخ الاسلام انگشت بروی زدند و فرمودند

کہ اسے بے ادب خاموشی کہ علم تو از میان پائی زن مستحاضہ بیرون نرود
 و تو با احمد علم توحید میگوئی بعد ازان شیخ الاسلام از جای برخاستند
 و کسانیکہ کار و بدلاکت شان برداشته بودند کار در زمین می انداختند
 و در قدم های شان سے افتادند و فریادی نمودند و توبہ می کردند چون
 حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ از خانقاہ بیرون آمدند زیادی ہم چنان
 ہی میسزد پدرا و کہ پیر معمری شده بود خدمت شیخ الاسلام آمد و پدرو
 گیسوی سفید را بدست گرفته بود می گریست و فریاد میکرد کہ یا شیخ ترا بجز من
 محمد صلی اللہ علیہ وسلم قسم کہ جان فرزند من در کار من کن کہ غیر ازین زندگی
 ندارم حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ ای سید عزیز حقتعالی جان فرزند
 تو در کار کردی تو او فرمود کہ یا شیخا رضاندھم تا اورا از خانقاہ بیرون
 نیاوری و در میان خانقاہ بغیر از سید زیاد و محمد منصور هیچکس نماندہ بود
 و سید زیاد ہنوز ہی میسزد حضرت شیخ الاسلام در خانقاہ آمدند و اورا
 بخواندند او بیامد و سر در قدم لگتے حضرت شیخ الاسلام نہاد و عرض نمود کہ
 یا شیخا توبہ کہ دم از جہرم من در گذار حضرت شیخ الاسلام دست بر پشت او
 میزدند و می فرمودند کہ یا اباعلیسی آیا شاندا سنۃ آید کہ کار او لباء اللہ تھا
 بازوسے ثنائیت حقتعالی جان ترا در کار پدرو تو کرد کہ راست
 و پیر امام رضی اللہ عنہم جمال الاسلام تیا بادی قدس اللہ سرہ العزیز
 فرمودند کہ برو کے از جملہ صحاب حدیث کہ پنج بسیاری کشیدہ بود و مجاہدہ با بجای
 آور و چنانکہ چشم و دل ہی را بکرامات روی زمین کشادہ بودند روزے حضرت شیخ
 الاسلام از برائے او گفتند کہ در ولایت نیروز بجد و دستارستان مانکنرنا آنجا چہ می بینی
 در ساعت وی سر در پیش افگند و سر بر آورد و فرمود کہ خانہ دیدم کہ ازان خانہ نوری

برے آید چنانکہ تابعان آسمان سے رسید پر سیدم کہ این چه طاقت گفتند
 کہ این خانہ ایست کہ ولادت امام زاهدان ابو عبد اللہ قدس سرہ کرام آنجا بودہ و
 این مرد کرامات روی زمین بید بعد عرض نمود کہ یا شیخا از کرامات بالاجیز بمن نما
 شیخ الاسلام قدس سرہ فرمودند کہ تو طاقت آن نیاوری او در ان باب التماس کردو
 بالغہ نمود و حضرت شیخ الاسلام باو سخن می گفت چون یک ساعت بگذشت شیخ الاسلام
 فرمودند کہ ببالا نگر چون ببالا نگر سیت بانگے کرد و بیفتاد چون ہوش آمد حضرت شیخ الاسلام
 ازو سے پرسیدند کہ یہ دیدی فرمود کہ چشم من بر قنادیل عرش فتاد طاقت دیدن آنها
 نہ شتم و این مرد بعد ازین ہفتہ روز بزیست بعد خون و کشادہ شد و ہلاک گشت در خبر آمد کہ
 عرش خدا تعالی را ہفت صد ہزار برج ست و در ہر برج ہفتاد ہزار قنادیل و نختہ ست این
 جہان و آن جہان اند کہ در میان یک قندیل ست و قندیل ہا و برج ہا دیگر معلوم نیست
 کہ چیت دریا ہا سے فضل حق و کنوز غیب اورا کس در نیابد و اسرار ربوبیت اورا
 از ہزار یکے نتواند دانست کرامت و دیگر روز سے ترکمانی لیسے بہ نزد حضرت
 شیخ الاسلام آورد و عرض نمود کہ یا شیخا ہمین یک لیسہ دارم و بیمار است کہ مفلوج شد
 حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ اگر لیسہ توبہ شود توبہ کنی ہو عہد کرد کہ توبہ کنم حضرت شیخ
 الاسلام چیزے بروے خواند و فرمودند کہ یک ساعت اورا بگذار کہ بہ شود و بر
 خیزد ساعتے بگذشت شیخ الاسلام بہ نزدیک لیسہ آند و فرمودند کہ آیا در نحو وقتے
 مے بینی کہ از جاے برخیزی و فرمودند کہ ساعتے درنگ کن پس سے دیکر برو
 خواندند و فرمودند کہ حالا برخیز او برخواست و روانہ شد بعد از ان مرد فرمود و ہوش
 افتاد چون ہوش آمد خواست کہ لیسہ ابر شہ نشاند حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ دست باز آ
 تا اینکه یک فرسنگ اہر رود و بعد از ان پد بر شہ سوار شد و لیسہ ہا تو شہر کشت و سلامت رفتند
 باب سیم در بیان واقعاتے کہ از حضرت بزرگوارشان در بلدہ جام

و نیشاپور و غیر ذلک بوقوع آمده و در سفر و حضور دیده شده

روز سه دو آینه بخدمت حضرت شان آمدند و عرض نمودند که یا احمد یا شاه وقت سخن

ملک شاه را بموسیروم ترا باید که از حال او واقف باشی و او را دعا گوی من گفتم آنچه حق است تو فرمودی

ما او بجای آورم فرمودند که وقفک الله و برقتند در تے بگذشت روز قبل از زوال آن هر دو

آینه بیایند و گفتند یا احمد یا پس سخن باز را که امر و زهره هرے ترتیب کرده اند که

امشب در قح شربت او افکنند من گفتم تدبیر چیست گفتند بیایا تا با تو باز گویم

پیش از نیم روز مرا بدر و از شهر مرو بردند و گفتند بسراے سلطان در آے و آن

قح شربت که در میان او زهر تعبیه کرده اند در بالای سر بالین سخن نهاده اند

تو بردار و بچاه صحن سرار بزد آن قح را نگون ساز بنه و شمعدان زر را بیایان پاکر

و شمعدان نقره را بیالانه بعد ساعتی توقف کن تا چمی بینی و چمی شنوی بعد بمقام خود باز آی

حضرت شیخ الاسلام فرمودند که هم چنان کردم که آنها گفته بودند کنیز کے را کہ پاکستان سخن میاید

چشم بر شمعدان نا افتاد دید که روان شد و مرا نمیدید هر اس کرد و دست بر رو خود نهاده

و صلوات گفت چون ساعتی بر آمد سلطان سخن از خواب بیدار شد خواست که شربت

خورد و قح را بروے افتاده دید کنیزک را گفت که شربت را چرا خوردی گفت

من نخوردم و مرا چه زهره و طاقت که شربت خورم سلطان گفت قح نیفتاده شربت

ریخته نشده نه من نخوردم و نه تو پس که خورده و کجا شده لهذا کنیزک را دو تا زمانه زد که

آیا ترانه گفتم که بیدار باش کنیزک گفت بیدار بودم اما شمع دان ما را دیدم که بخورد

روان شد و بگریتم چون سلطان نگاه کرد شمعدان ما را گردیده دید تعجب نمود

کنیزک را گفت که اگر این سرفاش شود ترا هلاک می کنم حضرت شیخ الاسلام

فرمودند که چون حال بدینجا رسید من بمقام خود باز آمدم و شربت در عیال قراچه

ساقی بود و قراچه که زهر در شربت تعبیه کرده بود عیال او که کنیزک سلطان بود

زہر و شربت را در بالای سر سلطان تھا و ہمیشہ منتظر خبر مرگ سلطان بود
 چون صبح شد و این حال واقعہ نگرید او پنداشت کہ سلطان واقف شدہ بود
 بحکم الخائن خائف برخواست و عیال را سوار کرد و بہ جانب قبیلہ خود رفت
 و در آنجا سے بود تا اینکه سلطان کس فرستاد و او را طلب کرد او نیامد و ساختہ گی
 مصاف و معرکہ نمود چون بدتے شد و او نیامد سلطان سحرش کرد بجانب عراق کشید
 قراچہ بہر اہی سلطان بہر مصاف و معرکہ نمود سلطان گریز خورد و حضرت شیخ الاسلام
 و رکوبہ بز و جام بود مردمان عرض نمودند کہ یا شیخا سحر شکست یافت اوراد
 یا بید تا چینیکہ حضرت شیخ الاسلام رسیدند سلطان سحر شکست یافتہ بود حضرت
 شیخ الاسلام غمان اسپ اورا گرفت و فرمودند باز گرد تا اینکه قراچہ را بدست
 تو دہم سحر بازگشت و حملہ کردند قراچہ را بسیند اختند و بہ گرفتند سلطان سحر
 بدان موضع کہ حضرت شیخ الاسلام را دیدہ بود باز آمد شیخ الاسلام ہم در آنجا بود سحر
 پیادہ شد و پیش آمد و پرسید کہ تو کیستی حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ مرا احمد
 بن ابوالحسن می گویند سحر پرسید کہ این چہ حال بود شیخ الاسلام فرمودند کہ چند
 سال می شود کہ ترا بمن سپردہ اند و من ترا دعائے گویم و محافظت می کنم سحر پرسید
 کہ نشانی چیست حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ چون قراچہ را سحر می آرزو شود
 وزن اورا ترکان خاتونے کہ او بفرمان شوہر خود زہر و شربت تعبیه کند احمد ابران
 اطلاع دہند تا اینکه بفرمان حق شربت را بریزد و قدح را نگون سار کند و شمعدان
 ہارا بگرداند و ایہ پائمال را چہ گناہ باشد کہ اورا دو تا زیانہ زنی سحر گفت آرخین
 است اما من بعد ترا در کجا یا ہم فرمودند کہ آنجا می کہ فدای خواہد سحر خدمت بجای آورد
 و بازگشت بعد از آن سحر در بالای قراچہ آواز کرد کہ چرا عصیان نمودی او گفت مرا
 ہوا سحری آرزو شد و عیال مرا ہوا سے ترکان خاتونے لہذا زہر بہ زن دام

تا بخورد سلطان و بدین بود که سلطان واقف شد و ندانم که او را خبر کرد
 که او از جان خود به ترسید و نخورد کرامت دیگر خواجہ ابراهیم بن علی سعید وایت
 کرده که حضرت شیخ الاسلام از قریہ زور آباد بقریہ استامی زور آباد آمدند و در آنجا
 صومعه بنیاد کردند چند گاہ در آنجا بودند بعد از آن بفرمان خدای تعالی بقریہ مخدای
 جام آمدند و در آنجا می ساکن شدند تا اینکه خلق از اطراف رومی بطرف شان بہا
 و حالات و کرامات بسیاری مشاهده سے کردند چون این خبر بسع سلطان سخر
 رسید او از مرو بقریہ معد آباد بزیارت حضرت شیخ الاسلام قدس لدرہ النانہ چون
 بدرخانقاہ فرود آمد و در وڈگران چوبتراشیدند شیخ الاسلام آستین مبارک را
 از تراشہ های چوب ہار کردند و بر کنار آن جوی کہ بدرخانقاہ بود بسر سلطان افشاند
 و فرمودند کہ سلطان را اشارہ این است و آن ہمہ تراشہ نازر گردید و تا وقتیکہ آن جو
 بود مرو مان ازان جوی زرمی یافتند و در آن روز بام خانقاہ رامی اندو وند سلطان
 سخر بخدمت شان عرض نمود کہ یا شیخ التماس ارم کہ آنچه فعل نمایم مرا مانع نشوید و باز
 نداری حضرت شیخ الاسلام اجابت کردند بعد از آن سلطان سخر ناوہ گل بگزدن گرفت و در بام
 خانقاہ بالا برد حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ چرا این چنین کردی سلطان فرمود کہ یا شیخ
 وسیلہ و آخرت نہ شتم لهذا بقلب خود گفتم کہ اگر در قیامت پرسند کہ یا سخر چه وسیلہ داری
 کہ ناوہ کشل حمد جامی ام اللہم لا تحرمنا من برکاتہم کرامت دیگر شان این است کہ شخص
 مدعی از قہستان در بلده مرو آمد و خود را شیخ سعید عراقی نام نہاد و بہر آچار سلطان سخر
 کہ او را ابو الفتح قاینی گفتند دوستی گرفت چون بد بگذشت و بر آن اعتماد تمامی
 گرفت روزی از برای ابو الفتح گفت کہ بہ نزد تو حاجتے دارم اما باید کہ سوگند
 برداری کہ این راز کیسے آشکارا نہ کنی او قبول کرد و سوگند برداشت بعد ازان
 از بر آ ابو الفتح ہزار دینار داد و کار روز بہر آ لودی ابو می تسلیم کرد کہ این راز روزی

سلطان ابراهیم آمد کہ سخر ناوہ را در پیش گرفت کہ سخر نہ بدو نمان احمد ۱۲۶

بالین سلطان بنه و سلطان چه دانند که تو نهاده و دیگر اینکه اورا چه زیان دار و جامه
 دار بجهت زرفریفته شد و کار در گرفت و بوقت جامه انداختن وزیر بالین سلطان
 نهاد چون روز دیگر سلطان کار در وزیر بالین خود دید خوف کرد از جامه
 دار پرسید که این چیست او گفت من جامه را انداختم و رفتم دیگر خبر ندارم
 سلطان سخر گفت این کار دهنبید و این سر را نگهدارید چون ازین واقعه چند
 روز برآمد رسوله از قهستان در رسید و ازیر اسلطان تخفها آورد و گفت ترا
 باید که با ما صلح کنی و ما را بولایت خود راه دهی و اگر نه چنین کنی ترا خلل رسد و خود را
 نتوانی از مانگه داشت کنی زیرا که ما در سال گذشته بزیر بالین تو کار دی نهاده ایم
 اگر میخواستیم آن کار و سلطان را هلاک می کردیم سلطان از شنیدن این حال
 متغیر شد و فرمود که آن کار در حاضر کردند و بسگی فروردند در حال سگ آس کرد
 و بعد چون سلطان سخر این حال بدید ترسید و بهراهی شان صلح کرد و ایشان را
 بشهر نایس خراسان راه داد چون رفت و آمدشان بسیار شد علماء و امرای عوام گفتند
 که بلخدان را منع باید کرد چون این خبر بسمع کرده ملاحظه رسید داعی فرستادند که اورا
 خطیر کیا ه سالار می گفتند و اولمحد فاضل بود که در علم طب و نجوم کامل و بغایت
 مکار بود سلطان را گفت که ائمه خراسان را حاضر کنید تا مسئله گوئیم که شما یان
 ما را بچه حجت از خراسان منع می کنید سلطان ائمه راجع کرد و گفت یا جواب
 او گوئید یا من بعد در باب شان صرف نگوئید ائمه گفتند که بایک دیگر مشورت
 می کنیم آنچه صواب باشد عرض می نمایم چون مشورت کردند چنین مصلحت
 دیدند که ایشان را بولایات راه دهند و مسئله نگویند زیرا که این بر نفس سلطان سخر
 نزدیک تر بود چرا که از کرده ملاحظه علیهم می رسید و رعنا شان را می طلبید از سببیم که
 کار وزیر آلود را در وزیر بالین خود مشاهده کرده بود و از سر این کار واقف نبود

چون یک چند سے برآمد ملاحدہ در بلده مرو دعوت خانہ بنا نهادند و در شہر ہائی
دیگر نیز و کس ازین کیفیت خبر نبود تا روزی حضرت شیخ الاسلام قدس سرہ کہ در بلده
نیشاپور بودند فرمودند کہ برآکشف شدہ کہ در بلده مرو رویم و از برای سلطان
آن شہر سے آشکارا کنیم لہذا حضرت شیخ الاسلام روانہ شدند چون در بلده مرو
رسیدند سلطان و علماء و اکابر استقبال کردند و حضرت شیخ الاسلام را با عزت
تمام شہر بردند و ارادت مانمودند روزی دیگر حضرت شیخ الاسلام از سلطان
بازخواست بلیغی نمودند کہ چرا چنین کردی و گروہ ملحدان را باین شہر ماراہ دادی
سلطان عرض نمود کہ یا شیخا ہرچہ کردم باتفاق علماء کردم اکنون شما پیغمبر
تا بگفتہ و فرمودہ شما عمل کنیم حضرت شیخ الاسلام قدس سرہ مذکورہ فرمودند کہ ہمگی علماء
را جمع کنید تا مسئلہ گویند و فساد آنچه در ایام گذشتہ رفتہ بشما و ایشان بنمایم
لہذا ہمگی علماء و ائمہ را در بارگاہ سلطان جمع آوردند و آن داعی ملحدان بیاد
و در میان جماعت علماء بہ نشست و نکتہ ایراد کرد علماء بیکدیگر قرار دادہ بودند کہ باید
حضرت شیخ الاسلام جواب گوید زیرا کہ این فتنہ را او برانگیختہ است بعد از ان حضرت
شیخ الاسلام روی بطرف سلطان آوردند و فرمودند کہ علماء را تنگ می آید کہ جواب
این سگ را بگویند نصیرک کہ نام کفشدار حضرت شیخ الاسلام بود بر در بارگاہ
ایستادہ بود و کفش ہائے شان را در بغل داشت شیخ الاسلام فرمودند کہ اے نصیرک
بیا جواب این سگ را بگوئی نصیرک در آمد و ہم زانوی داعی ملحدان بہ نشست و فرمود
کہ بگوئے ہرچہ میگوئی چون سخن بنیاد شد و مقدمہ تقریر کردند و مقدمہ سیم
داعی ملحدان سکوت کرد بعد مردم مرود را آمدند و نصیرک را بہ گرفتند
و طبل شادمانی را فرود کوفتند و نعرہ زدن گرفتند و گرد شہر برآمدند و داعی ملحدان
در بارگاہ سلطان سر در پیش ماندہ بود و سلطان از ہلاکت او خوف داشت

حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ عجب کارے ست چون میدانی کہ ترا بمن سپرده اند و ما
 باذن اللہ تعالیٰ ترا محافظت داریم و می کنیم امروز ترا چه شدہ کہ سست عقیدہ و
 نافرمان شدہ می اگر ابوالفتح جامہ دار را از سر غفلت بزرگ فریفته گردند و بہ تزویر
 ملحدان او کاروزیر آلود را زیر بالین تو می بند چراتو چنین خائف و ہراسان باشی
 آیا شرم نہ داری کہ تا من در قید حیات باشم تو خوف نکنی ملحدان را بہ قتل
 رسان سلطان فرمود تا اینکه آن داعی ملحدان را قتل آوردند بعد از آن حضرت
 شیخ الاسلام فرمودند کہ سرہنگی را از اہل این شہر بخوانید سلطان امر کرد اینکہ محمد مردزی را
 حاضر کردند شیخ الاسلام فرمودند کہ بروودہ سرہنگ را با خود بہر کہ در فرمان
 محلہ و فلان کوچہ و فلان سراصفہ ایست و در پیش آن صفہ پرودہ آویختہ است
 و در پس آن پرودہ خانہ ایست در او بستہ تو در را بکشاسے و درون شو کہ در
 قبلہ آن خانہ پرودہ دیگرے ست آویختہ و در پس آن پرودہ طاقے ست در میان
 آن طاق صندوقے ست قفل اورا بشکن آن دفتر ہاسے کہ در میان اوست
 اینجا حاضر کن چون سرہنگان بر قند حضرت شیخ الاسلام چند کس را از معارف شہر
 نام گرفت و فرمودند کہ اسامی نشان بدفتر ہامی ملاحظہ ذکرست و بسیاری دیگر
 نیز ذکرست چون ساعتی بگذشت سرہنگان بیامدند و دفتر ہارا آوردند چون ملاحظہ
 کردند اسامی آن جماعتے را کہ حضرت شیخ الاسلام ذکر کردہ بودند در آن دفتر ثابت بود
 و ابن جلال را مشاہدہ کردند سلطان و ائمہ از حضرت شیخ الاسلام غذا خواستند
 شیخ الاسلام فرمودند کہ اشخاص کہ اسامی شان در این دفتر است حاضر کنید و توبہ
 بہر کہ توبہ نہ کرد اورا بہ قتل آوردید بعد ہمہ گی آن اشخاص حاضر شدند و از
 قیدہ لحدیت توبہ و رجوع کردند گویا آن کہ توبہ نہ کردند و بیخ تن از
 ایشان از جملہ معارف شہر بودند کہ حضرت شیخ الاسلام نام بردہ بودند

کرامت دیگرشان این است کہ در آن وقتے کہ سلطان ملک شاہ فوت
 نمود از شیخ ابوطاہر نقل کردند کہ فرمود اینکہ از فرزندان ملک شاہ بیک باریق
 سلطان خواهد بود و دعای او مے گفت شیخ الاسلام نیز بموافقت شیخ ابوطاہر
 اورا دعای کرد شبے آن دو آیندہ آمدند و گفتند کہ دعای سبخر گوے
 کہ سلطان او خواهد بود و آنکہ تو دعای او مے گوئی تربیت ملحدان می کنی اینکہ
 بنگر چون حضرت شیخ الاسلام نظر کرد بر یک جانب دوسرا پرده دیدند گفتند
 یکے از این باریق است و دیگرے از ملحدان کہ باتفاق قصد سبخر کرده اند و
 یک سرا پرده بر جانب دیگر بود کہ سلمانان را در تحت آن آسایش ما باشد
 کہ دیگران فروشوند و او بر جائے خواهد بود کرامت دیگر شیخ محمد دیش کہ
 فرمود کہ شبے ابوطاہر شیخ الاسلام را دعوت نموده بود و وقت شان بسیار
 خوش گردید اشارت کردند کہ ہمہ در رقص آیند ہرچہ در آن خانہ بود از کوزہ
 و کاسہ و عصا و غیرہ ما ہمہ گی در رقص آیند کرامت دیگر ہم او فرمود کہ روز
 حضرت شیخ الاسلام سر بز انوی من نہادند آب از چشمہای شان ز انوی من
 بسوخت چون نظر انداختم دو جائی آبلہ شدہ بود کرامت دیگر دشمنان
 اسمعیل اشتوی فرمود کہ روزے شخصے بخدمت حضرت شیخ الاسلام آمد
 حضرت از براسے او قرصے دادند و او در میان بست چون در عرض راہ قرص را
 از کمر خود باز کرد قرص او ز ر شدہ بود کرامت دیگر استاد عمر معد آبادی نقل کرد
 کہ شبے بخواب دیدم کہ حقتعالے با من چند کلمہ گفت چون بیدار شدم ہنوز لذت
 او در جان من باقی بود اما سخنان را فراموش کردہ بودم و حضرت شیخ الاسلام در بوزہ
 جان بودند بخدمت شان رفتم چون چشم ہامی مبارک شان بر من افتاد پرسیدند کہ
 یہ خواب دیدی و آن کلمات چہ بود کہ حق تعالیٰ ہاتو گفت حال بچنان بود کہ حضرت

شیخ الاسلام فرمودند که امت دیگر وقتی عسرت بود شیخ الاسلام بر بان الدین نصیر
 در کار بزرگ صاعده فرج بے اندازه می کردند شیخ الاسلام قدس اللہ سر و کلمہ پدیشان
 بودند خادم خود را بنزد او فرستادند که گوش نصیر را باز و اگر چه خرج بے اندازه می کنی
 شیخ بر بان الدین نصیر فرمودند که آن درسی را که بروی شیخ کشاد اند برانه بسته اند
 خادم بازگشت شیخ زاده ازین گفته پشیمان شد و ناخوش و گریان گردید و این کیفیت
 یافتیم که در هیچ حسابی نایم * پر مشعل و نهی چه قرص نایم * به آن دم که حساب نقد مران طلبند
 آن ذره که در حساب نایم نایم * بعد شیخ زاده این دو بیت را بر کاغذی نوشتند و
 بدست خادم خود دادند و فرمودند که برداگر در عرض را خادم شیخ الاسلام را دیدی
 بوسه ده بگو که جواب تو این است و اگر ندیدی بخدمت خود حضرت شیخ الاسلام
 و این نوشته را در مقدم روی شان در بالای سجاده شان بنه خادم روانه شد خادم
 شیخ الاسلام را در راه در نیافت نوشته را به برود و در بالای سجاده حضرت شیخ الاسلام
 نهاد چون حضرت نوشته را بخواند تبسم نمودند و فرمودند که هر چند نصیر غدر خواسته
 اما به بسند که در کشاده است یا بسته و خادم بازگشت چون دوسه ماه برآمد
 شیخ زاده را هیچ نماند و هزار دینار هم قرض شد بعد روی بخدمت شیخ الاسلام آورد
 چون بخدمت شان رسید غدر خواست و با استغفار مشغول شد حضرت شیخ الاسلام او را
 بنواخت و فرمودند که دل فارغ دار و که ما قرض ترا داد کنیم و امور معیشت ترا ساز گردیم
 اما آنتی که آن در بوسه که تو کشاده است یا بسته بعد با هم روی بکار بزنند چون
 برون خانه کار بزرگ رسیدند جمعی کثیر از اهل کار بزرگ استقبال آمدند حضرت شیخ الاسلام سماعی
 آنجا نزول کردند چون مریدان کار بزرگ استماعی کار بزرگ کردند حضرت شیخ الاسلام
 فرمودند که قرض بر بان الدین نصیر را ادا باید کرد و تا بعد برویم و یکس ادا کند تا اینکه ما شب
 همان او با شیم مردی بود در آن مجمع بوالفتح منام که هزار دینار در کوزه داشت در میان یواری

نہادہ بود بخاطر گذرانی کہ من قرض را ادا کنم باز اندیشید کہ نباید عیال من بامن جنگ
 نماید این خبر بابرہیم رسید کہ او وایتے کاریز بود فی الحال آمد و گفت شیخ الاسلام امشب
 مہمان من خواهد بود کہ من قرض ادا کنم حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ باز گرد ساختہ
 کن تا مابیان پیامیم بجانب کاریز روانہ شد چون بدانجای رسید میان او و عیال
 او گفتگوی افتاد عیال اومی گفت کہ من از میراث پدر خود ہزار و تیار وارم ازان قرض
 شیخ زادہ را ادا می کنم امیر ابراہیم می گفت من از مال خود ادا می کنم چون این مقالہ سمع
 حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ رسید فرمودند کہ امیر قرض نصیر ادا کند و خاتون
 او ہزار و تیار بختہ خرج بہ نصیر دہد خاتون او گفت فردا شیخ مہمان من باشد
 حضرت شیخ الاسلام اجابت نمودند چون ابو الفتوح دہقان بخوانہ رسید عیال اواز برای او
 فرمود کہ ای مرد آن ہزار دنیاری کہ در میان دیوار خدادہ ترا بجز ازین جابے در کجا
 بکار خواهد آمد اکنون بخدمت حضرت شیخ الاسلام رو اگر چنانچہ قرض شیخ زادہ ادا شد باشد
 شاید کہ بختہ خرج شیخ زادہ قبول کنند و روز مہمان با کردند ابو الفتوح از در درآمد
 شیخ الاسلام فرمودند کہ زنان ہاشوہران از ہر یاجنین خصوصتہ کنند نہ چنانچہ تو در
 رودخانہ ازین می اندیشیدی اکنون برو و دعوت را ساختہ کیے نمائی و زرتار را
 از میان دیوار بیرون نہ کنی تا حین کہ مابیان زرسیم چون شیخ الاسلام بسیرای ابو الفتوح
 درآمد ابو الفتوح عرض نمود کہ یا شیخ از اینجاست و از آنجا زرتار را بیرون آورد
 و نزد برتان الدین نصیر بردند آنگاہ بعضی یاران با یکدیگر می گفتند کہ بسا باشد کہ دلا
 قلب جنس را از شیخ باز گرفتہ باشند و اگر نہ چرا احتیاج بزرفاتون و ابراہیم ابو الفتوح
 بودی حضرت شیخ الاسلام بکرات این سخن را در یافتند ہالتی عظیم از برائے شان پیدا شد
 چنانکہ حاضران مجلس متغیر شدند و ہراس کردند در مقدم روسے حضرت مشان
 کوزہ بود حضرت شیخ الاسلام دست بر آن کوزہ زدند و بعد سر از کوزہ برداشتند

و در نزد پسران الدین نصیر انداختند ز رسا را شده بود و فرمودند که ولایت ^{طلب}
 جنس از احمد نگرفته اند اگر احمد سنگ و ریگ در دامن نصیر افکند قرض او ادا شود و اما
 ابراهیم راجه دولت دهند و عیال او چه خلعت باید و ابو الفتوح راجه فتوح باشد
 کرامت دیگر دشمنی امام محمد نام پدری داشت منصور نام که منکر شیخ الاسلام
 بود او پسر خود را می خواند و سلامت با هم کرده از وی دور باش دشمنی محمد نام عرض نمود که
 یا شیخ چه شود که پدر مرا چیزی بنمائی تا اینکه انکار او با قرار بدل شود یک چندی بگذشت
 روزی حضرت شیخ الاسلام از جای برخاستند و بغایت کوفته و رنجور بودند و چند
 قطره خون در بالای کفشان شان بود مریدی کفشش را برداشت که بشوید زیر کفش هم جمله گه
 خون بود حضرت شیخ الاسلام امام محمد را بجا اندند و فرمودند که آنچه می خواستی وقت
 آن شد تو بر او و پدر خود را بگوئی اما با او شرط کنی که تا نیم ماه بکس نگوید که راه دور است فرمودند
 که سخن این است که بیت المقدس را قوم کفار گرفتند و چندان از مسلمانان قتل
 آورده اند که اندازه ندارد و من هم خود را در میان شان دیدم این خونها کفش
 من ازان است و هنوز در حالت کار روز را اندمخ رفت و این حال را باید خود
 در میان آورد چون ازین تاریخ مدت پنجاه بگذشت روزی خواجه منصور
 بدر ب مسجد بود که مروی آمد و بتازی سخن می گفت خواجه منصور از وی پرسید
 که از کجای می آئی گفت از بیت المقدس گفت از آنجا که روان شدی گفت مدت
 پنجاه است گفت در آنجا چه حادثه واقع شده گفت شما خبر ندارید که مدت پنجاه است که کفار
 بیت المقدس را غارت کرده اند و مسلمانان را قتل آورده اند خواجه منصور گفت در چه
 تاریخ و کدام روز او گفت در فلان وقت و همچنان بود که حضرت شیخ الاسلام فرموده
 بودند که پیش نبود بعد خواجه منصور گریان و نیاز مند آمد و در پائی حضرت شیخ الاسلام
 افتاد و توبه نمود کرامت دیگر استاد امام علی نیرودی فرمود که در روز عید می حضرت شیخ

الاسلام عیال سپہ سالار را گفت کہ سپہ سالار را در سفر حادثہ واقع شدہ از چہ شوی خود
 صدقہ دہ و سہ صدقہ ہای بسیار داد بعد از ان معلوم شد کہ سپہ سالار عمر و زمان روز
 از اسپاقتادہ بود چنانکہ از آنجائے اورا بجام بخمانہ او برودہ بودند و از جان ہی
 هیچ امید نمی ماندہ بودہ و تکفین و تجہیز اورا مہیا کردہ بودند چون در اینجا صدقہ دادہ
 بودند او در آنجا بہتر شدہ بودہ در روز و نیم عبید سوار شد و سلامت بخمانہ خود آمد
 کرامت دیگر خواجہ احام شمس الدین رحمۃ اللہ علیہ فرمود کہ روزہ جان
 بودم بخدمت حضرت شیخ الاسلام عرض نمودم کہ فرزندم مسعود را فرزند ہی متوقع است
 پس آید یا دختر شیخ الاسلام فرمودند کہ بنویس اینکہ سپہ سالار و اورا بمہیم نام کنند من این واقعہ
 نوشتم و بہ نزد سپہ سالار بردم در ہماں روز کہ نامہ بوی رسیدہ بود خدا تعالی اورا
 پسری عطا کردہ بود و اورا اہلبیم نام گذشتند کرامت دیگر آنکہ حضرت شیخ الاسلام
 قدس سرہ بباختر تشریف بردند بقریہ اشٹو مردم آنجا بدست شان توبہ کردند
 روزی مردم آن قریہ گفتند کہ از برائے ما کاریزی است کہ آب اندکے دارد چہ می شود
 کہ حضرت شیخ الاسلام در بالای آن کاریز گذری نمایند تا اینکہ از برکت قدم مبارک شان
 آب کاریز اضافه شود حضرت شیخ الاسلام اجابت کردند و بہر آن کاریز رفتند دعا
 کردند فی الحال آب آن کاریز اضافه شد وقت نماز پیشین حضرت شیخ الاسلام بر کنار
 طرح نشسته بودند کہ در میان طرح آب اندکے باقی بود و اطراف او خشک و در ہر جا
 او نشان پای اشتران بود از ان جنبندگان کہ حیات شان بآب ست مردہ و خشک
 شدہ بودند و بعضی ادنی رمقی داشتند چون حضرت شیخ الاسلام از طہارت فارغ شدند
 مشتی آب برگرفتند و بر آن جانوران پاشیدند و فرمودند کہ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ
 كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ہر جا کہ از ان آب قطرہ رسید آن جانوران زندہ شدند
 و خویش تن را در آب افکندند کرامت دیگر امام علی ہسین رحمۃ اللہ علیہ فرمودند

لہ طریقیہ جائے را گویند کہ آب کاریزی کہ اندک بود در آنجا جمع شود کہ بعد جمعا داخل دراعت یافتند و بعد از اس آن موضع را بنامت نامند ۱۲

کہ یا شیخا مردمان مرا می گویند تو با این همه علم و بار نامہ از شیخ چه دیدہ کہ این همه توضیح
 و ارادت می نمائی و من ہر چند کہ از کرامات شما با ایشان می گویم باور نمی کنند چہ می شود
 کہ از برائے شان چیزے بنمائی کہ دست از من باز دارند حضرت شیخ الاسلام فرمودند
 کہ اگر خدا بقیعے بخواد ہر بیسند و آامن نتوانم کہ با ایشان بنمایم تا اینکہ روزی
 امام علی باشا گردان خود و جماعتے چند از دانشمندان از قریہ فشا در بقریہ و امنان
 می رفتند امام علی فرمود کہ امروز دانشمندان حاضر اند و سوگنندات عظیم یاد نمود
 کہ یا شیخا اگر امروز کرامات بنمائی چنان از اینجا بروم کہ ہرگز باز نہایم و عنان نگیند
 چون پارہ راہ رفت در قلب حضرت شیخ الاسلام آمد کہ آن را باز گردان کہ ہر چہ خواهد
 درست آید لہذا او را باز خواندند امام و دانشمندان آن جماعتی کہ حاضر بودند دیدند کہ
 تمام دشت و صحرا و سنگ و فاشاک ہر چہ موجود است زرگشتہ لہذا ہمگے را حالت عظیم
 پیدا آمد و مدہوش شدند و از سنوران بزیر آمدند چون بہوش آمدند حضرت شیخ الاسلام
 فرمود کہ در آن وقت کہ آن را خواستم و دیدم اگر می خواستم ہمہ گے خرابی دریا
 شان نشستہ بودید اسپا می شدند و این واقعہ تا قیامت مؤرخہ شدی نظام الدین
 عبدالشد و امنانی رحمۃ اللہ علیہ نقل کرد کہ من سنگی گرفتہ دو رتو برہ انداختم بعد از
 چند روزی کہ او را بیرون آوردم طلا بود و نڈت باشدہ کہ من و فرزندان من
 از ان طلا خرچ کردیم و ہنور قدری داریم کہ امت دیگر دانشمند عبد الصمد
 نقل کرد کہ در ابتدا حال کہ حضرت شیخ الاسلام بقصبہ برنیاں میرفتند مجر د بجام
 رسیدند و ہنوز بیچس را حال شان اطلاع نبود کہ ہوز جان رسیدند و رفاقانہ
 عثمان نزول فرمودند و من در آنجا ساکن بودم شیخ الاسلام در فاقاہ شستند و
 پارہ بر زیر جامہ خود مید و خند من قلب خود گفتم کہ این مسافر عزیز می نماید جامہ
 خود اشم برگرفتم و بخدمت شان بروم و سلام عرض نمودم ایشان قبول نمودند

و من در ایشان نگاه می کردم چنان حالتی مرا پیش آمد که بیپوشش گشتم چون بهوش
 آمدم دانستم که این مرد ولی خداست قاضی ابوالقاسم که استاد من بود مرا وصیت
 کرده بود که در ایشان را دوست داشته باشی و اگر وقتی مردی را در پای مرا
 خبر دهی چون این حالت را دیدم به نزدیک او ستاد خود دویدم و این حال را
 باو سگفتم قاضی بهر اسی جماعتی روی بزیارت شان آوردند و در راه می آمدند
 و با خود می گفتند که هر چند عزیز و اولیاء بسیار باشند اما کسی را آن مقام نباشد
 که پیر ما شیخ ابو زر را میسر شده و رحمتہ اللہ علیہ و می گفتند که اگر این مرد از آن
 مردان است باید که ازین مقالات ما خبر دهد چون نزدیک حضرت شان آمدند حضرت
 شان فرمودند که قاضی آمدی و با خود ترا زوسے آوردی باری به بین که آن مقدماً
 سنگ داری که مار در آن ترا زونھی ابو زر هر چند گران است با ما برابری نمیکنند بر آن
 پلے از دروازه بوز جان بیرون نھی تا عین که با بوز رسی پای بر سر حید بو ذری
 نھی اتا در صحر چهار صد سال خداوند چون احمد مردی بیرون می آوردند همه گے
 باید که بوی ضلح دهند و او را متابعت کنند و هر چه در عرض راه گفته بودند حضرت شیخ الاسلام
 همه گے را بیان کردند و به نزد قاضی نقل نمودند بعد قاضی آن جماعت همه گے مرید و
 معتقد شدند کرامت و بیکر استا و علی تابیا دی که در قریه نزد جام مفتی بود
 او نقل کرد که در اول عهد حضرت شیخ الاسلام برابر در ایشان انکار بود اما آنکه وی
 از حضرت شیخ الاسلام سوال نمودم که از وقت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم تا با امروز که در زمان
 از هر کفر و فسقی تو به کرده اند کسے را این حالت نشان نداده اند که من امروز می بینم
 حضرت شیخ الاسلام سر در پیش افکندند ناگاہ نوری از عرش فرود آمد و قلب جذب
 چنانکه هیچ جای بے باقی نماند که گوئی در مشاہدہ اقتادم از جای برستم و در ایتمه جہا
 ناره داشتم باره باره نمودم چون بخود آمدم به نزد حضرت شیخ الاسلام شاه توت بود نزد

نهادند و فرمودند که بخورتا اینک صفر از تو کم شود من عرض نمودم که یا شیخا چه بود اینک
 در سر پیش افکندید حضرت شیخ الاسلام فرمودند که با خدا متعالی مناجات می کردم که الهی
 اورا از حالت درویشان نصیبی ده تا خود را هلاک نکند که امت دیگر هم او نقل کرد
 که روزی من و شاگرد من پای برهنه از بزد جام بصاغومی رفتم بجهنم زیارت حضرت شیخ الاسلام
 چون حضرت شان را دیدیم در من حالتی پدید آمد که مدهوش شدم چون بخود آمدم حضرت شیخ
 الاسلام فرمودند که برادر من بر تو رحم نمودم زیرا که بیش ازین طاقت نداشتی که امت دیگر نقل کرد
 که روزی انشمندا بو مطیع بقریه بزد جام آمد و او در حق حضرت شیخ الاسلام انکار داشت و گفت
 که مریدان رقص نباید کنند و می کنند و در حضور حضرت شیخ الاسلام رقص می کنند و بیت
 می خوانند لهذا در آن شب حضرت شیخ الاسلام را خواب دیدم که بهمراهی من درشت سخن
 می گفتند بعد از مدت بیت روز که بخدمت شان رفتم عرض نمودم که یا شیخا در این شب تا
 خواب دیدم که با من درشت سخن می گفتند اندام سبب چه بود شیخ الاسلام فرمودند
 که در این شبها نبود بلکه در آن شبها بود که دانشمندا بو مطیع آنجا بود ترا می فرمودم
 که بهمراه او مردانه سخن کوئی و دماغت مکن که امت دیگر هم او نقل کرد که در ماه
 رمضان حضرت شیخ الاسلام در قریه و امغان بودند میان جماعتی زیارت
 شان رفتم چون وقت بازگشتن شد من عرض نمودم که حضرت شیخ الاسلام
 را بقا با ماه رمضان ست در این ماه که تیران بر خوان بهترین روزی که کشانید
 میان هم خادمان و کھتران این مجلس ایام امید و اریکم که از خلعت تا و نواخته مایه نصیب
 نباشیم حضرت شیخ الاسلام فرمودند که نیکو آید چون از آنجا بیرون شدم مرا حالتی پدید شد
 که ندانستم در آسمانم یا در زمین تا آنکه ایام عبید بگذشت و هر گاه که در آنجا حضرت شیخ
 الاسلام را حالتی بودی اثر او در اینجا در میان پدید آمدی که امت دیگر استماع
 نقل کرد که خواب دیدم که بشهر ستانی درونی می رفتم و در آنجا آتش عظیم بود گفتم این

چه جای است آوازی شنیدم که **وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا عَلَىٰ رَبِّكَ**
حَتَّمًا مَّقْضِيًّا استم که این دوزخ است من بدل خود گفتم که عجب است اینک مرا
 نمی سوزد ندا آمد که بعزت و جلال من قسم اینکه آتش دوزخ بر احمد جامی و دوستان
 او حرام است **سیت** فردا که زنده کوس ناکامی نیزه مردان گویند شاه بطامی نیز چند
 که همه خلق ز دوزخ ترسند دوزخ ترسید ز احمد جامی نیزه که است دیگر شیخ
 عمر حاجی گفت وقتی حضرت شیخ الاسلام را دعوت کردم چون وقت خواب شد از برائے
 درویشانی که همان من بودند در میان سر اجامه خواب باز کردم و از برائے خود
 حضرت شیخ الاسلام قدس الله سره در میان بادگیر جامه باز کردم و من بهر ای
 قوم خود بیام رفتم چو شب نیمه شد در میان سراروشنی پیدا شد که هرگز همچنان شنائی
 ندیده بودم لهذا بکنار یام آدم که معلوم کنم که این چیست چون در بادگیر نظر انداختم
 دیدم که همچنان مشعل است بسائے که آتش افروزند چنانکه از پر تو او همه سر روشن
 گشته بود که است دیگر **خواجه محمد عابد** کاریزی نقل کرد که روزی حضرت
 شیخ الاسلام قدس الله سره در مجلس دانشمند حسین در قریة تابیان نشسته بودند
 دانشمندی بود که او را ابو بکر جعفری گفتند بهر ای حضرت شیخ الاسلام آمد حضرت
 از برائے او فرمودند که تو چرا چندین به نزد ما می آئی و در دل انکار داری اگر بگویم
 که امر وزیر در خواب دیدی و تعبیر او چیست آیا انکار از دل بیرون می کنی او عرض
 نمود که یا شیخا مدتی است که من همین می طلبم حضرت شیخ الاسلام فرمودند که اول تو خواب
 خود را بر دو کس از معتقدان بگویی که چه خواب دیده تا اینکه انکار نتوانی کرد لهذا او
 با دو کس از خفیه خواب خود را نقل کرد بعد از آن حضرت شیخ الاسلام قدس الله سره خواب
 و تعبیر او را بیان فرمودند که خواب و تعبیر همان بود بعد دانشمند بزخومت و بدست شان توجه کرد
 که است دیگر **انکه** وقتی مدعیان نیشاپور یا یکدیگر گفتند که شیخ الاسلام را کرامت باقی ماند و آنچه

بوده از دست و کس رفته تا اینکه ائمه و اکابر شهر و عوفی ساختند و تمام اشیاء
 آن دعوت را از حرام محصیا کردند تا یک نان از حلال و کاسه سرکه نیز در آن سفره حاضر
 آوردند که نان ها و کاسه های سرکه دیگر شکل و مقدار و رنگ مانند باین کاسه حلال بودند
 که حلال از نزد حضرت شیخ الاسلام دورتر بود چون حضرت شیخ الاسلام قدس الهدی
 در آن طعام ناظر کردند فرمودند که آن نان و آن کاسه را به نزد من بپدید آورید و آن نان
 و آن کاسه را به نزد خود آورده و تناول نمودند و سخن میگفتند اغلب مردمان
 شفاعت می کردند که ازین طعام چیزی بخورید حضرت شیخ الاسلام فرمودند که اگر ازین
 طعام تا چیزی بخورم مرا زیان دارد و هیچ از باقی طعام ها نخوردند چون سفره برداشتن
 حضرت شیخ الاسلام فرمودند که این معامله را بهمراهی کوران توان کرد و آن کس را
 که فدائی عزوجل قلب او را نورانی گرداند و بصرا آوردش باشد هیچ چیز در ملک او
 نرود که او بر آن مطلع نباشد و آن کس حلال و حرام را از یکدیگر بتواند که جدا کند
 بعد آن قوم ازین احوال خجل شدند و عذرخواستند و مرید و معتقد گردیدند مؤید
 کرامت و دیگر دانشمند عبدالصمد نقل کرد که در اول عهد که حضرت شیخ الاسلام قدس الهدی
 سهوا راده نمودند اینک بجانب برنیاں روند شبی در زانو می بودند و پاره از جامه های
 شان به نزد من مانده بود شبی آن پاره را در زبانه آتش چراغ دیشتم و گفتم خداوند
 اگر این مرد در نزد تو مقداری ستابن پاره را از آتش نگاه دار و بسیار به نزد
 آتش نگاه دیشتم بقدر یکسر موی ازان خرقه نسوخت و متغیر هم نگشت * *
 کرامت و دیگر آنکه روزی که حضرت شیخ الاسلام قدس الهدی سهوا بقریه زور آباد بودند
 دختری به نزدشان آوردند که از چشم های خود نابینا بود شیخ الاسلام پرسیدند که از
 کدام وقت نابینا شده گفتند از جین که طفل بوده و حالا بحد بلوغت رسیده حضرت
 شیخ الاسلام چیزی در بالائی و سه خواندند و دست از نزدشان برفت چند روزی که

برآمد دختر بند ازاری را بیای خود ببانت و بخدمت حضرت شیخ الاسلام فرستاد
 هر دو چشم او روشن شده بود که راست دیگر روزی حضرت شیخ الاسلام در قریه خود
 در میان خانقاه نشسته بودند رئیس آن قریه مرد صادقی بود او بخدمت حضرت شیخ
 الاسلام آمد حضرت شیخ الاسلام فرمود که ای رئیس قریه نگاه باش که ملحدان کس را از قلعه خود بیرون
 فرستادند بجهت قتل من نماز بگیر در اینجا میسر شدند چون در اینجا رسیدند از تو سوال میکنند
 که خانه شیخ کجاست زیرا که بایان عزم زیارت او داریم باید تو ایشان را برای ما آوری
 چون نماز دیگر شد دو تن آمدند و از رئیس قریه خانه شیخ الاسلام را پرسیدند رئیس آنها
 به نزد شیخ الاسلام آورد چون نظر حضرت شیخ الاسلام بر ایشان افتاد فرمودند
 که ای بیچارگان آنچه مقصدی که شما بایان میبرم او آمده اید از برائت شما بگویم گفتند بگوئید
 حضرت شیخ الاسلام قدس اندر سره قصه را از سر گرفت و جمله مقاصدشان را از بر
 شان بیان فرمود تا که اول دو شخص دیگر را باین محسم نامزد کرده بودند
 بعد از آن شمارا اختیار کردند و عرض راه یکی از شما باد دیگری گفتید که مردمان
 می گویند که او چیز ما میداند نباید که چون قصد ما را بدانند ما را بگیرند و بقتل آورند رفت
 دیگر گفتند که ما را بقتل نمی آورند چرا که مردمان می گویند که او مرد نیک است و هر چه با خود
 گفته بود در حضرت شیخ الاسلام قدس اندر سره همه را باز گفت و حالا اگر شما بایان از
 الحاد باز گردید چه تکیه است و الا شما بایان را بقتل می آورم بعد هر دو تن
 اقرار دادند و عرض نمودند که یا شیخا نشانمان را صدق است و توبه کردند و سخنان خوش
 رفتند و در آنجا حکایت کردند چند شخص دیگر هم مسلمان شدند که راست دیگر روزی
 دو از ده تن الملحدان در قریه نامتق آمدند و بهر اسی حضرت شیخ الاسلام مناظره کردند
 حضرت شیخ الاسلام همه گه را ملزم کردند و ملحدان گفتند که این شیخ را نباید کشت
 بکی از آنها تیغ برداشت حضرت شیخ الاسلام فرمودند که شما بایان نه همانا اید که خدا تعالی

به تیغ شمایان هلاک کرد و انداختی در نهایت تیزی بر شیخ الاسلام فرود آورد و هیچ
 نه برید چون بار دیگر زو هم نه برید در سیم دفعه تیغ او چون کمان شد و بیشتر گردید
 چون بخدان این حال بدیدند مسلمان شدند و توبه نمودند و گفتند راه صدق این است
 و همه گیه مرید شدند کرامت و بگردان شدند عبد الصمد نقل کرد که شیخ زیارت حضرت
 شیخ الاسلام فرستم پنج کشته تا بعبان آسمان رسید بود که تا حین که نماز گذارم
 در روز برآمد همچنان میدیدیم که آن نور در بالائی سر قریه مغد آباد ایستاده بود و عفت
 نثار از مردم مغد آباد نیز این حال را بدیدند کرامت و بگردان شدند که در خدمت
 بخدمت حضرت شیخ الاسلام آوردند که بگردان شدند و خشک شده بود و یکسال هم برآمده بود
 سکران قریه بزرگ گفتند که شیخ از کرامات دور شده و این علاج نتواند کرد حضرت
 شیخ الاسلام قدس الله سره ذکره چیزی بروی خواند و فرمودند که دست بجنبان
 آن نوشته را بیاورد دختر بهمان دست نوشته را بیاورد و فی الحال دست او
 صحیح شد چنانکه هیچ اثری باقی نماند کرامت دیگر روزی آنکه در اول عهد خود حضرت
 شیخ الاسلام بقریه و امغان آمدند در خانه دانشمند ابو بکر طبق حلوانی قرانه بود او را به
 نزد حضرت شیخ الاسلام آورد حضرت فرمودند که این طبق بر طاق نخید زیرا که پسری دارم
 پنج و شش ساله در برش ابو الحسن نام دارد او بگوش من رسید که او این حلوار از
 من طلب کرد در آن قریه دانشمند دیگری بود که پایدار نام داشت حضرت شیخ الاسلام
 او را طلب نمودند و آن طبق را بوی سپردند که تو برو و این طبق را با ابو الحسن رسان
 در همان روز فخر الدین ابو الحسن در قریه بر سر که از ناحیه ولایت ریخ می باشد
 فرموده بودند که با باز آنچه در نزد شماست نصیب مرا هم بدید این آواز او بسمع
 حضرت شیخ الاسلام قدس الله سره رسید بود مریدان از فخر الدین ابو الحسن پرسیدند
 بودند که بابای شما در کجاست و چه در پیش دارد شیخ زاده نشانیها می فرستد

و امتحان باز گفته بودند که بابائی با چیزی میخورند که مانند حلواست و حلوا اینست
 و از قریه و امتحان تا بقریه برس از بیست و پنج فرسنگ راه زیاده است که امت میگرد
 ابو القاسم بنجر نقل کرد که حضرت شیخ الاسلام قدس الله سره بسفر حجاز می رفتند از برای
 من فرمودند که شجاع الملک احمد را بگوی که من دیدم اینکه اشتران ترا پهل می برد و او یک
 شتر را بار کند و پنجاه مافرستد در قریه صاعوت تا اینکه آن بار را بگیرد و انم
 چون این پیغام به نزد شجاع الملک رسید او پانزده درم زد و کنی بیرون
 آورد و گفت اشتر حاضر نیست اینک بهائی اشتر حضرت شیخ الاسلام تبسم کردند
 و فرمودند که مقصود ما آن بود که خادمان بر در خانه اشتر را ببینند و دعا
 کنند تا بلا گردد و اما از قبول نگر دو بعد بسفر حجاز رفتند پس شجاع الملک
 با والی قریه خصومت افتاد تیری والی قریه زد که بیم بلاکت بود و شحنة بیاند آن
 ده شتر را به برد و قریب هزار دینار دیگر خرج شد چون حضرت شیخ الاسلام از منار
 حج فارغ شدند در سایه دیوار کعبه بهمراهی قاضی ابوسعید نیشاپوری نشسته بودند
 آفتاب گرم شد بعد هر کس بجای خود رفت حضرت شیخ الاسلام قدس الله سره
 بدر ب کعبه آمدند وقتی و حالتی از بر لئ شان پیدا شد و عرض نمودند که خداوند
 من که بنده ام اگر کسی را همچنان خوانم رواندارم که بروی شان در بنیدم
 و از کریمی تو نسزد اینکه همچان خوانی و آنکه بروی در دست کنی در این وقت ندانی
 شنید که هر که همچان طاست و رب خانه ما بروی وی بازست چون دست بدر
 خانه نهادند بروی شان باز شد در خانه رفتند و وقت شان خوش گردید
 و دعا نمودند که خداوند اوستان و یاران و فرزندان مراد و همچان
 عزیز دار و این سخن بر زبان مبارک شان بسیار رفتی مقدری محمد کاسکی
 رحمته الله علیه نقل کرد که من بطلب حضرت شان رفتم بودم و این سخن را از

زبان مبارک شان بسیار شنودم و چون دیدم که از کعبه بیرون آمدند در حالتی
 و غلیانی بود که آنرا صفت نتوان کرد کرامت دیگر حضرت شیخ الاسلام قدس
 الله سره در قریه صاعقه بودند شخصی را بخدمت شان آوردند که از هر دو چشم
 نابینا بود حضرت شیخ الاسلام احوالات وی را سوال نمودند او عرض نمود که یا شیخ
 فرزندان من فوت شدند من چندان که بستم تا اینکه از هر دو چشم نابینا شدم حضرت
 شیخ الاسلام آب من مبارک خود را بر چشم او مالیدند فی الحال هر دو چشم او بینا شدند
 کرامت دیگر امام محمد مهیم تایبادی منکر حضرت شیخ الاسلام بود او گفته بود که
 شیخ الاسلام را در قریه نمی گذارم ابن سخن بسبح حضرت شیخ الاسلام قدس الله سره رسید
 فرمودند که او را گردن بسته بیاورم در همان ساعت که ابن سخن شیخ الاسلام بسبح او رسید او را
 و غلغله پیدا شد چنانکه بی اختیار متوجه قریه معداً باد کرد دید چون بنزد یک قریه رسیدم
 شیخ الاسلام خواستند که در نزد شان سفره آورند حضرت شیخ الاسلام فرمودند که توقف
 کن تا اینکه امام محمد مهیم برسد چون ساعتی بگذشت امام محمد مهیم در رسید و سلام نمود
 نشست حضرت شیخ الاسلام دست مبارک خود را بطرف خود حلقه نمودند که مردمان
 را چنین سرگردان بیاورند در آن حین در آن خانه کوزه پر آبی بود او بوقت
 دست حضرت شیخ الاسلام سه مرتبه در گرد خانه حلقه زده بگردید چنانکه همه که مردمان
 دیدند امام محمد که این حال را دیدند گریان شد و سر در پای حضرت شیخ الاسلام نهاد
 و توبه کرد و از مردان شان گردید و التماس نمود تا اینکه حضرت شیخ الاسلام را بقریه
 تایباد برو کرامت دیگر خواجه علی عقیلی آبادی نقل کرد که شبی رسول الله صلی الله علیه
 سلم را بخواب دیدم که مسجد قریه زاهد آباد را عمارت می کردند من عرض نمودم که یا رسول الله
 دست بر سینه من فرود آورید چون دست بر سینه من آوردند بعد گستاخ شدم و عرض
 نمودم که یا رسول الله این سخن که مردمان می گویند که دیو قادر نیست اینکه خود را بشکل شما

کند صدق است فرمودند آری بعد ازین حضرت شیخ الاسلام قدس الشریعہ
 را دیدم کہ در همان مجلس شسته اند و این سوال می کنند من تعجب کردم کہ درین ساعت کہ
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم در این مسجد اند حضرت شیخ الاسلام ہم ہستند آوازی شنیدم کہ
 یا شیخ تعجب چیست من اویم و او است کرامت و بیکر ہم او فرمود کہ روزی حضرت
 شیخ الاسلام از قریہ بایین بقریہ بزد آمدند و در مسجد شسته بودند وقت ربالاتی
 نشان بسیار خوش گشت دست بر پیشانی خود مالیدند خاک نائے پیشانی نشان
 ز سرخ گشته بود و بر زمین سے پاشیدند و من بر میداشتم و منہوز از ان زردوار
 کرامت دیگر اخی محمد نقل کرد کہ وقتی حضرت شیخ الاسلام قدس الشریعہ رختہ است
 محراب ط بود و در سیمان ہارا از زیر سجادہ بیرون می کشیدند و می انداختند بسیار ہا
 نقرہ می گشت چنانکہ ہمہ گے مردمان میدیدند و نوری از روی وی می یافت چون حضرت
 شیخ الاسلام از آنجای برخو استند کہ دوکان آن نقرہ ہارا برداشتند و تاملتے
 شرح می کردند کرامت دیگر امام ابراہیم بن علی سعید از خواجہ عثمان جو زندی روایت
 کہ در اول عہد کہ حضرت شیخ الاسلام بولایت جام آمدند من در قریہ جو زمد بودم
 شی جلسے دیدم بر مثال مرغ زاری کہ چون کوہ بلند می بود دسرا پردہ بلند داشت
 کہ خلقی ابنوہ آنجا حاضر بودند من پرسیدم کہ این چہ جامی است گفتند سرا پردہ عت
 ست من در آنجا رفتم حضرت شیخ الاسلام را دیدم کہ بر در ب آن سرا پردہ ایستادہ اند
 طناب ہارا بدست گرفتہ دارند بدل خود گفتتم کہ آیا مرا ہم در آنجا راضی خواہد بود فرمودند
 کہ ہر کہ را کہ احد جامی راہ دہد دستورست و ہر کہ را راہ ندد دستور نیست کرامت دیگر
 یاران از حضرت شیخ الاسلام قدس الشریعہ سوال نمودند کہ یا شیخ ما بیان کہ
 مقامات مشائخ و طبقات ایشان را خواندہ ایم از ہمکس مثل این حالات نقل شد
 کہ شیخ ما را موجودی شونہ حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ ہمہ گے اولیاء اللہ را این چنین

حالات بوده اما در وقت ریاضت کشیدن هر جا که بازار ریاضتی روشن شد که آنرا
 اولیاء اللہ فعل کرده بودند مانع از فعل گردیم و مزید تر از آن بجای آورده حضرت
 حق سبحانه و تعالیٰ هر چه برایشاپرا کند عطا کرده بود همه گے را بیک بار در احمد عطا
 کرد و در هر چهار صد سالے یک دفعه شخصی چون احمد در وجود آید که راست و پیکر در
 آن روزی که حضرت شیخ الاسلام باغ زاہد آباد را دیوار می کردند شیخ علی نیشاپوری کہ از جمله
 اصحاب شیخ الاسلام بود مرد جلد کاری بود و نیکو کاری کرد و حضرت شیخ الاسلام را از کار او
 بسیار خوش آمد و او را تحسین کرد و فرمودند کہ یا شیخ علی بیہ خواہی او فرمود کہ کار آن جہان خواہم
 حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ بعد از دوازده سال از وفات من دو آیندہ بیانیہ و ترا از کار
 جہان خبر دہند کہ در آن زمان وفات تو ہم نزدیک باشد نشانی آنکہ انگشت بزرگ تو بگیرند
 چون مدت دوازده سال از وفات حضرت شیخ الاسلام بگذشت دو آیندہ از طرف
 لاہور آمدند و شیخ علی را طالب شدند چون او را بدیدند فرمودند کہ حضرت شیخ الاسلام احمد
 ترا سلام میرساند باین نشانی کہ گویا انگشت تو در دست راست و میگویند دل خوشدار
 کہ ہر کہ روزی با خلاص با اعتقاد بر ما سلام کرد یا بر میدی از میدان یا یا بفرزند می فرزندن با
 از جہتہ ما حضرت حق سبحانہ تعالیٰ ہمہ کے را در کار ما کردہ بشارت با و ترا و ایشان را این بگفتند
 و غایب شدند بعد شیخ علی بیہوش شد و در آن نزدیک ما فوت شد و اکثر مردم تقریباً بعد
 این حال را مشاہدہ کردند اللهم لا تحرمنا من برکاتہم آمین آمین یا رب العالمین

باب ہارم در بیان کراماتے کہ از حضرت شیخ الاسلام احمد جام
 قدس اللہ سرہ العزیزہ در بلدہ مہرات مشاہدہ شد
 چون در اول حال حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ عزم مہرات
 نمودند آمدند تا اینکہ بقریب شکیبان رسیدند میدان و من فرمودند کہ

ہرات خواہد رفتید فرمودند کہ اگر بہ برند آری زیر کہ شاہ شیخ زمان ماضی ہرات را
 باغیچہ انصاریان گفتہ اند ما ہم ایشان را خلاف نمی کنیم در ہمان شب بربن حضرت
 خواجہ عبداللہ انصاری قدس اللہ سرہما پدید بر بزرگوار خود را بخواب دیدند کہ فرمودند
 یا جابر حضرت شیخ الاسلام احمد جام میسند ایشان را استقبال کن سید محضہ مبارکہ برید
 ایشان را در آن محضہ نشاند و نشانہ و بشہر در آورید جابر نور اللہ روحہ فرمودند تا اینکہ محضہ پدید
 شان را حاضر کردند و در شہر منادی نمودند کہ علماء و مشایخ و اکابر و صدور شہر جبکہ استقبال
 حضرت شیخ الاسلام بیرون شدند چون بقریہ شکیبان رسیدند و بخدمت حضرت شیخ الاسلام
 مشرف شدند و نظر مبارک شیخ الاسلام بر ایشان افتاد و ہلکی را حالت مای عظیم پیدا شد
 چنانکہ خواہی عوام ہمہ گے پکرتنگ بودند و ارادت شان زیادہ شد و دیگر روز محضہ آرا
 حاضر آوردند و از حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ التماس نمودند تا اینکہ مردمان محضہ
 بدوش خود ہرات بر نفس شیخ الاسلام التماس شان را اجابت کردند و در محضہ نشستند
 دو بازوی مقدم محضہ حضرت شیخ زادہ جابر انصاری وقاضی ابوالفضل سحی قدس اللہ سرہما
 گرفتند و دو بازوی مؤخر محضہ را امام فخر اللدین ^{ظہیر الدین} مہیم قدس اللہ سرہما گرفتند و
 روان شدند چون قدری را در رفتند حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ محضہ
 بہ نہید تا سخنی بگویم بعد محضہ را بنہادند حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ ارادت ما
 فرمان برداری ست حالانکہ سوار شوید تا دیگران بردارند و ہر کس را ازین نصیبی باشد
 بعد ایشان سوار شدند و دیگران محضہ را برداشتند و روانہ شدند و در آن روز
 چندان خلایق از مردم شہر در وستائی ہاروی بصر آوز دند کہ عدو شان را
 خدا یتعالی دانند و بس امام محمد غزنوی رحمتہ اللہ علیہ فرمودہ کہ اگر حالتی کہ در آن
 صدور یافت بکتابت آن نامشغول شویم سخن بسیار دراز کرد و حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ
 آمدند تا اینکہ در شہر در فاقاہ مقرب دربار حضرت باری خواجہ عبداللہ انصاری نور اللہ

مرقدہ نزول فرمودند کرامت دیگر قاضی ابو الفضل رحمۃ اللہ علیہ دعوتے ہیا کردہ بود
 لہذا بخانقاہ حضرت خواجہ انصاری قدس اللہ سرہ آمد تا اینکه حضرت شیخ الاسلام را
 بخوانہ برد چون خادم کفش را بنہاد حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ ساعتے توقف
 نما سے بعد از زمانے ترکمانے کہ حضرت نام داشت و عیال و را خدیجہ در آمدند و پیر از وہ
 سالہ را با خود آوردند کہ آریستہ و با جمال بود بخدمت حضرت شیخ الاسلام حاضر کردند و عرض نمود
 کہ یا شیخا جقتعالے یاران را اموال و نعمت بسیار داده و غیر ازین فرزندے نداریم و حقیقتہ
 تعالیٰ بحر از روشنائی چشم بیچ چیز ازین فرزند ما در لیغ نہ کردہ و در بہر گجا کہ آوازہ طیبی ما
 مزار یا زرگے شنیدیم اورا بدارنجامی بردیم و بیچ فائدہ نہ بخشیدام روز بخدمت شما آمدہ
 ایم کہ مستجاب الدعویہ اید اگر چنانچہ در حال فرزندمانظرے کنی تا اینکه خدای تعالیٰ اورا
 روشنائی چشم بخشد آنچه مال و ملکے کہ ما را باشد فدای تو و مریدان تو سے کنیم
 و مایان ہم بندہ تو باشیم و اگر نہ خود را در مقدم روی تو بر زمین می زینم تا ہدک شویم
 کہ ما را بیش ازین طاقت نماندہ حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودند کہ عجبت
 زیرا کہ مردہ زندہ کردن و نابینا را بینا گردانیدن و ابرص را علاج نمودن از معجزات
 حضرت عیسیٰ علیہ السلام است احمد کجا قادر این فعل است بعد از ان حضرت شیخ الاسلام
 از جاسے برخواستند و روان شدند و آن مردوزن خود را در میان خانقاہ بر زمین
 زدند و درین مجلس از علماء کبار از چہل تن اضافہ تر حاضر بودند اما عدد و خلاق مای دیگر
 معلوم نہ بود چون حضرت شیخ الاسلام بمیان واللان خانقاہ رسیدند حالتے عظیم از
 برائے شان پیدا شد چنانکہ مردمان ہراس خوردند و حضرت فرمودند کہ مای کنیم مای کنیم
 بعد از ان حضرت شیخ الاسلام باز گشتند و در کنار صدفہ نشستند و فرمودند کہ آن
 کودک را نزد من آورید مردمان کودک را پیش آوردند و حضرت شیخ الاسلام ہر دو
 انگشت مبارک را بر چشم ہاسے اوبالیند و فرمودند کہ انظر یا ذن اللہ تعالیٰ

در حال ہر دو چشم کو دک بینا شد حضرت شیخ الاسلام بسرا قاضی ابو الفضل رفتند
 و از طعام خوردن فارغ شدند حضرت شیخ الاسلام در خلوت خانہ رفتند بعد علماء جمع
 گردیدند و خادم را گفتند کہ بخدمت حضرت شیخ الاسلام رو و عرض نما کہ ائمہ با شما چند
 کلمہ عرض دارند چون خادم عرض نمود حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ در آیند چون علماء
 درآمدند نشستند و عرض نمودند کہ یا شیخا مایان را مشکلی است زیرا کہ چون حضرت بزرگوار
 شما کہ در علاج ترکمان فرمودید کہ احیاء موتے و علاج ابرص بانند اینہا از معجزات عیسی
 علیہ السلام است این پسندید و مشروع است و آن حالتی کہ آخر بر شما ظاہر شد چنانکہ جملہ خلق
 ہر اس خوردند و فرمودید کہ ما کنیم یا کنیم و باز گشتید و چشم آن کودک بینا شد و ما
 آن حال را مشاہدہ کردیم آن چہ بود حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ آن چہ اول گفتم
 چنان است و سخن احمد آن است و فعل او و جواب دویم فعل حق بود فرمان او اما بفرس احمد وہ
 حق بود کہ امت دیگر وقتے حضرت شیخ الاسلام قدس سدرہ بقریہ مار آباد رسیدند
 کہ در ان قریہ گروہ گبران سکنی داشتند شیخ الاسلام ایشان را باسلام دعوت نمودند
 آنہا بہرہ حضرت شیخ الاسلام مناظرہ کردند عاقبت بخدمت شیخ الاسلام عرض
 نمودند کہ یا شیخا اہل سلام می گویند کہ تو صاحب کراماتی یکے از ما چیزے بدست دارد
 اگر بدانی کہ چیست ما را صدق دین تو ظاہر شود حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ چہ نہیں
 مقرر باشد اما بشرط آنکہ دو مرد را از مسلمانان گواہ گیرید تا اینکه نتوانید انکار کنید
 گبران بیرون شدند و بحضور دو نفر مسلمان یک گبر سنجدی بدست گرفت بعد از
 حضرت شیخ الاسلام آمدند و گفتند یا شیخا بگوی حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ
 تعلیست گبران شادی کردند کہ سخن صدق نیامد و ما دست یافتیم و آن مسلمانان
 غمگین شدند چون گبر دست باز کرد سنجد بدست او لعل شدہ بود کہ حق تعالی
 اورا لعل گردانید تا این حجت زیادہ تر شد و این برہان قوی تر گردید

کرامت دیگر خواجہ امام ظہیر الدین بہیقی رحمۃ اللہ علیہ کہ از مشاہیر علماء و حکماء عصر بود
 و صاحب تفسیر بہیقی است رحمۃ اللہ علیہ اعتقاد او بحضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ
 ازین سبب شد کہ روزے مجوسی بخد مت حضرت شیخ الاسلام آمد و باداے در
 دست گرفت و گفت یا شیخا اگر بگوئی کہ چہ در دست دارم ایمان آورم و جماعت
 از مسلمانان در بیرون در ب دیدہ بودند کہ باداے بدست دارد حضرت شیخ الاسلام
 تامل نمودند و بعد فرمودند کہ بلخی بدست داری مجوسی سخنندہ شد و گفت ہر گاہ تو
 باوام را از بلخ فرق نکنی من چگونہ بہ سخن تو ایمان آورم چون دست باز کرد آن بادام
 بلخی شدہ بود از دست مجوسی بقدرت خدا عزوجل طیران کرد و آن مجوسی مسلمان شد
 و امام ظہیر الدین بدین سبب مرید و معتقد شد و فرمود کہ در حکمت قلبا شیا جز حقیقتا
 دیگرے قادر نیست کرامت دیگر روزے قاضی ابوالفضل سجی ہرودی امام ظہیر الدین
 زیاد و خواجہ امام فخر الدین بہیم رحمۃ اللہ علیہم در میان شہر و خانقاہ حضرت شیخ
 الاسلام خواجہ عبد اللہ انصاری نور اللہ تعالیٰ مرقدہ در باب توحید معرفت
 سخن می گفتند حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس اللہ سرہ فرمودند کہ شما بقلید
 سخن می گوئید بہ تقلیب کہ سخن تحقیق چگونہ درست آید ایشان عظیم متحیر شدند
 و گفتند ہر یکے را از بایان بر اثبات ہستی صانع ہزار دلیل بر خواطر است و شما ہا را
 مقلد چو ایند محقق گرامی گوئید حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ اگر وہ ہزار دلیل با
 خاطر حفظ دارید جز مقلد چیزے دیگر نیستید آنہا فرمودند کہ یا شیخا بدین سخن ہائے
 باید حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ کس بر ہاں طلب سازد زما چہ نور حق
 در جان با بر ہاں ماست چہ بعد از ان فرمودند تا سہ ازہر وارید و پشت
 حاضر کردند حضرت شیخ الاسلام سوال کرد کہ شما چہ می گوئید اصل این ہر وارید ہا چہ بودہ
 ہا فرمود کہ قطرہ آبہ نیتا سہ کہ صرف گرفتہ است و تقعا سہ بہاں قدسیتا خوا

در حوصلہ آن صدف انہار امر وارید گردید و ایندہ بعد ازان حضرت شیخ الاسلام ہر سہ
 دانہ مروارید را در طشت انداختند و فرمودند کہ ہر کد ام از روئے تحقیق درین طشت
 نظر کنسید و بگوئید بسم اللہ الرحمن الرحیم این مروارید با آب گرد و علماء فرمودند
 کہ شما بگوئید حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ اول شما بگوئید
 چون نوبت بن رسد من نیز بگویم چون ہر سہ امام رحمہم اللہ تعالیٰ گفتند
 مروارید چنان بحال خود بود چون پیش شیخ الاسلام نهادند آنہا در روی طشت نظر
 کردند و گفتند بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ آب در دریا نہان شد گشت دریا زیر آب
 چون زخم شان بازواریم کہ توان گفت این آن ہر دو عالم اندرین معنی بجز
 یک قطرہ نیست۔ این برون از عالم آید بہت سری جاودان + اندرین کجا وقت
 احمد بعون خاص او + نہ بجمدی خود فنا و نہ بسعی دیگران + بقدرت حق تعالی
 دانہ آب شد و در میان یکدیگر و دید و آن آب در میان طشت سے گشت بعد
 ازان حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودند کہ اسکن باذن اللہ بعد
 آب ہر سہ دانہ آب گشتہ منعقد شدند و یکدانہ شد تا سفتہ جملہ کے متحیر شدند
 و فریاد از حاضران برآمد و حالت پائیدار شد علماء درین حال شیخ الاسلام را نصیحت
 کردند و عرض نمودند کہ یا شیخا ہر چه فرمائید عین تحقیق است و بر آن بیچ فریدی
 نیست و چون در اول سخن از تحقیق و معرفت بود درین کرامات رفری ازان بیان
 شد تا اینکہ اہل تحقیق و توحید بدانند کہ کرامت دیگر چون حضرت
 شیخ الاسلام قدس اللہ ذکرہ در قریہ قشکان کہ قریہ ایست از نواحی
 ہرات فرود آمدند و چند روز سے در آن قریہ مقام گرفتند آنہا را خبر
 دادند کہ حضرت خواجہ بود و چشتی قدس سرہ با مریدان بسیاری می آیند تا اینکہ
 حضرت شیخ الاسلام را از ہرات بیرون کنند روزی سفر آوردند حضرت شیخ الاسلام

فرمودند کہ ساعتی توقف کنید زیرا کہ از طرف قریہ مارآباد رسولان خواجہ مودود قدس اللہ
 سرہ میرسند چون ساعتی برآمد حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ سفرہ را حاضر کنید کہ رسیدند
 چون خادم سفر را حاضر کرد عرض نمود کہ یا شیخا جماعتے از طرف قریہ مارآباد می آیند حضرت شیخ
 الاسلام فرمودند کہ رسولان خواجہ مودود انڈایشان را در آورید چون در آمدند سلام کردند حضرت
 شیخ الاسلام جواب گفتند وایشان از در مجلس بنشانند تا طعام خوردند چون سفرہ را
 برگرفتند حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ شما می گوئید یا من بگویم کہ بچہ مقصد آمدہ اید
 میدان فرمودند کہ شما بگوئید حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ خواجہ مودود شما یان
 فرستادہ کہ احمد را بگوئید کہ بولایت ما بچہ کار آمدہ خود سلامت بازگردو اگر نہ ترا
 باز می گردانیم رسولان عرض نمودند کہ ہم چنین است کہ فرمودید پیغام ہمین بود حضرت شیخ
 الاسلام فرمودند کہ اگر مراد از ولایت ہمین قریہ ہاست نہ ملک اوست و نہ ملک من اگر مراد
 مروماند آنہا رعایے سخراند پس شیخ الشیوخ سخرست و اگر مراد از ولایت آن است
 کہ من و اولیایے خدای میدانیم فردا شما بنمایم کہ کار ولایت چون است چون
 این سخن تمام شد بزرگواریم بالا آمد و باران سخت شدت گرفت چنانکہ تمام شب و روز
 ببارید و منقطع نشد روز دیگر حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ اشتران ایماوت
 تا اینکہ برویم خواجہ ابوبکر صالحی کہ خلیفہ شان بود عرض نمود کہ یا شیخا اگر بہ تقدیرے
 کہ سہ روز دیگر باران نیاید ممکن نیست کہ از دریا گذشتہ شود و بیچ ملاحی بتوانند کہ از
 دریا بگذرد حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ امروز ملاحی میکنیم بعد چون بصرای بیرون
 شدند حضرت شیخ الاسلام مردم بسیاری را با صلاح دیدند و پرسیدند کہ این ہا
 کیستند خلیفہ ابوبکر فرمود کہ این ہا میدان و خدمت کاران شما اند کہ می آیند
 زیرا کہ جماعتے بہتہ ہمدان ہست شما جمع شدہ اند حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ حق
 جزا سے شان را بچہ کنید ایشان را باز گردانید کہ صلاح کار سخرست نہ کار ما و این

جماعت زیرا که سلاح این گروه چیز دیگر است و کار این جماعت دیگر بعد از انهارالس که اینند
 و خود حضرت شیخ الاسلام با چند کس رومی براه آوردند چون بنزدیک آب سید پیچ کس
 از نهایت بسیاری و غلبه آب نتوانست که پامی در آب نهد بعد از آن حضرت شیخ الاسلام
 سخن با معرفت را اساس نهادند که چندان ذوق بدکهاشان قرار گرفت که جملگی اله و متحیر
 شدند بعد از آن حضرت شیخ الاسلام فرمودند که چشم بارتیم نهید و بگوئید بسم الله الرحمن الرحیم
 و سه مرتبه این را تکرار کنید ایشان فرموده شیخ الاسلام بر بجای آوردند هر کس چشم
 خود را زد و ترواز نمود پامی خود را تروید و هر کس در تراز گرد پامی خود را خشک یافت و خود را بلبر
 خدایتجا در آن طرف دریا دید و کس ندانست که حال چون بود و بدین صفت از آب دریا
 عبور کردند رسولان و متن بودند به تعجیل تمام بخدمت حضرت شیخ الاسلام خواجه مودود رفتند
 و حال باز گفتند و عرض نمودند که یا شیخا همیشه اربابش که احمد رسید و حال و باین
 عجب است و گذشتن شان را از دریا بآن صفت نقل کردند ایشان فرمودند که این چنین
 نخواهد بود زیرا که این صفت معجزه موسی علیه السلام است مریدان عرض نمودند که آنچه دیدیم
 عرض نمودیم که در این هیچ شک نیست و نوایم بعد حضرت خواجه مودود قدس العدره
 و یاران او برخاستند و دو هزار مرد را با سلاح کردند و آمدند تا اینکه در رباط مادر امیر
 با هم رسیدند چون نظر حضرت شیخ الاسلام بر خواجه مودود افتاد قدس العدره
 خواجه مودود از اسپ پیاده شد و در پامی حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس العدره
 سره بوسه داد حضرت شیخ الاسلام دست مبارک بر پشت شان می کشیدند و فرمودند
 که یا ابا عیسی کار مردان خدای را چون می بینی آیا ندانستی که ولایت مردان سلاح
 و حشم نباشد حال لابر و سوار شو که تو کو و کی نمی دانی که چه می کنی بعد رفتند تا اینکه بقریه
 بار آباد فرود آمدند حضرت شیخ الاسلام با مریدان در محله فرود آمدند که او را قصر خراسان
 میگویند و حضرت خواجه مودود در محله اسفل فرود آمدند که در آنجا منزل و مقام دادند

بعد یاران بخدمت حضرت خواجہ مودود آئند و عرض نمودند کہ یاشیخا مایان آیدیم
 کہ احمد جام را از ولایت بیرون کنیم اکنون بہمراہی ما بقریہ آید و ساکن شد ازین بہتر
 باید اندیشید حضرت خواجہ مودود قدس السدرہ فرمودند کہ بہتر آنست کہ بہ نزد
 او رویم و سلام کنیم و اجازت خواستہ باز گردیم زیرا کہ کار او بقوت و زور بازو مانیست
 مریدان شان عرض کردند کہ یاشیخا این را صواب نیست مایان دوش مشورت نمودیم
 صواب اینست کہ چون وقت قیلو لہ شود و شیخ الاسلام بقیلو لہ مشغول گردند مایان از
 خدمت تو برویم و خود را در پیش و افکنیم و سماع را بنیاد نمایم تا اینکه او در میان بلا شود
 حضرت خواجہ مودود قدس السدرہ فرمودند کہ این را نتوان کرد زیرا کہ او مرد حساب کرامات
 است و معنی او بر حیلہ ہا و شمانا غالب می گردد و مریدان گفتند تو کو دکی و ندانی بعد از ان
 گوش کردند تا اینکه یاران از خدمت حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس السدرہ تفرقہ
 شدند و خادم در خلوت بخدمت حضرت شیخ الاسلام ایستادہ بود تا اینکه جامہ
 خواب افگند حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ ساعتی توقف نمایی کہ باراکار در پیش است
 در این سخن بودند کہ کسے در بکوفت خادم در ب را و از کرد حضرت خواجہ مودود با جمع
 انبوه در آئند و بخدمت شیخ الاسلام سلام کردند و نشستند و سماع را اساس نهادند
 و نعرہ زدن گرفتند و قصد بلاک حضرت شیخ الاسلام نمودند حضرت شیخ الاسلام
 آواز بر آوردند و فرمودند کہ ہے ہے سہلا در کجائی و این سر بلامرگ بود در سرخس
 از جملہ عقلاء مجاہدین اواز سرخس فی الحال حاضر شد و بانگ برایشان زد چنانکہ ہمہ گی
 شان کفیش و دستارے انداختند و میگریختند چنانکہ در حضور حضرت شیخ الاسلام
 بغیر از خود حضرت خواجہ مودود دیگر کسے نماند او ہم از جا برخاست و سر بر مہنہ کرد
 و استغفار نمود و عذر فرمود و عذر نمود کہ یاشیخا میدانید کہ بر این فعل اضی نبودم
 و بدر آمدن شما نیز رضاندادم بد کردم از جرم من در گذار حضرت شیخ الاسلام

فرمودند کہ در گذشتہ ما تو سہ روز توقف کن تا اینکه کار تو راست شود آن گاہ
 حضرت خواجہ فرمود و بالتشویش و خجالت ہای تمام بیرون آمدند و قوم را گفتند کہ
 قول مرا فرمان نہ بردید تا اینکه دیدید حالاً باز گردید کہ من سہ روز در اینجا مقام
 میکنم چون قوم باز گشتند روز دیگر حضرت خواجہ فرمود و بخدمت حضرت شیخ الاسلام
 آمدند و عرض نمودند کہ یا شیخا مرا چہ می فرماید تا چنان کنم حضرت شیخ الاسلام فرمودند
 کہ سجادہ بر طاق نہ و علم آموز کہ زاہد بے علم مسخرہ شیطان است خواجہ فرمود
 قدس اللہ ذکرہ فرمود کہ قبول کردم دیگر حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ چون از علم
 فارغ شدی ای جہای خواندان خود نما ی کہ آبا و اجداد تو مردمان بزرگی و صاحب
 کراماتی بودہ اند خواجہ فرمود و قدس اللہ ذکرہ فرمودند کہ چون مرا ایجا خواندان
 می فرمایند شما از راہ بزرگی و تبرک بطرف من نظر افکنید حضرت شیخ الاسلام
 اوراد پیش خوانند چون پیش بند دست شان را گرفت و در بالای مصلی خود
 بنشاند و سہ مرتبہ تکرار فرمودند کہ بشرط علم بشرط علم بعد سہ روز در خدمت حضرت
 شیخ الاسلام بودند و نوازش ہای بیکرانہ یافتند بعد مرفہ الاحوال باز گشتند و اللہ اعلم
 بابت نجم در بیان کراماتے کہ بعد از فوت حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ
 ظاہر شد اول آنکہ چون حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ بر حمت لی پوستانند
 ایشان را در خانقاہ معداً باد در میان صفہ کہ بجانب شمال است دفن
 نمودند و خلایق ہائے کثیر جمع گردیدند چون مردمان می گریستند آن صفہ
 نیز می گریست و از ہر خستہ کہ در سقف آن صفہ بود بمثال اشک آب روان شد
 و این در وسط تابستان بود و بعد از آن سال ہا این اثر ظاہری شد کہ ہمہ خلقت می
 دیدند و تا آن حین کہ تانیاً خانقاہ را عمارت کردند این اثر ظاہر بود و بعد کہ ہمہ خانقاہ در گل

گرفتند این اثر ناپید شد و چند ہزار کس این اثر را دیدند کرامت دیگر شیخ ظہیر الدین
 عیسیٰ بن حضرت شیخ الاسلام احمد قدس اللہ سرہما نقل کرد کہ در خدمت برادر خود
 خواجہ برہان الدین نصیر بودم در قریہ بسرحداوالدہ خواجہ محمد صالح مدت دو سال مرض
 جامی ماندہ بود کہ علت خفقان برو غالب گشتہ بود و ہاوسے در میان تہ بالش بود
 کہ بہ ہیچ وجہ قادر نبود کہ حرکت کند این عورت نقل کرد کہ شبے حضرت شیخ الاسلام
 را بخواب دیدم کہ بار کنار جوی گذشتند چون آنہا را دیدم فریاد بر آوردم کہ از بہرا
 مرید و مرید زادہ شمام و چین علیہ گرفتار شدہ ام مرا فریاد رس فرمودند کہ در
 کنار جوی پیش آئی پیش رستم مشے از آب جوی برداشتند و بر ہوا انداختند
 آن آب بسان شکر طبرزدوانہ دانہ شد و دانہ در کنار من آمد برداشتم و خوردم صحت
 یافتم و از نہایت شادمانی از خواب بیدار شدم و بر پا خواستم و لغرہ زدم چنانکہ ہمگی
 اہل سرای از جای بر جستند و بہ نزد من آمدند و این حال را مشاہدہ کردند بعد وضو نمودم
 و دو رکعت نماز ادا نمودم چنانکہ تیج رحمتے باقی نمازہ بود و این آوازہ در قریہ افتاد
 چون بامداد مردمان بیدین اورفتند اورا صحیح یافتند چنانکہ اثرے از بیماری برو
 نبود این ہمگی از تفضلات حق بود در حق شان تا ہم کنان بدانند کہ اگر صورت شریف
 شان از میان برفت حقیقت معنی شان ہم چنان باقی ست کرامت دیگر امام محمد
 غزنوی رحمۃ اللہ نقل می کند کہ سپہ سالار درویشان در قریہ ماند و نقل کرد کہ ہد ہا
 در آن اندیشہ بودم کہ کار ما و حضرت شیخ الاسلام چگونه خواهد بود تا شبے صبح اقامت
 بخواب دیدم کہ خلق بسیار جمع اند و علمی اوزان میان دیدم چون نزدیک رستم دیدم کہ حضرت
 شیخ الاسلام و مریدان بزرگان علم اند من ہم رکاب شان را گرفتیم و عرض نمودم کہ یا شیخ
 چرا ایستادہ اید فرمودند تا اینکہ ابو بکر بوہیل رسید من عرض نمودم کہ یا شیخ او بہرگز خدمتے
 شائستہ نہ کردہ انظار او از بہر حسیت حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ اوروز در پیش

پاے فرزند سے از فرزندان ما کفش نہادہ من بدون کے در بہشت نئے روم
 کرامت دیکر از برائے ملک مؤید کہ جامی او در نیشاپور بود بخاندان حضرت شیخ الاسلام
 اعتقاد تمامی بود چون او فوت گردید ملک طغان شاہ پسر او بعد از مدت چہل و پنج
 سال از فوت حضرت شیخ الاسلام عزم نمود و اینکہ بطرف مرو و بخاریہ پسر خوارزم شاہ رود
 حضرت شیخ الاسلام عماد الدین عبدالرحیم قدس لدسره طغان شاہ را فرمود کہ بجانب مرو
 مرو و با سلطان محاربه کن زیرا کہ من بخواب دیدم کہ حضرت شیخ الاسلام احمد قدس
 سرہ سلطان شاہ را خلعت تشریف دادند چون طغان شاہ را بخاندان شیخ الاسلام
 عقیدت ہا می تمام بود عزیمت خود را فصیح کرد تا آخر جماعتی بہر طغان شاہ مبالغہ کردند
 بر این امر آوردند کہ بحرب سلطان شاہ رود بعد او بہر اشکر ہا عدت ہاے تمام رو
 براہ آورد و رفت چون با یکدیگر محاربه کردند سلطان شاہ بہر اہی اندک مردمان
 اورا بہزیمت داد و خلائق ہاے بسیاری از لشکر طغان شاہ بقتل رسید و خود
 بہزار حیلہ جان بیرون آورد و سلطان شاہ اکثر ولایات خراسان اتم شد کرامت دیکر
 بعد از وفات حضرت شیخ الاسلام نورالدین مرقدہ قاضی علاؤ الدین مروزی بقریہ
 آباد جام آمد و بسیار بگریست و ناسف ما خورد و فرمود کہ باین امید آمدہ ام کہ بخدمت
 حضرت شیخ الاسلام علم احادیث خوانم و استماع کنم زیرا کہ بسبع من چنان رسیدہ ام کہ
 تقیم را از صحیح جدامی کنند درینج کہ خدمت شان را در نیافتہ و نا امید شدم و در روز
 یکد و نوبت بسر قد مطہر شان رفتی و زیارت کرد و بگریستے و در ان عین پسر حضرت
 شیخ الاسلام بر بان الدین نصیر قدس لدسره ہا قائم مقام قبلہ گاہی خود بودند
 و لداری می کردند و می نوشتند تا اینکہ روزے در بالائی مرقد حضرت شیخ الاسلام اور
 خواب برد بر بان الدین نصیر قدس لدسره دو خادم را فرستادند تا اینکہ ہر کہ در بالائی
 مرقد حضرت شیخ الاسلام زیارت آید نگذارند کہ قاضی علاؤ الدین ابیدار کنند و او دست

تک شبانه روز در آنجای خواب ماند بعد چون از خواب بیدار شد کتاب اسانید که
در کتاب خانه شیخ بران الدین نصیر بود بدست خود یافت و کتب حدیثی که در اوطاق
خود داشت بدست و پیش خود دید لهذا حالتی عظیم او را پیدا شد و گریان و جزع کنان
بخدمت شیخ زاده آمد در میان خانقاه بنشست و خواست که خواب خود را نقل کند شیخ زاده
فرمودند که کتاب از دست که گرفتی او عرض نمود که از دست شما شیخ زاده فرمودند
که پس به تقریر چه حاجت قاضی علاء الدین عرض نمود که یا شیخا این کرامت از آن کرامت
که او را مخفی توان داشت بعد به نزد جماعات کثیره از علماء و اکابر و عوام الناس تقریر کرد
که من در بالاسه مرقد حضرت شیخ الاسلام بلول و نا امید نشسته بودم و می گریستم
که دین من خواب بر من غلبه کرد چون خواب رفتم شیخ الاسلام در جا عالی در بالا تخت نشسته
دیدم بخدمت شان رفتم و سلام کردم مرا عزاز کردند فرمودند بنشین که نو می بینی
و هم در ساعت شیخ زاده بران الدین نصیر حاضر شدند حضرت شیخ الاسلام فرمودند
که هر دو کتب قاضی علاء الدین را بهمراهی آسانید بیاور چون کتاب ما را حاضر آوردند
حضرت شیخ الاسلام فرمودند که بخوان من بنیاد خواندن کردم چنانکه هزار احادیث
را در دم بخوانم هر حدیثی را که فرمودند این منقرت رقم میزدم چون احادیث تمام شد
عرض نمودم که یا شیخا از چه نیستید که اینها منقرا ندر فرمودند که هم چنانکه من استماع
می نمودم آن حضرت صلی الله علیه وسلم نیز استماع میکردند و من میان دو ابروی مبارک
شان نظر داشتم هر حدیثی را که اشاره میکردند که این منقرتست من بر تو میگفتم و تو رقم میزدی
بعد از آن حضرت شیخ الاسلام قدس سره فرمودند که یا نصیر کتاب آسانید
قاضی علاء الدین ده تا از ما بدست و یاد نگارے باشد که او را یاد عای گوید چون
بجای رسیدم از خواب بیدار شدم و کتاب آسانید را بدست خود یافتم و من فرمود
که آن آسانیدی که استماع نمودم رقم زده بود و او نقل کرد که مرا بر گمان نبود که

کرامات باین حد باشد و حضرت شیخ الاسلام را در حضرت رب العزت جل و علا در تہ
 این کرامت و قرب و منزلت باشد و اگر کسی دیگر تقریر کرے قبول نمی کردم چون
 خود مشاهده کردم جز تسلیم دیگر چیزی نیست کرامت دیگر قاضی علاء الدین واسطی رحمہ
 علیہ از بزرگان ارباب مجاہدہ بود او در عہد حضرت شیخ الاسلام در قریہ عمر آباد جام
 وایم بنزد امیر علی بود و بہ حضرت شیخ الاسلام ارادت تمامی داشت و بعد از وفات
 حضرت شان در بلدہ مرورفت و در مدرسہ ساکن شد چون خوارزم شاہ بزرگ
 در بلدہ مرز و بحر سلطان بنجر رفت و غارت گردید قاضی علاء الدین ہم در آن مجاریہ
 چندان زخم یافت کہ از حیات امیدنداشت و فقہای مدرسہ او ہمہ کی تفرق شد
 و او غریب و بے کس در جاکانند و جراحات او نیز ورم کرد و کسے نبود کہ اورا عنخوارگی
 او نقل کرد کہ شبے دیدم کہ در خانہ کہ جای من بود نورے پیدا شد و کسے دست بر سر من
 نہاد چنانکہ از دست و راحت یافتم بعد از وی سوال نمودم کہ کیستی فرمود کہ منم
 احمد جام لہذا فریاد بر آوردم کہ یا شیخا حال مرا می بینند کہ چون ست کہ چنین بیچارہ
 و بکس شدہ ام مرا فریاد رس فرمودند کہ دل فانیع دار کہ من ہم بدین مقصد آمدم بعد
 دست بر جراحات من نہادند ہر کجا دست شان می رسید درست می شد تا اینکه
 دست مبارک خود را بہمہ جان من فرود آوردند و بعد رفتند و قریب پنجاہ زخم جان
 من رسیدہ بود چون بخود آدم ہمہ کی صحت یافتہ بود چنانکہ اثرے نبود و مرا ازین
 حالت عظیم پیدا آمد بعد از ان برخواستم و بمیان مدرسہ آدم و فریاد کردم فقہاء
 بیدار شدند و از ہر طرف جمع گشتند و پرسیدند کہ چه حالت است گفتم از برائے
 من پیرے محقق بود کہ اورا شیخ احمد جام قدس اللہ سرہ می گفتند ت دو سال
 پیشو کہ از دنیا رحلت نمودہ اند الحال آمدند و چنین تاثیرے بخشیدند بعد جراحات
 و تمامی جسم مرا نظر کردند و این حال مشاهده نمودند بعد از ان ہمہ کی مرید و معتقد شدند

و این واقعه را نوشته برداشتند و بیکر شیخ الاسلام عماد الدین عبد الرحیم قدس سره روایت می کنند که خواجہ موسی خلید آبادی نقل کرد که مراعت استسقا بود و بحدس بر من غالب گردیده بود که لبان خیک آماس دیشتم هر چند معالجه کردم نفع نه داد و از خود نا امید شده بودم و دیگران هم از من سیر شده بودند زیرا که از من امید حیات نبود و فرزندان و خویشاوندان که گاهی به نزد من می آمدند همه گی برخو استند و هر یک بجای زقند و بیکدیگر گفتند که تا صبح بیشتر نخواهد کشید از و غافل نباشند بیدار بودم که این گفته ها را می شنوادم اما قوت حرف گفتن دیشتم چون همه گی بیرون شدند و مرا تنها گذاشتند ساعتی تنها بودم بعد نور عظیم در خانه پیدا شد کسی آمد دست بر پیشانی من نهاد چنانکه ازین راحت یافته بعد سوال نمودم که تو کبستی فرمودند که من احمد جامی ام که بعلاج تو آمده ام و دست بر سر من نهادند و می کشیدند چنانکه آن درد آن آماس در مقدم دست شان میرفت و آمد تا اینکه بانگشتان پا من رسید از آنجا نیز بر چنانکه هیچ اثری از وی نماند و تمام رنجوری زائل شد بعد از خانه بیرون آمدم فرزندان را طلب کردم چون ایشان از این حال خبر شدند خیال بستند که در خانه دزد آمده من آواز کردم که دزد نیست موسی مے باشد گفتند که موسی بدان جهان رفته بعد مرا بگرفتند و چراغ روشن کردند و روئے بطرف من آوردند و هم نور باور نمی کردند چون واقعه را نقل کردم تعجب نمودند و شادمان شدند و بسیار گریه نمودند و واقعه دیگر شیخ عماد الدین صاحب کرامات گشته بود و از جمله یاران مخلص بود روزی به نزد قبر حضرت شیخ الاسلام شسته بود و سر در پیش افکنده داشت جماعتی از نواحی ہرات آمدند و در مقابل تربت حضرت شیخ الاسلام صفت ایستاده شدند شیخ عمر رحمۃ اللہ علیہ از روی باطن سر بر آورد و پرسید کہ شبایان از کجا آمدید از دست کہ ناله می کنید چرا کہ دیدم اینکه حضرت شیخ الاسلام تیرے بجا ہرات افگندند

بطرف کسیکه سر او از نہایت گلی سُرخ بود آن تیز لبر و جان او آند و بیقتاد و بہ مرد
ہر اتیان گفتند صدق می باشد این چنین شخصی کہ فرمود دیدی است از ناحیہ فوج
کہ مایان از وجور و تم نا دیده ایم بطرف دیوانیان رفتیم و بسے اموال خرج کردیم برفع
او قادر نشدیم آخر الامر بسیندیشیدیم گفتیم بہ تربت حضرت پیر صاحب رویم تا
اینکہ شتر او را از ما دفع کنند حالا باین نیت آمدہ بودیم و اینجائی منخواست می کردیم
چون از آنجائی بازگشتند در ہمان وقت و ساعتی کہ در آنجائی این حال رفتہ بودین
ظالم در میان بازار ہر آنشتہ بود ناگاہی بمقتاد و بہر دتا اینکہ مسلمانان از شتر او نجات یافتند
کرامت دیگر آن است کہ ضیاء الملک سمرقندی بقریہ معد آباد آمد و بہر ہی حضرت
قطب الاقطاب شیخ شمس الدین مطہر خلف حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس اللہ سرہ منازعت و
خصومت آغاز نہاد و مدتی در این تنازعہ بود آخر خواجہ عزیز الدین او حد از کار یز صا
آمد و ضیاء الملک را ادب کرد و بند نمود ضیاء الملک بنزد شیخ الاسلام قطب الدین
محمد کس فرستاد کہ اگر پنجصد سوار مست از طائف مغول در معد آباد نجانہ تو نیاردم
از پشت پدر خطام لہذا چون شب آمد حضرت شیخ الاسلام قطب الدین محمد در بالائت
قبلہ گاہ خود حضرت شیخ الاسلام احمد قدس اللہ سرہا آمد و عرض نمود کہ قبلہ گاہ تو مرا
در اینجا ساکن گردانیدہ مرا کہ قوت پنجصد سوار مست باشد چو از این واقعہ ہفت شب
بگذشت شبے والدہ فرزندان حضرت شیخ الاسلام قطب الدین محمد بیدار شد عرض
نمود کہ یا شیخا خواب دیدم کہ در میان سر آما را سیاہ حلقہ زدہ بود و سر برے
آورد و قصد شمامی کرد و من بہ ترس بودم در این حال سگے در آمد و سر او را بہمان
گرفت و در گدسرای می کشید آخر سر او بر کند و بہ برد و من در این ترس از خواب
بیدار شدیم حضرت شیخ زادہ فرمودند کہ مترس زیرا کہ من در این باب روح پر
فتوح حضرت شیخ الاسلام برانے طلب نمودم ہمین بود کہ ترا نمودند و در پانزدہم شعبان

عہ فوج نام توابع زندہ جان است از مجال ولایت غورستان ۱۲

سنة احدى و خمسين و ستمائة که مدت یکصد و چهارده سال از فوت حضرت شیخ الاسلام گذشته بود ضیاء الملک را شهر بهرات بقتل آوردند و فرمودند که پوست سر او جدا کردند و بعد بطلب گاه رفتند گوی در آمد و کدوی سر او را در ر بود هر چند طلب کردند نه سگ را یافتند و نه سر او این قضیه و این خواب در تمام خراسان شهرت یافت

فصل در بیان کرامات شیخ الاسلام محمد بن خلف حضرت شیخ الاسلام احمد بن محمد

و همه گی فرزندان شان صاحب کرامات و مقامات و خداوندان کشف و الهام و سرار بوده اند قدس سره اسرار بهم و این معانی را از چهارده پسر بزرگوار شان که اسامی شان در باب اول ذکر شد ناظر من الشمس است و اگر در این کتاب از همه گی فرزندان حضرت شیخ الاسلام مقامات و کرامات ذکر شود خوف تطویل است و اما از کرامات نبیره شان حضرت شیخ الاسلام قطب الدین محمد قدس سره شمه ذکر می آید تا اینکه کتاب از ذکر مقامات فرزندان شان هم قدس سره هم خالی نماند اما ولادت حضرت قطب الدین محمد قدس سره در یوم دوشنبه دهم ماه ربیع الاول سنة سبع و ستین و ستمائة بود اول پدر بزرگوار او شیخ الاسلام حضرت شیخ شمس الدین مطهر او را بنوع تربیت و پرورش به برادر خود شیخ ظهیر الدین عیسی قدس سره سپردند و او شیخ زاده قطب الدین محمد را بخلوت می نشانند و مجاهده می فرمود و شب روز مراقب احوال و بود چنانکه هر چه شیخ ظهیر الدین عیسی را در خلوت رود او شیخ قطب الدین محمد آگاه شد و در این باب اشارت فرمود شیخ زاده فرمودند که مدت در ملازمت خدمت شان اجتهاد تمام می نمودم تا بحدیکه در شعبهای زمستان و سرمایای سرد ابروی را بجهت آبدست شان در بغل گرفته تا اینکه آب گرم می شد و در خدمت شان منتظر ایستاد

احمد بن محمد
از کتب معتبره
نقش لانی
از کتب معتبره
ابو القاسم
قال دلائل
در تفسیر
شیخ الدین مطهر
از کتب معتبره

می بودم و قبای نمدی می پوشیدم و ہر چند برف و باران شدت داشت آن روز را
 نمی گذاشتم تا بعد از چند وقت کہ خلوت دائمی و ذکر با حضور مراقبت تمام بود چنین واقف
 دیدم کہ زن صاحب جملے کہ ہرگز از ان خوب تر صورتی نہ بندند و خورشید از ان
 بر شک آید و چشم ناظران را منور گرداند و داغ حاضران را معطر کند از در آید و شیخ
 و از بہ نزدیک نشست و بعد چادر خود را بپفکند و نقاب خود را بکشاد و گفت یا شیخ
 آدم کہ مراقبول کنی و من این بیت گفتم کہ اگر دسر کوئے تو گشتن خطرے دارد
 زیرا کہ سر کویت بافتنہ سرے دارد و او گفت کہ ہمہ گی اہل جہان طالب من اند
 و من درین حسن و جمال طالب تو ترا چہ جا امتناع است حالا مراقبول می کنی یا روم
 من گفتم قبول ترا نمازعت عاشقان تو در میان است گفت ہر آئینہ این حساب ہا
 چون این مناظرہ درین بود ترک تنگ چشمی کشادہ ابر و سرخ روی در آید و او را
 در بالای اسپ نہاد و برفت و ازین نکتہ چہ فتنہ با و خونریزی ہا در عالم شورش
 یافت زیرا کہ از این واقعہ قبل از خروج لشکر ہای ترکستان بود چون حضرت
 شیخ الاسلام عم بزرگوار من قدس لد سرہ در خلوت خانہ خود این حال مرابدیدند
 بعد مر اطلب کردند و شرح این واقعہ من را بمن بیان کردند و فرمودند کہ او دنیا بود
 و صورت دام تزویر او اما توفیق م ثابت دار و مجاہدت کن تا اینکہ فضل الہی
 سرمہ آرد تا الاشیاء گماھی را در دیدہ تو کشد و بعد از یک سال کہ
 در خلوت مشغول بودم و حضرت شیخ الاسلام عم بزرگوار من مراقب حال من بودند
 وقتے دیدم کہ سپرکنندہ صورتے از در در آید کہ بہ صورت خود سیاہ بود و
 جامہ و چادر کہنہ خون آلودہ و پشت خمیدہ و سیستان سپیدی و دندانہا
 زردی کہ از دمان او بیرون آیدہ بود کہ در یک دست او عصا بود و در دست دیگر
 او کاروسے کہ از دم او خون می چکید و ناخوش آواز کہ نفس باز مے گرفت

چون اورادیدم آواز کردم کہ ہما سجا ایستادہ باش و آواز کردم کہ ناش و ہید و باز
 گردانیدتا اینکہ اورانہ بنیم او گفت کہ ہمہ خلق را من نان میدہم و تو مرا نان
 میدہی حالامن آمدہ ام کہ مراقبول کنی کسی از برای او گفت کہ سال گذشتہ
 جوان یگانہ زمان و جہان آمدہ بود اورا قبول نہ کرد ترا کے قبول سے کند
 او گفت کہ من ہم ہمان جوانم کہ میخواستم ترا فریب دہم چون دستم کہ مراقبول
 نیکنی آمدہ ام کہ بصورت اصلی من مرا بہ بینی ہنوز باین صورتی کہ مرا می بینی
 ہنوز می دیگرے ہم دارم یکے آن ست کہ در ہر روز شوہرے را بکشم و دیگرے را
 آرزو کنم و این کار و خون آلود ہرگز از دست من بر زمین نمی افتد این بگفت
 و برفت بعد از ان عم بزرگوار من مرا بخواند و این واقعہ را بیان نمود و فرمود
 کہ الحمد للہ اینکہ ترا توفیق بطرف ترک دنیا روی نمود بعد ازین دنیا در تو تصرف
 نکند اگر تو دروے تصرف کنی سہل باشد کرامت و بیکر وقتے کہ حضرت
 شیخ الاسلام قطب الدین محمد قدس اللہ سرہ قائم مقام جد بزرگوار قدس اللہ سرہ
 در خانقاہ تویہ معد آباد ساکن بودند سلطان سنجان علیہ الرحمۃ را داعیہ آن شد
 کہ در ولایت جام آید و در مردم جام بارشاد تصرف کند شیخ زادہ قطب الدین برداعیہ
 او مطلع شد بعد سجالو احمد تیر جروی کہ از مریدان شان بود و مرد صاحب کمالے بود
 نوشتہ کرد کہ سلطان سنجان داعیہ دارد و اورا گذر بہ قریہ نوست کہ تیر جردست
 منع کردن او بر تو حوالہ شد فالو احمد مراقب احوالات سلطان سنجان بود ہر گاہ
 کہ سلطان عزم ولایت کروے فالو احمد یک پامی بدان جانب او دراز کرد
 لہذا عزم سلطان متغیر شد و سبب مانع گردیدن او شدے تا اینکہ روزے
 عزم جزم کرد و ابتدا اینکہ در پس کوہے رسید کہ در میان جام و رخ فاصلہ است
 کہ موضع بقریہ تیر جرد نزدیک است و خواست کہ در ولایت جام آید قاطر

بارگیرا و بالیستاد و هر چند سعی کردند که مقدم برند شست سلطان دانست که در راه
 مانع است بعد از آن توجه کرد پای دراز کردن خالو احمد و مانع گردیدن او بروی
 کشف شد بعد خاوم خود را نزد خالو احمد فرستاد و که پاس در کوش و الاکله تا و چهارپایان
 که در نواحی توست همه گی را هلاک گردانم خالو احمد فرمود که آنهار نیز نگذارم که هلاک
 کنی اما من قاطع تر ا هلاک کنم چون خاوم این خبر باز آورد فی الحال قاطع سلطان بنقلاً
 و پیر بعد سلطان بنزد خالو احمد آمد و پرسید که ترا بخدا قسم که کیستی و این چه
 حال است او فرمود که من باج گیر احمد جام هم قدس سدره و نمی گذارم که بجزم تصرف تو را
 ما آئی سلطان فرمود که هر گاه باج گیر این چنین باشد مقام و منزلت با جستان را
 که داند و چگونه در توان یافت و از آن داعیه خود بگذشت این دو بیت را گفت
 سه فردا که زنده کوش تا گامی نیز به مردان گویند و شاه بسطامی نیز به چند آنکه همه خلق
 و فرخ ترسند و فرخ ترسد از احمد جامی نیز به بعد از آن گفت که از تصرف خود رجوع
 کردم و اجازت فرمای تا به ارادت و نیاز در آیم خالو احمد پا در کشید و اجازت داد که
 به جام در آمد چون به خانقاه معاد آباد رسید حضرت شیخ زاده قطب الدین محمد قدس سره
 از خانقاه بیرون آمدند و سلطان را بنویسند و احترام بجا آوردند و در خانقاه بودند
 و مدت چند روز با یکدیگر صحبت داشتند و سلطان از شیخ زاده فائده ها گرفت
 و تربیت یافت و چون وقت مراجعت او شد از تبرکات حضرت شیخ الاسلام احمد جام
 قدس سدره التماس صلوات نمود شیخ زاده قطب الدین محمد قدس سدره فرمود که تحفه و تبرکاتی
 که بود همه گی اعزیزان بردند و بجز از یک پای شیخ نماز تبرکاتشان دیگر چیزی باقی نیست سلطان فرمود
 که همان پسندیده است بعد حضرت شیخ زاده بزرگوار همان حاضر آوردند و سلطان
 او را در بالا سر خود نهادند و باز گشتند و فرمودند که الحمد لله اینکه پای افر از حضرت شیخ جام
 قدس سدره تلج سر من گردید و حالا آن طایفه نمدیرا که سنجانیان می پوشند ازین جا است

کرامت دیگرشان این است که کوکز نام بعد از واقعه اول خچکرخان حاکم خراسان بود ملک
 مولد الدین قاضی عماد الدین که بطرف دیوان اعلیٰ میفرستاد آنها در قریه معد آباد و بعد از آن حضرت
 شیخ الاسلام قطب الدین محمد قدس سره آمدند و استتانت طلب کردند شیخ زاده
 کرام فرمودند که کوکز را بگوی که آن ندر می را که در شب جمعه در میان اردوشی پادشاه باغچه
 کردی فراموش کن قاضی عماد الدین عرض نمود که یا شیخینما کوکز حاکم قتال است اگر شاه فریاد
 قلم آورد بوی میرسانم شیخ زاده این معنی را بوزیر او اصیل الدین نوشت وزیر نوشته
 شیخ زاده کرام را به نزد تخت کوکز آورد که این دانشمند از نزد شیخ زاده در باب فطانت
 سخنی آورده که گفت بگوی این سخن را بپوشه در میان زورافور از جاسی در آمد و گفت
 این شیخ زاده سخنی را که با سچکس در میان نیامده چگونه میدانند خاتون او گفت
 که خدایتعالی را بندگانی موجود اند که از هر غیبی اطلاع داده می شوند کوکز گفت
 که مر لازم است که این شیخ زاده را به بنام بعد از آن اصیل الدین وزیر خدمت نشان
 نوشته نمود که امیر دین شمارا آند و دار و گز او بولایت جام آید مردان شکسته پانمان
 شوند اگر چنانچه شمارت زیارت مشهده مقدس امام علی بن موسی الرضا قدس اله است
 تشریف آورید او هم از مر خزار را مکان بیاید و خدمت شما را در بسیار نیکوی
 شود شیخ زاده عظام در جواب او نوشت که او از عهد نذر خود بیرون نیامده
 و حاشا که من زیارت مشهده مقدس بدین تبت آیم درین بین بودند که امیر
 عادل ارغوان پادشاه طایفه ایلچیان در رسیدند که از اردوشی پادشاه آمده بودند و کوکز را
 بگفتند و کار او را با خبر کردند مولانا حاج الدین می گوید که این شیخ زاده چنانچه
 سوال نمودم که نذر کوکز چه بود فرمودند که در اردوشی پادشاه کار او مسالمت
 شب جمعه نذر کرد که اگر خدایتعالی حکومت خراسان را بپوشه دهد حاجت ایشان
 و اهل صلاح را نیکو دارد چون مراد او حاصل شود حکومت خراسان آمد و حکومت مستقل

شد آن ندر خود را فراموش کرد تا اینکه مرا گفتند که این معنی را بوسه رسان چون بوسه
 رسانیدیم نیز کار نکرد تا اینکه چنین شد و ما کثرتاً معنی بین حثی نبعت دسولا
 کرامت دیگر روزی حضرت شیخ الاسلام قطب الدین محمد قدس الله سره زیارت
 شیخ یعقوب خباز نور اله مرقدہ آمدند جماعتی از اصحاب نشان در خدمت نشان بودند
 و شیخ زاده کرام در مقدم نشان میرفت تا اینکه با ایدایشان را طعام لذیذی در
 نظر آمد خادم را از لقمه چیزی موجود نبود تا اینکه بچپته پاران طعام خرید کند و آن سخن را هفته
 بیکدیگر می گفتند شیخ زاده بطرف نشان درنگریست و فرمود که درویشان ما چیزی
 نیافتند بعد دست دراز نمودند و قدیسه ریگ برداشتند و بخادم خود علی نام دادند
 و فرمودند که ازین بار خراج کن و درویشان ما را بے نوا گذار آن ریگ با
 بقدرت حق سبحانه تعالی طلا شده بود چنانکه جماعتی از اکابر و غیر هم آن حال مشاهده
 کردند کرامت دیگر صاحب مخرسی نقل کرد که روزی خادم شیخ زاده قدس الله سره خرپوزه
 می برید و قسمت میکرد من با خود اندیش کردم که اگر چیزی می بیند فلان پاره خرپوزه بمن
 دهد ایشان مرا بخوانند و آن پاره خرپوزه بمن دادند چون زمانه برآمد از جائے برخاست و
 یا صاحب بریق بیای چون از میان جماعت بیرون رفتم از برائے فرمودند که دیگر چیزی
 امتحان نه کنی بسا باشد که تو چیزی اندیشی و در آنوقت سجاشی دیگر بے باسیم بدان
 پر درایم این حال ترا و ارادت ترا زیان دارد بعد از آن در مقدم شیخ زاده افتادم و استغفار کردم
 کرامت دیگر قبل از واقعه منقول بعشرده سال در هر سال حال نشان که خسته نشان بود و هر
 بند و ستان وزیر و بزرگے بود چنانکه در ساله هزار شکر ز سرخ جهته او فرستادی دیگر امتداد
 نیز می فرستاد ایشان را اندک ترا عاتے نیز بود با وجود این حال هرگز زکوة بر ذمه او واجب
 چنانکه در آخر سال قرضدار بودند که آن همگی خرج می شد و تا آخر عمر نشان این چنین بود
 منت دیگر شیخ زاده کرام فرمودند که در اتبائے کا و مجاہدت من مردے از مردان

غیب می آمد و در بهرامی من در خلوت صحبت میداشت و در همه احوالات مراجع می کرد
چنانکه از صحبت او فائده های گریتم و در آنوقت من در عقب امام فاتحه نمی خواندم و نماز
بمذہب امام ابی حنیفه رحمۃ اللہ علیہ ادا می کردم آن مرد روزی از برائے فرمود که در نماز
فاتحه را بخوان و نماز خود را بمذہب امام محمد شیبانی رحمۃ اللہ علیہ ادا کن بعد ازان باین
طریق نماز ادا می کردم کرامت دیگر جماعتی از اوباشان قریه معد آب و شرب خمر و فساد کارے
باشکارا می کردند جمعی از معارف قریه بخدمت شیخ زاده آمدند و ازان قوم شکایت
کردند شیخ زاده فرمودند که در آن وقت که بفساد مشغول اند و انکار کردن
نمی توانند مرا اعلام دهید شیخی چنان واقع شد که معارف قریه بخدمت
شیخ زاده آمدند و قصه را باز گفتند که امشب آن جماعت در میان سرای شرب
خمر و فساد کاری مشغول اند شیخ زاده بهرامی آن معارف بطرف نشان روانه شد
چون بدر بآن سرائی رسیدند آواز دف و نئے در قص ایشان بیرون می آمد
شیخ زاده فرمودند که من اول از بام بطرف نشان می بینم اگر در مجلس نشان خمر باشد
ایشان منع و نهی شوند چون شیخ زاده در بام بالا رفتند خواننده نشان این بیت میخواند
لے ہوشیار کر سیرت بگذری عیش مکن کہ بر سر مردان خطارود چون شیخ زاده
گرام قدس شہرہ را وقت بسیار خوش گردید و نعرہ زد و خود را از بالا می بام در میان
سرای انداختند و بهرامی آن گروہ مستان در رقص و سماع آمدند چون اوباشان
این حال را دیدند ہمگی توبہ کردند و شراب ہارا برنختند و ختم ہارا بشکستند اللہم تحریر کاف
مقالہ سیم در بیان سخنان متفرقہ حضرت شیخ الاسلام قدس شہرہ کہ در بیان
از کتب ہاشمی نقل کردہ شد و این مقالہ مشتمل است بر بیت ہار باب اول در
بیان توحید حضرت شیخ الاسلام و قطب الانام حضرت احمد جام قدس شہرہ العزیز

کہ ایشان فرمودند اینکه توحید گفتن از ایمان جداست و معرفت خدائے عزوجل و صفات
 او از گفتار ایمان و توحید جدا زیرا کہ کلمہ توحید را بتقلید توان گفت و گفتار ایمان
 را از معلم باید آموخت اما خدائے عزوجل را بہدایت خود او توان شناخت
 بہرکہ را بنور ہدایت و چراغ معرفت قلب او را روشن گرداند آن دل فراخ گردد و
 و شرح و بسط در آن پیدا آید کہ ہرچہ مخلوقات است دروے ناچیز گردد و کلا و پندار نورش
 و عارف گردد **ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ** کما قال البنی علیہ الصلوٰۃ والسلام
اذا دخل لنور في الصدر انشرح وانفسح قيل هل لذلك علامه يعرف
بها قال التجاني عن داسا الغرور والانا بة الى دار الخلود والاستعداد
للموت قبل النزول رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمودہ کہ بخت داعیاء و معلما
وليس الى من الهداية شئ و بخت ابليس داعیاء و من ویتا و ليس اليه
من الضلالة شئ بل الله يضل من يشاء و يهدي من يشاء معرفت خدائے تعالیٰ
 کہ از سر این ہدایت بر خیزد بہرکہ خدائے تعالیٰ را بہ تعلیم معلم شناسد بہرگز او از ایمان
 وے را شناخت و درست نیاید و ایمان بہ تقلید درست نیاید ایمان بہ تقلید از شرک
 خالی نباشد اما اگر ہدایت باشد و تعلیم معلم بوسے راست افتد آموختن سود دارد
 و فرمودہ اند کہ بہترین علم با علم توحید است آنکہ علم ستر آنکہ علم شریعت و نیز فرمودند
 کہ علم بے معرفت سلامتہی این جہان بار آورد و عقوبت آن جہان و معرفت بے علم
 سلامتہی این جہان بار آورد و نجات آن جہان و علم و معرفت چون با ہم باشد
 سلامتہی دو جہانے بار آورد و نیز فرمودہ اند کہ بہرکہ نہ عارف است از معرفت
 چہ خبر دارد و حضرت حق سبحانہ تعالیٰ در کتاب عزیز خویش میفرماید کہ **وَمَا**
قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ یعنی نشناختہ اند ما را آن کسانیکہ بتقلید و نشانعی شناختند
 حق جل جلالہ را بہدایت خود حق توان شناخت این نور معرفت است یہ تعلیم عیسے

و هر که به تعلیم غیر شناسد او بت پرست است از امیرالمومنین حضرت علی کرم الله وجهه
 پرسیدند که بمعرفت دبت قال عرفتم دبی بر لبی ولو لادبی لمارفتی چگون
 معرفت و هدایت نباشد از غیر بتقلید باید آموخت و باید شناخت بهر حال نشانها
 باید تا بدان نشان مقلد گوید شناختم و هر چه نشان است آن بت است زیرا که
 خدا تعالی از همه گے نشانها و چگونگیها پاک است اما جایزه است اینکه کسی نشانه تائید
 قدرت او را یکسے بنماید و گوید که این همه نشان است بهرستی و قدرت او
 و نیز فرمودند که معرفت تو و شرع قلب است و بسبب بند نیست عطای است
 از طرف حق سبحانه و تعالی که هیچکس لشکر این نعمت و عطا نتواند رسید اما مقدما
 او باید ورزید تا این که معرفت رفته نماید اگر هست و اگر نیست پاری
 آنچه بر تو است بچانه آورده باشی و نیز فرمودند که معرفت اخلاص و صدق
 و وفا و قناعت و صبر و شکر و توکل و تقوی و تسلیم و شفقت و حرمت و نصیحت
 و زهد و خوف و رجا و مرک را حاضر دانستن و نیز فرمودند که هر دلی که از مسلمانان
 از بغض و حسد و بغل و جمع و منع و تکاثر و تقاضا و ریا و نفاق و طمع و عجب مسلمانان
 باشد در آن دل نور و معرفت نیست و عقل امیر نمی باشد و نیز فرمودند که معرفت
 و هدایت و علم بر در انجات دهد چنانکه اصحاب اخذ و در اصحاب کبف را و علم
 بے معرفت ضرور انجات ندهد و آن چنان کند که یا بکلم با عیور یا هر صیبا می بد کرد اند
 و نیز فرمودند که حضرت حق سبحانه و تعالی در همه چیز از اصناف خلق از هر نوع و از هر
 عین که هست اسرار بوبیت لقبیه نموده تا خداوندان علم و عقل و معرفت آن معانی
 را در آن اشیا مشاهده میکنند و از اسرار آن خبر می یابند که دل جان و روح ایشان
 بدان پرورده میگردد و نفع بهم خسلق میرسانند و آن اسرار با خداوندان معنی بزبان
 حال میگویند که اصلا مقدر از ان هیچ فائده و بهره نباشد مگر سیکه تعلیم

چیزے از خداوند نظرے گرفته باشد آنکه آن تقلید زود اورا بحت اہ نماید و از تقلید بیرون آورد و از اسرار چیزی آگاہ شود باب دوم در بیان آداب سنت جماعت وستی وبتدع حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ سنت جماعت مسابیل سنت و دانستن آن بہمہ کس فریضہ است ہم چنانکہ نماز و روزہ فریضہ می باشد اما اگر در نماز و روزہ و فرایض مثل آن طلی پیدا شود کہ نہ بعد باشد آن معفو عنہ است و اگر در سنت و جماعت خللے افتد و بتدع با و بر بتدع عذاب واجب است و نیز فرمودہ اند کہ اہل سنت و جماعت اہ علامت شرط است کہ ہر کس یکے ازین وہ علامت را دست بردارد بتدع باشد اول انیکہ ترک جماعت نکند دویم اصحاب پیغمبر را صلے اللہ علیہ وسلم بدنگوید سیم بر اہل قبلہ بشیر بیرون نیاید چہارم قضا و قدر را دروغ نداند پنجم در ایمان خویش بشک نباشد ششم در دین حق ستیزہ کند ہفتم آنکہ ہر کہ از اہل اسلام بپیرد نماز برے جایزداند ہشتم آن کہ بیچکس را از اہل قبلہ بگناہ کافر بخواند اگر چہ گناہ کبیرہ باشد نہم آنکہ در حالت سفر و حضر مسح در بالای موزہ جایزداند دہم آنکہ نماز را در عقب ہمگی مسلمان جایزداند و نیک باید شمرد و نیز فرمودند کہ سنت آن فعل است کہ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم و اصحاب او کردہ باشند و یا خبر دادہ باشند بعضی را خبر نامند و بعضی را اثر کہ جملہ کے صدق است ہر کہ بدان طریق رود ناجی باشد چون اینہا بیان شد باید دانست کہ بدعت کدام شیئی است آگاہ باش کہ بدعت از معصیت بدست آن ہمہ بدعت ہا کہ تقریر و تحریر فرمودہ اند در بعضی عبادت ماقتد نہ در ہمہ عبادت ہا بدعت داخلے شود زیرا کہ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ

من سن سنة حسنة فله اجرها و اجر من عمل بها الى يوم القيمة
از علی کرم اللہ وجہہ نقل شدہ کہ روزے بدر ب مسجد آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم

گذر کردند و دیدند که صحابہ کرام رضوان عنہم جمعین نماز تراویح میخوانند فرمودند که
 نعم البدعة بدعة عشر این را بدعت لیکن فرمودند که نیکو بدعتی است بدعت عمر رضی اللہ
 پس معلوم شد که سنت را نیز بدعت ہے خوانند و دیگر ہر چیزے را کہ تو آرن بدعت گویند
 رسول اللہ علیہ وسلم فرماید کہ کل بدعة ضلالة و کل ضلالة فی النار و بتدع
 آنت کہ ہر چیزے را کہ خدا تعالیٰ و رسول او صدق گفته اندا گوید دروغ است و ہر چیزے
 را کہ خدا تعالیٰ و رسول او صدق گفته اندا گوید و فرمودہ اند
 کہ اگر پشامہ نامے بدعت فرورد ویم بسیار کرد و پنجاد نامے کاغذ سیاہ کرد و خونندہ
 و نویسند و را طلال آید و مقصود حاصل نشود اما عظیم ترین شامہ نامے بدعت آن است
 کہ خیر و شر را بخوبت و قضا و مشیت خدا تعالیٰ نکوئی و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 فرمودہ اند کہ القدریة مجوس ہذہ الامۃ امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ روزے
 در مسجد کوفہ شمشہ بود نہرے بنزدیک شاہ آمد و عرض نمود کہ یا امیر المؤمنین
 اشاء اللہ المعصیۃ فقال یا رجل اذهب فذلک بیت مظلم لا تلجہ فذهب الرجل
 و جاءہ الیوم الثالث فقال یا امیر المؤمنین اشاء اللہ المسیۃ فقال اذهب ہذا
 بجر عمیق لا ترکیبہ فجاہتہ یوم الثالث فقال یا امیر المؤمنین اشاء اللہ
 المعصیۃ فقال یا رجل اذهب ہذا طریق ذوشو کة
 لا تسلكہ فجاہتہ فی الیوم الرابع فقال یا امیر المؤمنین
 ما سکت حواری قلبی الشدک اللہ ان لا تحرمنی اکت
 کما شئت ام کما شاء فقال کما شاء فقال ان الکل بمشیت
 اللہ تعالیٰ ثم قال یا رجل ان قلتمہ مشیتنی دون مشیتہ اللہ تعالیٰ فقد
 ادعیت الربوبیۃ فان قلت بمشیتنی و مشیتہ اللہ تعالیٰ فقد
 ادعیت الشریک و ان قلت بمشیتہ اللہ تعالیٰ اقربتہ باللہ بالمربوبیۃ

ثم قال يا رجل تقول كما يقول المسلمون لاحول ولا قوة الا بالله العلي العظيم
 قال نعم قال تعلم معنى قول العبد لاحول ولا قوة الا بالله قال لا ادرى
 حتى تقول يا امير المؤمنين قال معنى قول العبد لاحول ولا قوة الا بالله
 يعنى لاحول عن المعصية الا بعصمة الله تعالى ولا تقع على الطاعة الا بشوق
 الله تعالى قال اقرهت بهذا قال نعم قال الان اسلمت ثم قال لاصحابه
 قوموا وصافحوا العاظم فان الان دخل في الاسلام زيرا كه او بخير وشر كه حتى است
 ايمان آورد و بعدہ امير المؤمنين كرم اللہ و وجہہ اصحاب خود را فرمودند كه برخيزيد و ہمراہى
 ايس مرد مصافحي كنيد كه حالا مسلمان گرديد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند كه
 ستفرقا متى سبعون وثلاثون فرقة كل طم في النار الا فرقة واحدا قائل
 يا رسول الله من هذا قال الذين هم على ما اتوا عليه واصحابه پس ہر كس كه ظن او بران است
 كه ما برانيم كه رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واصحاب او براں بودہ اند پس ما را چه نزد
 كه دروغ از دست بردانيم و نه گويم كه ما چنگ در قرآن سے زعيم ہر چه راست آيد ميگويم
 كه ان طريق رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واصحاب او است چنانچه حق سبحانہ و تعالی
 سے فرمايد كه واعظوہوا بحبل اللہ جميعاً و بالعلصم يھتدوون و ان حبل قرآن است
 اگر گویند كه بقرآن چنگ چون زعيم زيادہ ہر كس تفسير ميكند ما ميگويم كه چنگ بقرآن چنان زعيم
 كه رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند كه اعلمكم بكتاب اللہ تعالی عبد اللہ بن
 عباس و فرمودند كه عبيد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہما تاويل و تفسير كتاب خدا تعالی را بہتر
 سے دانند چون ما را حوالہ ہا قوال او كردند ما نیز بقول او تمسك ميور زيم زيرا كه ايشان از ويدا
 بہتر سے دانستند و تفسير عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہما از آفتاب روشن تر است بر آن
 ببايد رفت و عہد ہا و سے بايد كروتا اينكه براہ راست باشي و با وجود اينہا عبد اللہ رضی اللہ
 عنہ ميفرمايد كه شيبہ ہمراہى على كرم اللہ و وجہہ بودم و تا صبح شرع بايں اللہ الرحمن الرحيم

میکر و مفرات نفسی عندك كالقطرة من البحر العظيم یعنی نفس خود را بہ نژدہ
 بمثل قطره از دریائے عظیم دیدم و سبوا از دریائے عظیم چه تو اندگرفت و چه صفت وارد
 و برتر از اباجر چه نسبت است زیرا کہ برتر از بحر چه خبر وارد کہ خدا و اندو لا محیطون بشق
باب سیم در بیان توبہ و انابت حضرت شیخ الاسلام محمد قدس القدر فرمودہ اند
 کہ بیچکس نیست اینکہ توبہ بروے واجب نیست زیرا کہ در ہر کیشے و طریقے کہ روے آوری
 خلل ہا است کہ ترا از ان خلل ہا خبرے بنا شد چوں آن خلل ہا بتور سہر تو توبہ واجب شد
 و ہر کہ توبہ نکند درین تعریف داخل است کہ **وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ**
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ لیغان علی قلبہ حتی استغفر اللہ فی کل یوم
سبعین مرۃ و آدم علیہ الصلوۃ والسلام گفتہ ربنا اننا ظلمنا انفسنا و ان لم نغفر
لنا و ترحمنا لنكونن من الخسیرین موسیٰ علیہ السلام گفت **انی تبت الیک و انا اول المؤمنین**
 و فرزندان یعقوب علیہم السلام گفتہ **یا ابا ناس استغفر لنا ذنوبنا ان کنا**
خاطیئین و جملہ مومنان را خدا تعالیٰ را فرمود کہ توبوا الی اللہ جمیعاً ایہا
المؤمنون و فرمودہ اند کہ مقام تائبان از جملہ مقام ہا بلندتر است و فاضلتر
 و تائب حقیقی بہ نژدہ سبحانہ و تعالیٰ دوست ترے با خدا چنانکہ فرمودہ است کہ **ان اللہ**
یحب التوابین و یحب المتطہرین و شر الطوبیہ است چیز است اول پیشیا فی انزل
 دویم عذر بزبان سیم باز ایستادن از گناہ و فرمودہ اند کہ کلید ہمہ گناہا
 توبہ است و رأس ہمہ صداقت ہا توبہ است و اصل ہمہ دوستی ہا توبہ است
 چنانکہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ **ما من شیء یأخبط الید من**
 شاب قائب ہر جوانے کہ توبہ نماید و رضائے حق تعالیٰ را بر رضائے خویش اختیار
 کند او عزیز و دوجہان گردد و ہم خدا تعالیٰ و ہم خلق ہر دو اورا دوست دارد و فرشتگان
 آسمان و زمین و مرغان ہوا و ماہیان دریا و سباع و وحوش صحرا بوسے تقرب جویند

وہر چہ او خواهد خدا تعالیٰ آں چنان کند حکایت آید است کہ فضیل بن عیاض قدس
المدسرہ توبہ کرد و مال با بخصمان خود داد و جہودی گفت باید چیزے بہن وہی فضیل
قدس المدسرہ فرمودند کہ از برائے من چیزے ہائی نامندہ کہ از برائے تو ہم ہوں و گفت
کہ دست در زیر این جامہ من کن و این جامے چیزے زبردوار و ہنر تازہ بکل کنم فضیل قدس
المدسرہ دست در زیر جامہ وے برد و از بچامی قدرے زبردوار شد و بوسے داد و تہودی
گفت یا شیخا اول ایمان را بہن عرض نماے تا ترا بکل کنم زیرا کہ در تورات چنین خوانندہ ام کہ ہر
از امت محمد صلی اللہ علیہ وسلم توبہ بصدق کند تا کہ بہت اوزر گردد و حال او زیر جامہ من زبردوار
ہو کہ بہت توبہ گشت و مقصود امتحان توبہ بود کہ دین محمد صلی اللہ علیہ وسلم حق است و توبہ
تو نیز حق است و فرمودہ اند کہ در سر مقلد ہوا گاہ توبہ باید کرد و عاصی از گناہ و مطیع از ظا
ر یا و توبہ از پنداشت و عالم را اللہ مستقیم را از توبہ تین و دین را این نوع بسیار است
اما توبہ بآسان تر از توبہ بفساد نیست کہ از سنا و ظاہری توبہ کنند و زبان و گوش
و چشم و دل و جملہ اعضا را نگاه دارند اما اگر کسی خواہد کہ اورا مقام تائبان و محققان
باشد و معطلہ تائبان را باید بدست گیرد و تائب را چنان باید کہ یک نفس خویش را ضائع
نکند و کردار بد خویش را قطعہ دل خویش گرداند و چشم انصاف در انہا نگر و کہ چہ کردہ
امم و حکم کند کہ ہر بندہ کہ با خداوند خویش چنین کند مکافات دست بہ عذاب ما و عقوبت
خواہد بود و بچہیں سہیاست حکم را بقلہ دل خویش گرداند تا اینکه ہر زمان آتش
ندہست او باران شود و قلب او بسوی آید و چشم از ترگر و زبان تباہیدن و تن بگدختن
آید و چون چنین کرد و چشم را نگاه دارد از نادیدنی ما و زبان را از ناگفتنی ما و گوش را
از ناشنیدنی ما و پا را بدرا از نزد خود برد و گوشت و خصمان خود را از طرف خود خوشنود
سازد و ہفت عضو خود را در بندگی آورد و برگشتہ با حسرت و ندامت خورد و باید
کہ نفس را در بیم و ویکری را در ہم بگذرا و شب و روز بکار خدا بتعالی مشغول

باشد در ہمہ اوقات زبان بذكر خداستعالیٰ تر دارد و خاصہ در وقت بیدار و شبانگاہ
 کہ این دو وقت را خاصیت دیگرے است چنانچہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ فرماید
 کہ یَسْتَبِیْهُ لَہٗ فِیْہَا بِالْعُدُوِّ وَالْاَصْحَالِ وَدِیْکَرِے فرماید کہ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ قَبْلَ طُلُوعِ
 الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِہَا وَفَرَمُوہُ اند کہ تَابُ رَابِعًا لَیْسَ لَکَ دَرَبُ نَمَازِے توبہ کند تا دیوار و
 رسیدہ باشد و در ادائے عبادت سبک گردد و بموافق حدیث شریف نبوی صلی اللہ علیہ
 وسلم عمل کرده باشد کہ من جدد الوضوء جدد اللہ لہ المَغْفِرَةُ و در سبب وقت ترک نماز
 جماعت نکند و در ادائے نماز جمعہ کوتاہی ننماید اگر چہ نیکو و فرسنگ راہ باشد و اگر
 نماز گاہے او بید کہ مسجد او باشد و اگر چہ نیکو حق دیگرے بر ذمہ او نبود و اگر حق دیگرے
 ذمہ او بود یا دور و پیدے دار و کہ حق ایشان بر ذمہ اوست بیدار و بید کہ در مسجد رود و تا
 کہ آفتاب بر آید در آنجا باشد و انگاہ بر خیزد و درازدہ رکعت نماز ادا کند و اگر فراموش
 از وے فوت شدہ باشد بہ ترتیب قضا آورد و آنکہ اگر دنیا وارد از ہر اسب و
 المحقوق خرج کند و اگر نذر کسب حلال پیشہ گیرد اما باید کہ بقدر حاجت کسب
 کند تا اینکہ خداے از وے نہ پرسد کہ چہ کردی و چرا کردی و او جواب تواند گفت و
 بکس دنیا جمع نکند و آنچه جمع کرده باشد در راہ خداستعالیٰ تصرف گرداند
 و قلب متفرق را جمع کند و سخاوت را پیشہ گیرد و بخل را از خود بدور اندازد و چوں
 وقت نماز آید سہاب نماز را ساز نماید و اگر علم دارد بآن کار کند و اگر ندارد بہر
 عالمے رود و علم آموزد و اکثر نشست و بر خورست خود را بہر راہ علماء گرداند و ہر روز
 نقدے کہ او را بدست آید در راہ خداستعالیٰ صرف کند و نیز فرمودہ اند کہ بہر کہ
 توبہ در گور شود بچنان باشد کہ گویا از ما و زادہ چنانکہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم
 فرمودہ اند کہ التائب من الذنب کمن لا ذنب لہ و نیز فرمودہ اند کہ صحبت با تائبان
 و صالحان دار کہ چوں ہم رہی شان باشی اگر دیگرے هیچ نباشد بارے ندامت در

تو پیدا ہے آید و خوشی تن را ملامت میسکنی امیرالمومنین علی رضی اللہ عنہ
فرمودہ اندکہ التذاتر توبتہ والاستغفار زیادۃ و ہرکہ در میان قومے بود او از جملہ
شان باشد چنانکہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اندکہ من کثر سواد قوم فہو منهم
و ہرگز نباشد اینکہ رحمت خدا تعالیٰ در مجلس علم و حلقہ مہمان و بر سر ایشان نثار
نمے شود و چوں آن نسیم برایشان وزد بر کار نامے بد ندامت ما بر بند و دروین راغب
مے شوند و کار و نیا بقلب ایشان سر مے گرد و حضرت رسول اکرم صلی اللہ علیہ
وسلم فرمودہ اندکہ من تأسف علی الدنیا فانتہر واقرب فی النار مسیرۃ مائتہ
الف سنۃ و من تأسف علی الآخرة فانتہر واقرب فی الجنة مسیرۃ مائتہ الف
سنۃ پس عقل را باید کار بست و انصاف باید داد کہ با خدا تعالیٰ مکر و فریب راست نیاید
و این خبر شریفہ تا اینکہ بدانی کار پرچہ و جہاست قرآن النبی علی اعرابی و ہو یقول اللہم
ارزقنی فقال علیہ الصلوۃ والسلام اتسأل من رزقک الذی یقدر لک فقال
نعم فقال علیہ الصلوۃ والسلام من سأل اللہ الرزق الذی قدر لہ فقد
اقتصر بہ و من اهتم بہ فقد کفر ثم قال علیہ الصلوۃ والسلام سل من عطائہ
پس معلوم شد کہ ہرکہ از خدا تعالیٰ روزی مقدر خواہد خدا تعالیٰ را متہم گردانیدہ
باشد و ہرکہ خدا تعالیٰ را متہم گرداند کہ فرگرد و دین فرمودہ اندکہ اگر کیساعت ہشینی
و بر عمر گشتہ خود خجالت خوری و از بیم خدا تعالیٰ و سختی عذاب بیک قطرہ آب ندامت
در چشم پیروں آوری از برائے تو از تمامی دنیا و مافیہا بہتر باشد چنانکہ رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم فرمودہ اندکہ من بکت عینا من مخافۃ اللہ تعالیٰ حرّم اللہ
تعالیٰ علیہ النار و ادخلہ الجنة و اہ فی الجنة جنتان ثم قرء ہذہ الایۃ و لم یکن
خاف مَقَامَ رَبِّہُ جَنَّاتٍ و فرمودہ اندکہ خدا تعالیٰ از برائے ہمہ بندگان خطارا ایجاد نمودہ
و ہمگی را بضمان غفلت بجز آواحق حق مستحق عفو و غفران گردانیدہ و چوں از برائے سالک انبیاء و خلق حق

حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ کہ یَغْفِرُ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ
کے رارسد کہ پائے ازیں امر بیروں نہد کما قال اللہ تعالیٰ وَاسْتَغْفِرْ لَذَنْبِكَ وَالْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ وَفَرَمُوهُ اَنْذَكُمْ پدرا آدم علیہ السلام نے دو صد سال بگیت و مہرے بہت
تا اینکه توبہ او قبول شد و مایان کہ یکسال و یک ماہ و یک روز و یک ساعت بر عمر اعتماد
نیست و این امید و راز او پیش خود نہادہ ایم و خدا تعالیٰ سے فرماید کہ وَطَالَ عَلَيْهِمُ
الْأَمَدُ فَغَسَّتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثُرَتْ مَنَاسِكُهُمْ وَاسْتَوْنِیْ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ
انکہ ہر مونس کہ در روز سہ گیت و پنج بار بگوید کہ اَللّٰهُمَّ اَعْفِرْ لِلْمُؤْمِنِیْنَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
خدا تعالیٰ قلب اور از غش و غل و حسد پاک گرداند و در آن روز اور از حجلہ اہل اللہ
نویسد و در قیامت سہ چکس از مومنین و مومنات بنامد مگر اینکه مے گوید بار خدایا
اور دنیا از برائے ما آمرزش طلب کرد و امر و مایان از برائے او از طرف تو
مغفرت مے طلبیم تو او را بیامرزد

باب چہارم در بیان فضائل نماز حضرت شیخ الاسلام قدس سرہ العزیز فرمودہ
کہ ہر کہ در نماز جائے درست آمد و رب جملہ خیر باروے و کتادہ گرد و رب جملہ بدی با روے و ک
بتہ شود و شیطان ازوے بزد و ملائک با اوے یار گردند و رایت دولت دے در ملکوت
بالا شود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ انکہ ہر کہ با دعا و بر خیزد خدا تعالیٰ فرشتہ را
از جانب راست بوے در گمارد و شیطانے را از جانب چپ چوں بندہ از برائے نماز
یا برائے حاجتے از خانہ بیروں آید و بگوید بسم اللہ الرحمن الرحیم فرشتہ گوید
کہ ترا راہ نمودند چوں گوید حسبی اللہ فرشتہ گوید ہم تو کفایت شد و چوں
گوید لا حول و لا قوۃ الا باللہ ان فرشتہ گوید ترا نگاہ داشتند و از
ہم بلایا محافظت کردند شیطان گوید کہ من چہ تو انم کرد با کسے کہ او را راہ نمودند

و بہات سے را کفایت کردند و اورا از ہمہ گنی بلا با محافظت نمودند و فرمودہ اند
 کہ اگر خواہی را اینکہ کہ مقام نماز گزاران در پابے اول طہارت کن نماز آب بک
 از توبہ طہارت نماے و باینکہ کوئی توبہ کروم این توبہ بکس نفع نئے و بد چہ اگر رسول
 صلے اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ خدا تخطی فرمودہ بہت کہ من دعائی بالفصل
 اجبتہ باللحنة تاکہ توبہ بر رسم عبادت و نماز پے نیاز و عبادت بجاوت
 ذکر بعضات کنی توبہ بحقیقت کن و با حسرت و ندامت بسی و راسے و با اخلاص
 و تجلست نام روئے بقصد آورد و روئے دل از ہمہ گنی مخلوقات بگردان و
 را بسوے حضرت او فرست و از سہ ضعف و دور و دل و سوز و معرفت و صدق
 و اخلاص دست بر آرد و جملہ مخلوقات را در پس پشت گردان و تمامی دنیا و
 را در زیر قدم آورد و در سر این گوئے زبان صدق بکشائے و تکبیر گوئے
 چنانکہ در زبان اللہ اکبر گوئی دل را با ہم با وسے راست کن و ہر چہ در مق
 روئے تو آید بیفکن و بگفتن لا الہ الا اللہ و گفتن اللہ اکبر بصدق و اخلاص
 روئے آورد و از اکبر با صغر رفتن فائدہ نداد و چوں زبان و تن و دل و روئے
 و عقل و نفس ہمہ یکے با تو موافقت کنند انگاہ تکبیر پیشینیاں گفتہ باشی چنانکہ
 رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ تکبیرۃ الاولی الخیر من الدینا و ما فیہا و
 فرمودہ اند کہ نور دل بحقیقت از نماز خیزد و ہر کہ نماز او نیکو بنا شد ہرگز نور
 نور دل نبود اگر کسی گوید کہ بہت باور نکندی و ہیچنانکہ بے ایمان در بہشت و ا
 شدن ناممکن است مرد مسلمان را بے نکومی نماز مقام مردان یافتن ناممکن است
 اگر بیچ فضائے رانہ کنی اما باید کہ فرائض را نیکو بچلئے آوردی در خبر آمدہ اس
 کہ روزے رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم از برائے علی کرم اللہ وجہہ فرمودند کہ یا
 ششصد ہزار گو سہندے خواہی یا ششصد و نیا یا ششصد ہزار سخن۔

امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه ششصد هزار سخن را اختیار نمودند فجمع النبی صلی الله علیه و آله
ستمائة الف كلمة في ست كلمات فقال يا علي اذا رايت الناس يشتغلون
بعمل الدنيا فاشتغل انت بعمل الآخرة والثالث اذا رايت الناس يشتغلون بعبودية
الناس فاشتغل انت بعبودية نفسك والرابع اذا رايت الناس يشتغلون
بزينة الدنيا فاشتغل انت بزينة الآخرة والخامس اذا رايت الناس يتوسلون
بالخلق فتوسل انت بالخلق والسادس اذا رايت الناس يشتغلون بكثرة
العمل فاشتغل انت بصفوة العمل وان ششصد هزار سخن را درین شش سخن جمع نمود
اند و بهایان رسانیده اند تا اینکه بدانیم که کار بجز شش نیست بلکه بصفت است و نیز فرمود
اند که نماز سه که رنگ اخلاص ندارد و مجاز باشد و هیچ نشاید و چون شروع بوسه یار
گردد و فلاح پیدا آید و از نیکی است که رسول الله صلی الله علیه و سلم فرموده اند قال علیه الصلوة
و السلام رکتان من عملهما زاهدین من عبادة المتعبدین الى اخر الدهر فرموده
اند که دو رکعت نماز آن کسی که دنیا در قلبش سرور باشد بهتر است از عبادت متعبان
مجتهد تا بر وز قیامت زیرا که در آن صبحین نماز کند زنده را ز که بنده گردد که قلب و سه
از دوستی دنیا فارغ نیست و در چوین باز به محبت گیرد و از زود پرواز آید و چون محبت
عشق گیرد و از پرواز آید و چون عشق استقامت گیرد و از تله بساز آید و باید هیچ کس
نسازد الا باوسه و محبت و رضایه و سه پیت اگر شهر پر از فروش و غوغا باشد بر ما
بیجویی چه یار با باشد و حضرت رب العزت در کتاب مستطاب خود فرماید که سخن
الذی اذا کفر فی الحیوة الدنیاء و فی الآخرة یبذل لکلمات اللہ ذلک هو الفوز العظيم

پانجمین در بیان عشق

حضرت شیخ الاسلام فرموده اند که من حاشا لعاقل عثره فیصال ان یعمل علی من ظلمه

وتواضع لمن دونہ سابق الی الخیرات علی من هو فوقہ واذا رای الخیر جاهد فیہ
 واعتصمہ ویند بر شکر تکلم فاذا تکلم عنم واذا سکت سلم واذا عرضت فتنه
 اعتصم باللہ فیکفیر عنها واذا اصابہ نعمۃ شکر علیہا واذا ابتلی ببلیۃ صبر
 علیہا تفسیرش اینست کہ چند چیز صفت عاقلان است یکے آنکہ در گذر و از کے کہ رو
 ظالم کند و تواضع کند بہر اہی کسیکہ فرود تر از اوے باشد و سبقت خیرات کند با کسیکہ
 فوق او باشد چون عمل خیرے بیند اورا غنیمت واند و در ان جہد کند و چون سخن گوید و در ان
 اندیشہ و تدبیر کند آنکہ گوید و چون سخن گوید غنیمت شمرد و چون خاموش شد سلامتی
 یابد و چون فتنہ پیش آید جنگ بخدا سے زند تا ہم اورا کفایت کند و اورا از ان نگاہ
 نارد و چون پسے نعمتے رسد شکر گوید و چون در بلا سے مبتلا گرد و صبر پیشہ کند
 و فرمودہ اند کہ عقل سه جزو است عقل انسانی و عقل معرفت و عقل عقد و ازین است
 کہ خدا تعالیٰ اعقل را و کلام مجید خود بلفظ جمع ذکر فرمودہ کہ و وما ینکرا الا اولوا الالباب
 و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ اولین خلق کردہ شدہ ہمہ شیاء عقل است کہ
 بے او بیچارہ است نیاید و ہمہ شیاء محتاج بہ علم است و علم محتاج بہ عقل است و اولین چیزے
 کہ از طرف حق عز و علا نوازش و مدحت یافت عقل بود چنانچہ در حدیث شریف آمدہ است
 کہ ان اللہ تعالیٰ خلق العقل فقال له اقبل فا قبل ثم قال له ادبر فادبر فقال وعرفنی
 و جلالی و ارتفاع مکانی ما خلقت ما هو احب الی منک بک اعطی و بک
 اعرف و بک اعبد و بک اعاقب و علیک اثیب ثم جعلہ فی قلب آدم علیہ
 الصلوٰۃ والسلام و فرمودہ اند کہ ہر کہ فریضہ دنیا است اورا عاقل بناید گفت چنانکہ
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ العاقل من لا یغزہ الدینا و الحرمون لا یستقر
 الطمعیس ہر کس را در باب عقل و عاقلان سخن نرسد اسے آنکہ تو بندہ حرص و آزی
 ترا بسخن عاقلان چہ کار باید کہ ہمہ عالم ترا نوحہ گریا شنند کہ از برائے تو نوحہ کنند

زیرا کہ گرفتار آئی کہ باغ و سر او فروش و او انی واسپ و حساب پیگو نہ نیکو تر گردند و
 با وجود اینها در باب محققان و عقل و دین ہنوز سخن سے گوئی و نمیدانی کہ عاقلان
 بر تو سے خندند حالاً تو بیزار عاقلان رو و ہیں کہ خود را در کجا سے بیستی و ترا در کدام
 صف جگے و ہند و بکدام صف بشمارے آورند و بکدام نامت میخوانند آیا نے شیخی
 کہ خدائے تبارک و تعالیٰ در کتاب عزیز خویش فرمودہ کہ **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا**
تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ
هُمُ الْخَاسِرُونَ کہے را کہ مخاطبہ او از حضرت صمدیت خاسر باشد اور با سخن عاقلان
 و در صف ایشان چه کار باشد اما تمامی کار ہا بدل شدہ چنانکہ نابینا را بصیر خوانند
 و او ہماں نام را بخود محکم گرفتہ و شاہی سے کند **مصوع** فردات شود و شمار و مشبہ مستی ہا
 فردا کہ عاقلان شترہ عقل بر وارند و چشم تو بکار شاں افتد آنگاہ بدانی کہ در کجا لی امر و
 این سراسے غور و چشم ہر کس خود را جلوہ میدہد اما فردا کہ پودہ را از کار بر وارند آنگاہ
 ہر کس بداند کہ در کجا است و چہ دار و دایں آن روز باشد کہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ
 میفرماید کہ **يَوْمَ تَبْيَضُّ سُورَةُ الْقُرْآنِ الْحَكِيمَةِ إِنَّهَا كُنْتَتْ لَعَلَةً لَكُنَّا صِرَافًا** فرمودہ اند کہ ہر کہ دست بطنان
 و شمشیر عقل زند نجات یابد زیرا کہ عقل ندیم و وزیر معرفت است و جائے او قلب است
 چوں وزیر خواہد کہ سلطان بجانہ و سے آید اول باید کہ جائے را پاک سازد و خانہ را نیکو
 پاک نماید و ہر چہ سلطان را از چشم افتاد ان بوسے بدے آید بدور اندازد و فرشتہائے
 خانہ را چہاں میا کند کہ سلطان را شاید بدور ان خانہ تخت سلطان بہند و باید چہاں
 باشد کہ ہر چہ بیگانہ را از ہرہ آن نباشد کہ گرد آں خانہ گرد و تا انیکہ سلطان در آید و در
 تخت بنشیند و خانہ را برنگ خویش کند و آن خانہ را دار الملک خویش سازد و چہاں چہ
 باری عزاسمہ فرمودہ کہ **قلوب اجبانی دار ملکی پس ہر کس کہ بعقل کار کند شترہ او نیست**
 و فرمودہ اند کہ عقل سلطانیست از سلاطین معرفت و ہر سلطانے است از سلاطین کفر

وانکار کہ خدا تعالیٰ جائے اس پر و اور جب دین آدم آفریدہ و ہر دو بیکہ یکدیگر مدعی اند
 و ہمیشہ خصومت دارند تا آنگاہ کہ یکے پر میت کند و دیگرے اسطانی نشیند و نفس
 بنی آدم ولایت ایشان است و ہفت اعضائے اور عیت ہر کہ اسطغان عقل او بہتر
 آمد او در دو جهان فیروز می یافت و ہر کہ اسطغان ہواست او فیروز می یافت و ہر
 از او پیروی سے و کجیسا و نہیں سرمایہ ہمیشہ عقل است و سرمایہ ہمیشہ اوست
 ہواست امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ فرمودہ اند کہ العلم قاجار للفتی و العقل طوق من
 ذهب و الصدق نور مستضی و الذکا بشارت للہب و الجود فخر شامخ و الخصال اللہ

باب ششم در معرفت علم

حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس سرہ فرمودہ اند کہ بہترین علم ہمیشہ علم است
 چنانچہ کلام شریف بدایہ تا خلق است قال اللہ تعالیٰ والذین اوتوا العلم درجا
 و نیز خطاب فرمودہ ہارمی عزائمہ و قال رب زدنی علما و نیز فرمود کہ و علمائکم تا لکم
 لیکن لعلکم و کان فضل اللہ علیکم عظیمما از حضرت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرمود
 کہ ای اشغال افضل یا رسول اللہ قال العلم ما تمہ مرتبہ سوال نمودند ہمیں جواب شنیدند
 بعد عرض نمودند کہ یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم از عمل تا علم ہر دو علم شریف و ہر دو
 فرمودند کہ اندک عملی بعلم بہتر است از بسیار عملی بی علم و نیز فرمودند کہ ہر مقامیہ بالاتر از مقام
 علمائے عیسیت بعد از نبوتش قال اللہ تعالیٰ والذین اوتوا العلم درجا و قال النبی صلی اللہ
 علیہ وسلم العلم ما تمہ مرتبہ سوال نمودند ہمیں جواب شنیدند
 قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تجلسوا عند کل عالم الا لیرین عو کہ من الحسن الی
 الحسن من الشک الی الیقین ومن الکبر الی التواضع ومن العداوۃ الی النجیۃ و
 من الیاد الی الاخلاص ومن الرغبۃ الی الزہد کنوا من توشکگر ہر علم کے ہیں صفات تصدق
 باشد غاکیا سہا و باش و گرنہ چہیں بودہ نرزدیکست او غشیں کہ قول رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

قال السائل
والذین اوتوا
العلم درجا
و نیز خطاب
فرمودہ ہارمی
عزائمہ و قال
رب زدنی علما
و نیز فرمود کہ
و علمائکم تا لکم
لیکن لعلکم و کان
فضل اللہ علیکم
عظیمما از حضرت
رسول اکرم صلی
اللہ علیہ وسلم
فرمود کہ ای اشغال
افضل یا رسول اللہ
قال العلم ما تمہ
مرتبہ سوال نمودند
ہمیں جواب شنیدند
بعد عرض نمودند
کہ یا رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
از عمل تا علم ہر دو
علم شریف و ہر دو
فرمودند کہ اندک
عملی بعلم بہتر است
از بسیار عملی بی
علم و نیز فرمودند
کہ ہر مقامیہ بالاتر
از مقام علمائے
عیسیت بعد از نبوتش
قال اللہ تعالیٰ
والذین اوتوا العلم
درجا و قال النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
العلم ما تمہ مرتبہ
سوال نمودند ہمیں
جواب شنیدند

خلاف کرده و نیز رسول الله صلی الله علیه وسلم فرموده اند العلم ثلاث و ما سوی ذلک فهو
 فضل ای حکمت و سنت قانته و فراغت عاده اگر کسی لغت ما و علم ما سه جهانی همه
 را بداند و این سه چیز را نداند شاید که او را عالم گوی و اما آنکه نشیند و تقصیب
 مسلمانان در دل سے نگارند و عیب مسلمانان سے گویند و بدعت بجای آید سنت می آید
 خود را این صحیح علم نام سے گذارند این نوع را نهی کنی نیست خدا تعالی ما و او و جمیع مسلمانان
 را توبه نصوح کرامت فرماید آمین رسول الله صلی الله علیه وسلم فرموده اند که ان اخوف ما
 اخاف علی منی رجل منافق القلب علیهم السلام و انشودے کہ علم بزبان آرد و باں کار
 نمکند و بر بدل او کار سے کند چون مثل کسی است که در پنج پارسے وارد و مال بسیار جمع کند
 و در گنجے نهد و بر خیزد و بر دوسے رود و ان طلب کند در این جهان رنجور و شکی گشت
 و در آن جهان عذاب گنج و در آن را بیاید کشید قال علی رضی الله تعالی عنہ البخیل
 مستعمل الفقر بعیش فی الدنیا عیش الفسقاء و فی حساب فی العقب حساب
 الاغنیاء مثل آن عالم هم چنان باشد و فرمودند که هر که در عالم نگر و بداند که علم چیست
 و عالم کیست و آن کسی که گوید بین عالم و علم او را یکدگر حرام او را باز ندارد و از
 خوردن و پوشیدن حرام باز نماند و از غیبت مسلمانان مانع نمیکرد و آن نه علم است
 هر که انصاف و بدداند که چنین است و نیز فرموده اند که انصاف من شش قول قبول
 کند و اگر چونک و بدید که ایشان نماز سه گذارند و روز میسردارند و در عمل با سه
 غیر غیبت سے کنند اول نصیحت میسود و دوم از سوء گفتن پائی و از عیان دنیا
 چشم از روی گوشت چشم از نامدانت چشم از عیان گویند تا گفتند که
 برگزیند اینها صدق نیست و مقصود ایشان این جهان است و بخت در این عالم
 منافقان باشد چنانکه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرموده اند که علاقة المنافق ثلاثة
 فان حمام وصلی و یعم انه مؤمن اذا حدثت کتبا و اذا وحید خلعت و اذا

او تمن خان و نیز فرموده اند که ویل لامتی من الامت المصلین و فرموده اند که عالمان
 و قوم اندو اندگان و نماندگان و دانش آن است که هر شے چنانکه هست
 و تعلق گیر و و را دانش تو ان گفت و هر چه ندان است نمایش باشد که
 نمایش پنداشت و گمان است و دانش که او را نام نهند مجاز است و تحقیق این است
 که امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ فرموده شعران الغنی هو الغنی بقلبه لیس
 الغنی بملک و مالہ و کذا الکریم هو الکریم بخلقه لیس الکریم بقوله و فعاله
 و کذا المرید هو المرید لربه فی حال کان من احواله و کذا الفقیه هو الفقیه
 بفعله لیس الفقیه بقوله و مقاله و قوله تعالی ان تتبعون الا الظن
 و نیز فرموده اند اینکه هر فتنه که در میان امت محمد صلی اللہ علیہ وسلم پیدا آید ازین است
 که داند و نمانده و دانش و نمایش را بیک نزع گرفته اند و مثل دانش هم چون آب است
 و مثل نمایش هم چون سراب و مثل طالبان دانش چون تشنگان است که بطلب آب
 بروند اگر چنانچه آب یابند و اگر سراب دیدند و در پی او رفتند از تشنگی
 هلاک گشتند و بیچکس تاشنه نباشد آب بخورد و تا آب بخورد از پی سراب نرود
 لهذا چون نیکو بگری همه جویندگان نیازمند اند که هلاک می شوند و از پی سراب
 میروند و آن چنان است که خدا تعالی می فرماید که و الذین کفروا اعمالهم
 کسراب یقیعہ بحسب الظلمات ماء حتی اذا جاءہ لم یجدہ شیئا و رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم فرموده اند که الناس عالم و متعلم و سائر الناس هم و نیز فرموده اند
 که آن قومی که میدانند اینک بد می کنند و از آن می داورند از راه راست و در افتاده اند و از
 ایشان عظیم تر خواهد بود و اکثر جهوداں ایام رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و آنستند که
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم را گویند و رسول خدا تعالی می باشد و ایشان بد میکنند که بوی
 ایمان نمی آوند و همگی درین غمالت از دنیا فاش شدند و دیگران را نیز هلاک گردانیدند

م
 هیچ نفعی
 است که
 راندن
 گرفتار
 سگونی
 نماند

آرے با شیدا فرود آئیں و انشعبدان طامع را فرکشند و داد علم و خلق را از ایشان
 ستانند ابلیس ملعون احوال قیامت و عذاب قیامت و آن خویش را میداند که چه خواهد
 بود اما انکار و کفر و جود پیش گرفته است و مع ذلک آن علم و انبیا سے او چه سو و وار و بجز از
 خسران و لعنت دیگر چیزی نماند و نیز فرموده اند کہ ہر کہ در راہ مسلمان می رود باید کہ از
 کافر گفتن او دست بردارید زیرا کہ منے داند اینکہ چه میگوید پس لے مفتیان بے علم و
 بیخرد و بے تقوی اگر شمایاں را علم و تقوی و خردی بود اصلاً در باب بیخ مسلمان بکفر
 فتویٰ میدادند زیرا کہ بیخکس از دل کس خبر ندارد کہ او رول چه دارد آنے بے باگان دست
 از چنین فتویٰ بردارید کہ خدا متعالی و رسول او و جملہ انبیا بشمایاں خصم اند و این ہمہ گفتہ
 را روزی خواهد بود آیا از گفتہ کار بیرون می آید و من از سر تحقیق و یقین فتویٰ میدهم
 کہ ہر کہ این مسلماناں را بکفر فتویٰ میدہد ہرگز از عہدہ آن بیرون نتواند آمد حضرت
 حق سبحانہ تعالیٰ ایشان را توبہ نصوح کرامت فرماید

باب ہفتم در بیان علم لدنی حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس اللہ سرہ فرمودہ

کہ فرق میان علم لدنی و علم تعلیم آن است کہ علم تعلیم را ہر چند بیشتر آموزی عالم تر شوی او چو
 دست از تعلیم بداری بعضے را فراموش کنی و بعضے مشوش گرد و علم لدنی برخلاف نیست
 و ہر چند در کتاب کتر نگری این علم بیشتر گرد و چوں مطالعه نمودی در حجاب رود
 اما چوں دل را عمارت کنی علم لدنی ہر روز زیادہ تر گرد و زیرا کہ علم لدنی از صفائی دل
 بے خیزد و ہر کہ سے خواهد کہ این علم اورا روسے دید ہماں باید کرد کہ نقاشان چین میکنند
 در ایام پیشین امیر سے خانہ ساختہ بود خواست کہ اورا نقش کند بنوعی کہ از برائے بیخکس
 چین خانہ نباشد لہذا کیسے را چین فرستاد تا از آنجا نقاشے آورند و استادان
 دیگر کہ در آنجا سے بودند گفتند کہ با من شرط کنسی کہ نصف خانہ را یک قوم

نقش کند و نصف دیگر را قوم دیگر استا و چین گفتند که با من شرط کنید و پرده
 در میان خانه بر بندید تا اینکه من کار ایشان نه بستم و ایشان کار من و کسی تماشای
 کار من نباید تا چیزی که تمام شود بعد پرده را از میان بردارید تا نظارگیان بنگرند پس
 طریق مشروط کردند و پرده کشیدند استا و چین شاگردان را فرمود که یک نیم
 خانه را سفید و روشن کنید و هیچ نقش نه بندید بجز آنکه سفیدی را ببالید و روشن
 گردانید و چمنان گردانید و استا و ان و دیگر در هر کجا نقش نیکو تر بکشید
 بود و در آن نصف خانه دیگر نقش کردند چون خانه از نقش پرده خست شد پرده از
 میان برداشتند هر نقشه که ایشان کرده بودند جمله در روشنائی و سفیدی با نظر
 خانه نمود و صفا و روشنائی و جمله صورت استا و ان و نیکو و نیمه چینان بود
 و در نصف دیگر خانه هم صورت خوب و زیبایا بود و اما بصفا و روشنائی آن طرف
 دیگر نبود چون کسی در صفت دل محکم شد هر محکم که در قلب او در آید هنوز که در
 نیاید با شکر صفت او معلوم باشد و هر چه در کل محکم بود و همه را میداند
 و همه بیند و دل او آینه شود و در میان عادت و معرفت چو آینه باشد و
 اینست چه صفت صاحب کشف فرمود که الامور من حسرات الامور و غیر فرموده
 اند که هر که با مسلم لدنی و با صاحبان او پاسداری آورد و اینست که موسی علیه
 السلام کلام خداست عز و جلیل را شنید و هر چه خواست از او سوال
 می نمود و گستاخی نمیکرد و کرم باری عز و جلیل او را منع نمود و خواست
 تا آنکه موسی علیه السلام را ادب کند فرمود که یا موسی خضر علیه السلام را تلمیذ شو و مقصود
 حق سبحان و تعالی از ادب او بود تا بداند اینست که انبیا همیشه سوال نباید کرد و در
 اینست که تا بداند که ما را شنیدند گانند که تلمیذ ایشان چون آینه صفاست
 قضا است تا که هر چه بخواهد بگوید و قلب ایشان از آن گشتن روشن گردد

و خبر یابد چنانکه موسی علیه السلام اصلاً ندانست که آنها صدق است که خضر علیه السلام فعل می نماید
 بنا وجود آنکه از شریعت هیچ بر موسی علیه السلام پیشتر نبود حکم که ستمها و مشهور از تورات ^{حفظ}
 داشت از علم لدنی که فرمود از صحبت خضر علیه السلام محبوب تر بود که حضرت خضر علیه السلام از جانی
 حکایت موسی علیه السلام از جانی دیگر و آنچه خضر علیه السلام فعل نمود پس از آنکه از سر سقافتان بود
 خایز نبود اینکه در روی خطار و در علم یقین و عین یقین و تنق یقین که هر سه جمع کرده
 سهو و خطا چون راه یابد و امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه فرموده اند که لو اشفت الخطاء
 ما اذ ددت یقینا و تا این بر سه یقین نباشد علم لدنی که باست ^{تفسیر}
 بنیه رضی الله عنهما روایت نموده که خیر لبقمان بین الحکمة و النبوة
 فاخذوا الحکمة علی النبوة مفسران در تفسیر این آیه کریمه که یقین است الحکمة و النبوة
 یسأء و من یسأء الحکمة فقد اذی حیرا کثیرا و یذکر الاله او الذکر
 گفتند که مراد از حکمت السلام است و گفته اند که نبوت است
 گفته اند که حفظ است بعضی گفته اند که فهم است و قرآن را نیز گفته اند و علم را نیز گفته اند
 و نیز گفته اند که صواب است و کردار است و گفتار را بعضی گفته اند حفظ است و علم را نیز گفته اند
 علم لدنی است و فرموده اند که بسیاری از اولیاد الهی با مشق که اینها را علم لدنی
 لدنی و حکمت نباشد زیرا که در علم و حکمت بازمی آید و علم و حکمت را علم لدنی
 بر قلبها اندر این گنج حکمت و علم لدنی پیوسته اند و گفته اند که اینها را علم لدنی
 که اسم نبوت بر سه چیز است و هر دو در علم و حکمت است که هر دو را علم لدنی
 را الهام بجای می دهم و حی باشد خداوندی نیز تا آنکه هر دو را علم لدنی
 که هر دو قرآن و آن چیزها را علم لدنی است که هر دو را علم لدنی است
 معجزه گفتن خطا باشد و این نوع که است که نبوت الهی است و هر دو را علم لدنی
 آنچه که بدست اولیاد الهی است که هر دو را علم لدنی است

و مشایخ و عزیزان دین دنیا را دیدہ ایم و تجربہ نامے بسیارے کر دیم و چشم ما
 در بسیارے کار ہا افتاد و ما این را نہ بر مراد خود و نہ بر مراد قوم دیگرے گوئیم بلکہ از
 اللہ حق است و چنان تو انیم گفت کہ مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم را نیز اللہ مقرر فرماید
 اگر گویند کہ تو این سخنان را از کجا می گوئی ماے گوئیم کہ در حدیث شریف آمدہ است
 علمنی دبی و ادبنی و تصدیق این سخن را خدا عزوجل فرمودہ کہ و لکن جعلناہ
 نسوئاً اھلادی بدمن عبادنا و نیز فرمودہ اند کہ ما دعوی لغت و اعراب
 نمی کنیم اگر کسے لغت و اعراب را نداند هیچ خللے بدین اورا نیاید ما دعویے
 اصول دین و معرفت می کنیم اگر چنانچہ ہمہ کے مشایخ و خداوندان معرفت و حقیقت
 و طریقت خواہند کہ چیزے بگیرند یا انگشت بر حرفے نہند جواب آن برابار شد کہ از عہدے
 بیرون انیم این سخن بآنہ ازان ماست کہ دست زدہ و زبان زدہ ہر کس باشد
 این علم لدنی است کہ ہر کس این را نداند و نیز فرمودہ اند کہ روزے رسول اللہ صلی
 علیہ وسلم و از حارثہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ پرسیدند کہ یا حارثہ کیف اصبحت یا حارثہ قال
 اصبحت مؤمناً حقاً قال نظر ما نقول فان لكل حق حقیقۃ فاحقیقۃ ایمانک
 قال عرفت نفسی عن الدنیاحتی استوت عندی حجرها و مدرها
 و ذهبها و فضتها و اطہات ہاری و اسہرت لیلے و کانی انظر الی عرش
 ربی بارزاً و کانی انظر الی الجنة یتر اوردون فیہا و کانی انظر الی اهل
 النار و یتعاوون فیہا قال علیہ الصلوٰۃ و السلام یا حارثہ اصبت
 فالزم و قال من اراد ان یری رجلاً نور اللہ تکلم قلبہ بالایمان فلیتظر الی
 حارثہ سر کہ چنین دعویٰ کند باید کہ از عہدے بیرون آید چنانکہ حارثہ رضی اللہ عنہ بیرون آمد
 بیچ کاسے و بیچ شئی بے علم باطنی چیزے نگرود یک مسئلہ از علم باطن بہتر است از
 بسیارے علم ظاہر قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لدرہ من اعمال الباطن خیر من اعمال الظاہر کالجبال الرواسی

باب ششم در بیان بیداری دل طلب طایبان حقیقی حضرت شیخ احمد جام قدس سره

سره فرموده اند

بیدار آن کس که در خواب نباشد و یاد خواب بود بیدارش کردند و او کار بیداران بدست گرفته باشد چنانکه این مرد محبت را از خواب غفلت بیدار نموده باشد و آتش محبت در جهان و افتاده باشد و او از سردی و نیاز رفته بطرف محبوب خود آورده است و عاشق تمام در هر جا که پیرے یا امایے یا کسی را که گفتند که از دوست و خبر می داد کرد همه برمی آید و از هر کس خبرے می پرسد و هر چند ریش کردید کم یافت و آن آتش شوق او هر دم زیاده ترے گردد و سوخته کے بر سوخته کے می افزاید تا آنیکه از همه کے رفته کان این راه عاجز تر کردید و هیچ جزئی نیافت و هر کس را که دید اینک راه بر می میگردند همه کے در بند خویش بودند یاد در بند چون خویشتنے چون این مشتاق دل سوخته را که از سر آن درد و سوز و محبت برخواستہ بود چشم بر این راه روان و بر منازل شان افتاد از سر سوز و درد آہی بر کشید و روئے از طرف این رونده گان بر تافت و از سر سوخته کے بساختہ کے آواز داد و گفت آہی ترا از کجا جویم تا اینک بقلب او در آمد کہ داود علیہ السلام ہم این سوال سے نمود کہ انا عند المنکسرة قلوبہم و چون این ندا بر آن درویش رسید از جائے بر جست و چون والہ کہ نہ قرار و نہ آرام یافت ہر جاد دل شکستہ یا غمگین یا بلا رسیدہ یا کوفتہ روزگارے بود بہ نزدیک ایشان سے رفت وے نشست و صفت خوبی و نیکومی محبوب خویش را میگرد تا از وے سخن گوید یا از وے خبرے بد هر چند پیش دوید کم یافت و ہمہ در گفتگومی بودند از ایشان هیچ خبر نیافت بعد گفت کہ اورا خانہ ایست مرد محب برخواستہ در رفت تا اینک حاجیان را دید

رسید کہ شہاد را پنج چہ می کشید و چه می جوید آیتها گفتند فیہ آیات بینات
 مقام ابراہیم و من دخلہ کانت امنہ ^{گفتند در این خانہ نشانی است}
 مگر در این خانہ نشود از عذاب امین گردو آن درویش از صف حاجیان باز گردید
 و آہی کہ آورد درویش بیخود و کوی بچہف با کعان و ساجدان آمد و پرسید کہ شہاد
 کجا آید و چہ سہ کہید و چہ می جوید فرمودند کہ خدا بیخالی در کتاب عزیز خویش
 فرمود کہ یا ایہا الذین امنوا اذکعبوا و اسجدوا و اعبدوا و اربکرو و افعلوا
 الذلک لعلکم تفلحون ^{یا ایہا الذین امنوا} و خود بچاکسند و گویم و ندانے عزوجل را سے
 پس ہم تا اینکه از جلد رسد کاران با شیم مرد و محب را در زیادت گردید جزا
 نزویشستن را بیچ و دار و نیافت بعد بصفت تا بیان و عابدان و صالحان
 و شاگردان و امران معروف و عاقلان حدود اللہ آمد و گفت شہایان چہ دارے
 آہنا گفتند کہ خدا بیخالی ما را شناسے گوید کہ التائبون العابدون الحامدون
 الساکنون الزاکنون الساجدون الامرون بالمعروف والنہون عن
 المنکر و الذین اقلون بعد و اللہ و بشر المؤمنین ^{و اما این تمام کہ چنین نشانے}
 رسید آن سوختہ را آتش محبت زیادت گردید و آمد تا اینکه بازار نیکو کاران
 رسید گفت شہایان در چہ طلب آید آہنا گفتند کہ ما را آن بس کہ حقیقتا سے
 میفرماید کہ من و من و نیکو کاران را علاج کنے کنم کما قال فی کتابہ العزیز
 انما لانضمیم امر من احسن عملا ^{این محبت سرگشته را آتش بر آتش}
 و نکند مد بالائی سوختہ کے بیخند و سوختہ و گویند و تالیذہ آمد تا این کہ بسر
 کوی صابران و صادقان و مستغفران و منفقان رسید پرسید کہ شہاد
 می جوید و چہ دارید آہنا گفتند کہ را باشد آنچه ما راست خدا کے تعالی ما
 صابران را میفرماید انما یوفی الصابرون اجرهم بغير حساب و صادقان را

می فرماید رجال صدقوا ما عاهدوا الله و مستعقران رائے فرماید و بالاسم
 هم يستغفرون و منفقان رائے فرماید کہ مثل الذين ينفقون اموالهم في سبيل
 الله كما مثل جبة انبتت سميع سنا بل في كل سنبلت فانه حبة
 والله يضاعف لمن يشاء والله واسع عليم این محب سوخته را کہ آتش
 محبت از خواب غفلت بیدار کرده بودند و غذائے وئے بجز از شربت محبت
 دیگر چیزی نبود و مقصود بجز طلب محبوب دیگر چیزی نداشت هر کس را دید
 چیزی دانا و نیت دید و انداخته مطلوب او بود هیچ کس سخن نگفت پس انخواست
 کہ جلک این درویش و کریش پارہ پارہ شود و زہرہ سے آب گرو و بعد متحیر و گشت
 و فرمودند کہ گفت آیا آخر این کار را در مانی پاست و آیا مرانے پاستند کہ ایشان را
 از حق خبری باشد و آمد بسر کوسی شان تا اینکه وارد ہوا در مانی پاستند کہ ایشان
 و او کہ آیا از دوست و مطلوب من خبری دارید گفتند بایان دست از دنیا
 پاک شستہ ایم و بیج و تجارت را بدیگران گدا شستہ ایم و ہر چه بایاں را از طرف او
 باز دارد و از خود دور افکنده ایم تا بایک خدا متعالے بایاں را در کتاب عزیز تویش
 ذکر نمود کہ رجال لا تلهيهم تجارة ولا بيع عن ذكر الله بازگفت آخر حال
 چگونه خواهد بود و آنہا گفتند کہ والله يوزق من يشاء بغیر حساب
 مرد مشتاق اہم بزد و گفت درینجا کہ شمایاں از ہمت روزے اورا پرستش میکنند
 و بعد آنکہ بسر کوسی عالمان و مقتدایان شریفین در آن رسید و پرسید
 کہ شمایاں چه مے کنید و در مان باین ورد من بہ نزدیک شمایاں پیست آن ہا گفتند
 کہ ہر چه میخواہی بایاں را موجود است کما قال الله تعالی و الذین اتقوا
 العمل ایتہم جات اگر در خویش اوران بیجوئی برو نماز کن و روزہ دار و مسلم
 و کار خیر پیشہ کہ تا خدا متعالے ترا پیامزد و بعد آن فقیر را در ویر و در

و خستہ گے برخستہ گے افزود بعد دست غیرت بر آورد و پیرا من ایس پارہ
 گردانید و دستار پنداشت بر زمین زد و خاک بر سر کرد و از سر حسرت
 و تدامت گفت الہی این اجدا ک نداءے بر این عاشق رسید
 مارا از جائے تہمت زدہ نیابند مارا از خانہ مقلسان و نیاز مندان
 جو سید زیرا کہ سرمایہ مقلسان مائیم و زیم سکتہ دلان مائیم کیکہ جامہ سفید
 داشتہ باشد او فضا را بخوید اگر طالب مائمی بکوئے قلاشان و مقلسان رو
 و بر نزدیک عاصیان و شکستہ دلان روئے آور زیرا کہ آنہا شرم دارند کہ بگویند نزدیک
 زبان غدر ندارند و آب روئے ندارند و مال و نفقہ ندارند و علم و عبادت ندارند و شرم ندارند
 کہ در میان سطحیاں آئید سر افکنده جرم خویش و آتش تدامت و دل و آب حسرت
 در دیدہ و کرد معصیت بروئے و بار نشویر براب نخل و در و مند در کنجی اقتادہ ہی دست
 و نیاز مند و مقلس و حیران کہ آیا با من چه خواهند کرد ما در خانہ این مقلسان و نیاز مندان
 باشیم زیرا کہ سرمایہ مقلسان مائیم و حقیقتاکی در کتاب عزیز خویش فرمودہ کہ دمن
 یعمل سوءاً و یظلم نفسہ تم لیستغفر اللہ یجد اللہ غفوراً و حیماً حقیقتاکی میفرماید کہ مارا
 از جائی کہسے جوئے کہ بسیار بد کردہ باشد و بر تن خویش ستم کردہ باشد بعد از ان از خوب
 غفلت بیدار گردد و آتش تدامت در قلب او شمر زد و بطلب ما برخواستہ باشد
 بار آور آجائے بیاپے و آنجائی کہ معرفت و عقل گوہی میدہند بینی چون ایسر یا پادشا
 ارادہ نمود کہ باہمی بنا ہند در آنجائی درختان گوناگون بنشانند و اما در جامی کہ موضع
 حکومت او باشد و تا ہر جائے کہ چشم او افتد ہمہ کے خار باشد و چون آن امیر در
 باغ رود بہ ہیچ درخت میوہ دار نظر نیسند از دور سایہ آن نیز نشیند زیرا حمل
 در نخل پے ہمتی آدمی شود اما باکل نظر کند و نزدیک او نشیند و دست بطرف
 او دراز کند و بگوید باکل تماشا کنند و در غار نکر و ہر چہ فایز بدست او

تریان رساند کل را از بہر خازن ترک نکند و ہمہ سال رنج خار کشد تا اینکه یک بار کل
 بان آورد اما چون کل بار گرفت و رنگ پیدا کرد بالکل نشیند و در کل نکرود و منزل
 سے زیر گلستان باشد و ہنوز باین بسندہ نکند خادمان خود را امر کند این کہ گل آب
 گیرند تا از بہر کجا عزیز می یا بہتری یا خواصی برسد برایشان نثار کنند و مخصوصاً از باغ
 گل بو و امانا تا داتان خار بیسند و قد سے گل ندانند و چون در باغ درون شوند
 ملامت کنند کہ این ہمہ خار را از بہر چیست چرا درخت میوه دار نشانیہ آید
 از خار چه آید و ندانند کہ خداوند باغ را با خار کارناست و سومی است کہ با
 درختان دیگر نیست و اما خدا بتعالی را با سربین عاصیان و کتہ کاران مومنان
 کارناست کہ مطیعان و عابدان ندانند و نیز حضرت سیخ الاسلام قدس اللہ سرہ
 فرمودہ اند کہ فضل و عنایت او مرغیست کہ در بلای ہر درخت نشیند و ہر صیادی تواند کہ
 اورا صید کند و ہر فہمی اورا در نیاید تا ہر کجا کہ خواہد نشیند کسے قادر نباشد کہ اورا
 در بند خود آورد و ہم اورا با و گیرند و ہم شکار آنجا کنند کہ کس را ہم و گمان نباشد
 ملوک را با شکار کرگسان چہ کار باشد کہ در آہنا غارت کند ہر گاہ ملوک عسارت
 یا غے یا بوستانے یا سرائے خواہند در موضع مشترک ہم تصرف نکنند زیرا کہ اہمیت
 عجز است ہر کجا خواہند خدا ستانے یا ویرانہ کہ ہمہ خلق از تعمیر او عاجز باشند
 چنانکہ در آنجا سبب چیز نتوان بہا بہاد در بہان جائے مرکب باز کشند و گویند
 کہ مارا می شاید کہ اینجائی باغے بنا ہنیم و بعد فریاد تا ہمہ را بر ہم گویند و بر ہم شورند
 و چنانکہ خواہند بفرمایند کہ بسا زند تا اینکہ ہر کہ در تگر ذواند کہ اینجائی را ملوک تواند
 ساخت و این جامی سلطان ست و زود رعیت کرد او نتواند کہ او دید کہ انا عند المنکسہ
 ہلویم و از آنجائی باشد کہ چون در خود نکر و از خود ہیچ نہ پند الا تقصیر و بد بندہ کے
 بے حرمی و خطا و ذلت چون از سوی دیگر نکر و ہمہ کے فضل و کرم و وجود احسان
 بیند

و شرم و تشویر و بیم گناہ قلب اور اچنان شکستہ بیدار دکھ چپ را از راست نمیب راند
 و اور اور سوخته کے و محبت خویش چنان متحیر و سرگردان سازو کہ ہر کہ دروے
 نکر و گویدستی است کہ از خرابیات بیرون آمدہ و ہر زمان آتش محبت او زیادہ تر
 می شود تا اینکه اور ابدیائی ہر غرق میکند و جل وصال بوسے دست میدہد و ہر زمان
 موج محبت او زیادہ میشود و آن مرد شکستہ دل تناب وصال محکم تر می گرد تا بجای می
 کہ جبل از میان برے تیز و مردمان از میان دور میشود و ہمہ گے می ماند کما قال اللہ تعالیٰ

واعلم صوابا لله هو وليكم نعم الموتى ونعم النضيد و فرمودہ اند چون مروراہ طلب
 گیرد و خواست گاہے بیرون آید و از سرور و محبت و شوق بطلب مطلوب خویش
 رونے آید و چنانکہ چون ابراہیم صلوات الیہ سلامہ کہ ستارہ را دید از بس کہ
 دوستی و آتش شوق کہ در قلوب بود ہر چہ دید اورا دید بیت دوری از زمین آن خست
 بچارم - اندوہ تری یاد ہر دم دارم - از بسکہ بدل و صفت تو می نیگارم - در ہر چہ نظر
 کنیم تو می بیدارم او ہر چہ دیدیم جمال عشق میسازد پندار اینکہ برق اروا کے در آمد و
 آتش خلعت در جان ابراہیم علیہ الصلوٰۃ والسلام افتاد تا اینکہ ہر چہ سوئے بالاد
 رنگہ آن برق پنداشت و گفت ہذا دجہ ستارہ را بہمان گفت و ماہ را بہمان گفت
 و ہر چہ طلب زیادت میکرد آتش خلعت او بالا تر می گرفت و ابراہیم علیہ السلام ہر چہ
 سے مشہور ان کتاب سزاگوہ بر آورد فرمود کہ ہذا دجہ انوار و چون طلب محبت
 کردانی ہر چہ ہائش کون گفت و ہر چہ ہر مطلوب سے بود در راہ سے مشہر کہ
 کہ دید و چون دیدہ سے برتا اہلی طلب سے افتاد و ستارہ و ماہ و آفتاب ہشت

اورا بہمان داشت کہ فرمود اخی اسلمت لرب العالمین الف و جعت و جعتی للہ
 فذل السموات و الارض حنیفا و اذ من الشکرین باب نہم در بیان فضیلت گنہگار ان شخص
 حضرت شیخ الاسلام فرمودہ اند کہ در بیان نبی اسرائیل فرمود کہ

گناہ بیا کے میکر دو توبہ نیز بسیار بجائی می آورد روزے دلش از خود بگرفت
 و از بس کہ خطا و معصیت کردہ بود از سرگشتہ گے روئے بصرا آورد و گفت خداوند
 از بس جفا و بے حرمتی کردہ ام قلب من در گلو رسید و شرم میدارم کہ توبہ بجائی
 آورم ندائے شنید کہ اے بندہ من تا میدانی کہ من خداوند ام و آمرزگارم و برگزینہ
 آمرزیدن تو انا ام از کرم من شرم می آید کہ ترا عقوبت کنم و فرمودہ رسول اللہ
 صلے اللہ علیہ وسلم نیز بدین گواہی میدہد کہ من اذنب ذنبا و علم ان اللہ
 اطلع علیہ غفله وان لم يستخف ترجمہ چنان باشد کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 فرمودہ اند کہ ہر کہ گناہی کند و بداند کہ خدایتعالی بر حال او مطلع است خدایتعالی اورا
 پیامزد اگرچہ آن کس بگردار خویش استغفار و نہایت نماید و خدایتعالی کار ہمہ مومنان
 مخلص را ببار است بدین دوا یہ کریمہ کہ فرمودہ کہ ان اللہ اشترے من المؤمنین
 انفسہم و دیگر فرمودہ کہ انہ کا ظلوا جہولہ کہ در معنی این دوا یہ کریمہ
 از سر تحقیق بگرد میداند کہ حق بجانہ تعالی در ضمن این دوا یہ چہ تعبیر نمودہ کہ ہمہ
 عذر مانے ما خواستہ و ہمہ گفتہ مانے را بجائے آورد و سر ہمہ کوئے ما بگرفت
 و در شرع ہمچنین است کہ ہر کہ بندہ را بہرامی علیجہ کہ در او باشد و بداند و بخرد
 بسبب آن عیب رد کردہ نئے تواند چون مارا بظلومی و جہولے ما بخردند آنچه از
 دست ما برآید کہ بد باشد از نادانی میکتیم اگر آن عیب بدست مشتری افتاد ہم رد
 نئے شود و اگر بدست با لبع عیب ناک بود ہم مشتری بیدہ است و بخرد است الہی
 تو بارا بہرامی این علیجہ کہ دیدی خریدی از کرم تو نسزد اینکہ رد کنی البوذر نور جا بنے
 رحمۃ اللہ علیہ می فرماید بیت تو بعلم انزل مراد دیدی دیدی آنکہ بعیب بخردی تو بعلم
 آن و من بعیب ہمان و امزن آنچه خود پسندیدی و این خبر در ہمیشہ نوشتہ
 کہ امر مذنبہ و سبب عفو را آوردہ اند کہ بادشاہی سکا کے را فرمود کہ

کار و نیکوئی بساز او برقت و کار و زیاده و سر ساخت و به نزد پادشاه آورد
 پادشاه کار را بگرفت و بشکست و بنیادخت و گفت ندانسته که در
 خانه ما چنین کار و بسیار است تو چو بدین کار نقطه مانے سیم نکشیدی
 و نقطه مانے سیاه در بالائے سفیدی مانے و نکشیدی آیا ندانستی که هر نقشی که سفید باشد
 و تکمیل سیاهی ندانسته باشد زین بد روشی در مجلس آن حاضر بود
 لغز زود بیفتاد و گفت الحمد لله که بر آستین ایمان ما طرز گناه بر کشیده اند
 زیرا که پادشاهان سفیدی بے سیاهی را نمی خرید و نیز فرموده اند که در خبر آمده که
 فردای قیامت مرے را حاضر کنند و حساب نمایند در نامه اعمال و بیخ طاعت
 نه بینند از بارگاه کبریائی فرمان آید که مرے را بدوزخ برید آن مرد متحیر شود
 و عرض نماید که خداوند امر بتو این گمان نبود که مر را بدوزخ امر نمائی ندا آید که ترا چه
 گمان بود گوید که مرا گمان این بود که بر من رحمت کنی خدایتعالی فرماید که به گمان
 او عمل کنید و از راه دوزخ بگردانید و در بهشت برید و خبر صحیح آمده که حق سبحانه
 و تعالی فرموده که انا عند ظن عبدي فلینظن بی ما شاء و دیگر فرموده است
 که من ظن بی ظنا و فیتنه و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس السد سره فرموده اند
 که رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرموده که حدائے عزوجل گفته است که اهل ذکری فی
 نعمتی و اهل شکری فی زیادتی و اهل طاعتی فی کرامتی و اهل معصیتیم انظلم
 من رحمتی و ان مرضوا فانا طیبیم و ان تابوا فانا جیدیم و ان لم یتوبوا
 فبا المصائب البلیا یا اظہرهم ترجمہ یعنی ان کسانیکہ مرا یاد کنند در نعمت من اند
 و کسانیکہ مرا شکر میگذارند و زیادتی احسان من اند و کسانیکہ مرا طاعت میکنند
 در کرامت من اند و کسانیکہ در معصیت من اند آنها را نیز از رحمت من نا امید گردانید
 و اگر مریض شوند طبیب ایشان منم و اگر توبہ کنند حبیب ایشان ام و اگر توبہ نکنند

ایشان را بہ مصیبت با و بلا مہنگا کردام تا اینکه پاک کردند شمارا با ایشان رزقی
حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ عذر گنہگار از چہنیں میگوید و طیب و دوست ایشان
مے باشد و بخود ایشان را از گناہ پاک مے گرداند کہ من و تو و دیگری در میان ننگنجیم
زبان باوب باید داشت و سخن دوستان او نباید گفت زیرا کہ حق سبحانہ و تعالیٰ ہر کہ را دوست
دارد بہمہ حال نیل چشم زدہ کے بر مے دے فرد می آورد تا اینکه چون عاسدان
را چشم بر مے افتد رومے اورا چون ماہ نہ بیند و جمال دلکش می او در پردہ باشد
و ہر دم از سراپردہ ذوالجلال ندامی آید کہ اجبائی تحت قبائی لا یعرفہم غیری
و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اندانا عیوڈ واللہ اعیر منی لہذا دوستان
خود را فرو نگذارد تا اینکه نامحرمان را چشم جمال شان نیفتد در مثل مے گویند
تا مرد راہ زدہ نشود از دزدان امین نگر دو چون رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
آینہ روشنی بودند ہر کس کہ در ایشان نگرستی خود را دید می گفتی محمد صلی اللہ علیہ وسلم
این است کہ من دیدہ ام و در حقیقت کس ایشان را ندیدہ بود صلی اللہ علیہ وسلم
ہر کس کہ دید خود را دید اے مرد کوتاہ بین در ہر مسلمانی کہ مے نکرد می در عیب او منکر
در عیب خود مے نکر کہ آن عیب در تو نیست زیرا کہ ہر چہ مے بینی خود را مے بینی
المؤمن مرآت المؤمن حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ در جنبہ
آمدہ است کہ چون در قیامت خدا تعالیٰ بندہ گاں را حساب مے کند بندہ باید
کہ ہمہ روزہ گاں خویش را تباہ کردہ باشد و در نامہ او چند ان نیکو مے باشد
چون نامہ خود را میخواند از بارگاہ کبریا ندا مے آید کہ اے بندہ من آہستہ بخون
تا کہے نشنود و چون این بندہ بچیز مے رسد کہ از جملہ حسنات باشد ندا آید کہ اے
بندہ من آواز بر آرتا اینکه مردمان شنوند کہ من در سابق بسبح ملکوت ندا
در دادہ ام و بزبان محمد صلی اللہ علیہ وسلم بسبح شایان رسانیدہ بودم کہ اللہ اعظم

قال اللہ تعالیٰ و من ہم یظنون انک ہم ما یصرون

بعبدہ المؤمن من الوالدة الشفیقة بولدها ہر گاہ عیال سر پوشیدہ لہذا جملہ
 ناقصات دین است او عیب فرزندان خود را بہ پوشتاندارحم الرحیم و اکرم الاکرمین
 با کمال لطف و کرم خویش کے بندہ مومن مخلص موحت در ادربیان وحشت گناہ عیب با
 پوشد و پردہ خود را از سرے باز گیرد حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند
 کہ در خبر آید کہ در بنی اسرائیل مرے بود کہ گناہ بسیار از سرے صادر شدہ او در نزد
 پیغمبر وقت خویش آمد و عرض نمود کہ گنہگارم چہ شود کہ مرا شفیع کردی تا خداے تعالیٰ
 مرا بیا مرزدان بنی عرض اورا با خدایتعالیٰ رسانید حق جل علی شانہ فرمود کہ اورا آمریدم
 بگوئی کہ من بعد گناہ را فعل نکند چون بار دیگر در گناہ سے افتاد باز بخدست
 بہمان بنی می آمد چنانکہ تا ہفتاد مرتبہ گناہ گاری نمود و آن بنی بحق عز و علا عرض نمود
 و خدایتعالیٰ اورا می آمرید تا اینکہ ازین گنہ گار را ازین پیغمبر شرم آمد و دیگر بار کہ گناہ
 کرد بصرایرون شد و گفت خداوند ا شرم دارم کہ این مرتبہ ہم عذر خواہم زیرا کہ
 ہفتاد بار درین گناہ افتادم و تا عمر من باشد نیز خواہد افتادم کہ پیشہ من اینست
 و ازین وقت ندائے شنید کہ اے بندہ من پیشہ تو گناہ کردن است و پیشہ من آمریدن
 چون تو از پیشہ خود ترک نمنے کنی من کہ خداوند من چون از پیشہ کرمی و حلیمی و عفارمی
 و ستارمی خود ترک کنم و بگذارم تو گناہ کردہ می و می کنی من آمریدہ ام و سے آمرزم
 اے مذنب از چنین خداوندی با چنین کرمی نو میدی رو نیست و عدل سیاست
 او نیز بسیار است چنانکہ ایمنے از و سے جایز نیست از عدل او بر خدا باید بود و بر رحمت
 سے امیدوار و فرمان اورا بجائے می آور کہ برگناہ دلیری کردن شوم است حضرت
 شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ معاذ بن جبل رضی اللہ عنہ از رسول اللہ صلی
 اللہ علیہ وسلم روایت کردہ است کہ ان علیہ الصلوٰۃ والسلام قال اتانی جبرئیل علیہ
 السلام فقال یا رسول اللہ ان اللہ تعالیٰ یقرک السلام ویقول ان بینی و بین امتک

سبع شرائط اولها من اطاعنی منهم قبلت طاعتہ ولا اکلفہم کما ینبغی لی
 ولكن اکلفہم کما ینبغی منهم فاذا کان یوم القیمۃ اثیبہم کما یلیق لی لا کما یلیق
 بہم الثانی انظر الی جوارحہم السبعۃ فاذا کان ستۃ مذنبۃ وواحدۃ
 غیر مذنبۃ وھبت الستۃ للواحدۃ والثالث من تاب من الذنوب
 اخرجتہ من الذنوب کیوم ولدتہ امّہ والرابع من اصر علی الذنوب
 ابتلیتہ بالامراض والاسقام والاولی وجامع فاکفر بہا ذنوبہم الخ
 انه من اساء فی معصیتی اغفر لہ فلا ابالی والسادس اقر علیہم کل
 سنتہ اربعین یومًا باب الھادیتہ واربعین یومًا باب الزمھریر
 فاحرم علیہم نار جھنم والسابع اذا کان یوم القیمۃ اتونی بالاولیاد
 من الذنوب والخطایا فاحاسبہم بکرمی ولا احاسبہم بما عصونی
 لانی ھم الملک الکریم الغفور الرحیم ترجمہ آن است کہ معاویہ بن جبل رضی اللہ عنہ
 از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم روایت کردہ اند کہ روزے پرادر من جبرائیل علیہ السلام آئند
 و فرمودند کہ یا محمد خدا بتعالیٰ ترا سلام میفرستد و بعدے گوید کہ میان من و است تو
 بہفت شرط است اول آنکہ ہر کسے کہ از ایشان طاعتے کند قبول کنتم و چنانکہ فراخوز
 من باشد سخوامم بلکہ آنچه فراخوز حال ایشان باشد خواہم و چون قیامت شود و من و ایشان
 را فراخوز خود و ہم نہ در فراخوز ایشان دویم آنکہ اگر از بہفت اعضائی شان شمش
 گناہ گار باشد و یکے نہ آن شمش را بان یک بخشیم سیم آنکہ ہر کہ از ایشان
 توبہ کند اورا از گناہان چنان بیرون آورم بسان روزے کہ از یاد بیرون آید
 چہارم آنکہ ہر کہ بزرگناہ مداومت کند اورا در بیماریا و محنت ما و در دو بلا ما بتلا
 گردانم تا آنیکہ گناہان او کفارت شود و سزاوار غفران من گردند پنجم آن کہ ہر کہ
 بداند کہ او معصیت و بد میکند اورا بیا مزوم و باک ندانم ششم در ہر سالے

چہل روز در رب ہاویہ و چہل روز در رب زمہریر را بر ایشان بکشایم یعنی فضل تموز
و جدی تا بدین سبب آتش دوزخ را بر ایشان حرام گردانم۔ ہفتہ تم آن کہ
چون روز قیامت شود ایشان با خوار ہائے گناہ و معصیت و خطا بہ نزد من آیند
و من بنوع لطف کرم خود با ایشان حساب می کنم نہ بنوع خطا و معصیت شان زیرا کہ
من پادشاہ کریم رحیم عفور و غفار و مہربان ام و از انیکہ کہ گناہ خود را بنظر خود
داشته باشد بوسے توبہ می آید و ازین است کہ اولیاء اللہ و مردان حق اکثر از
خرابات ہا و از راہ زمان و بت خانہ ما بیرون می آیند زیرا کہ این طوایف ہمیشہ
چشم بر آلائش شان می باشد چون آلائش ہا را بدیدند بعد در پے طلب غفران
آنامی شوند و میدانند کہ این چنین آلائش ہا خیر بدریا می فضل و کرم و بود در رحمت او
بدیگر شئی پاک نمی شوند لہذا او را از سر عقل و ہدایت براہ فکر و نور معرفت
سراز بتخانہ کبری بر آورد و آتش ندامت در قلب او درگیرد و آب حسرت در دیدہ
او پیدا آید کار و قطعیت بر حلق خود بیند و زخم تیر ہیبت بر دل و جان خود قرار
و جان خود را نشانہ تیر بلا سازد و سراپا در دو سوزا کہی بر کشد کہ بوسے
پرمانی جگر او بدماغ ملکوت ملاء اعلیٰ کہ ہمہ گے بیک زبان آیند و بگویند کہ
انہی غفارا لمن تاب و امن و این ندا بگوش شان رسانند کہ ان اللہ مجیب
التوابعین و بہ المتطہرین و این گفتہ ہا را دلیل روشن دارم کہ تمامی علماء
و عقلا پسند کنند و این است کہ بعد از انبیا و رسل ہیچکس از اصحاب رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم فاضل تر نبود و ایشان اکثر از بت خانہ ہا و کلیسا ہا بیرون آمدہ بودند
و از نزد بتان برخاستند بگر امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ کہ او ہرگز بت نہ پرستیدہ
بود و جز خدا بتعالی دیگر معبودی نہ داشت و چون از بت خانہ بیرون آمدند این قرب
و منزلت یافتند و فرمودہ اند کہ در خبر آمدہ کہ روزی جماعتی کہ گناہ ہا سے بسیار سہ کردہ

بودند بخدمت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم آمدند آن رومی از طرف شان
 بگردانید لہذا این آیت نازل شد کہ وَاِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا
 فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنْزَلَ مِنْ عَمَلِ
 مَنكُمُ سُوْرًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهَا وَأَصْلَحَ فَأَنزَلَ غُفُوْرًا رَحِيْمًا
 وَفَرَمُوْهُ أَنْدَكُمْ ہر کس خدا بتعالیٰ بروے رقم دوستی کشد اگر بہزار دریاے معصیت
 فرورد حق تعالیٰ در ہر روز اوراد دوست تر دوزیر کہ حق تعالیٰ فرماید کہ بر ایشان
 قضای معصیت نمودم تا اینکه ایشان از سر سوزول برگناہ خود بنالند چہر کہ من بھیج خبر را
 از نلہ گناہ گاران دوست تر ندارم و اگر از برائے من کہ خداوند م غذا ئے می بود
 جز آہ جگر با ئے بریان و نالہ با ئے سوختہ گان در گاہ ما دیگر چیزے نمنے بود زیرا
 کہ آتش مملکت ما سوزول خاصہ گان در گاہ ما ست ہم امروز و ہم فردا
 خاصہ گان ما ایشانند اے محمد اگر من ایشانرا تیا فریدے و گناہ را بر ایشان نقتد
 نکریدے ہم شفاعات تو و ہم رحمت ما ہر دو ضایع بودی کما قال رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم لیلۃ اسری صررت الی السماء سئلت اللہ تعالیٰ
 فقلت یا رب ان کنت غافر الذنوب امتی فلم قضیت علیہم الذنوب
 قال اللہ عز وجل ان لم اقض علیہم فیہ اضاعت شیئین شفاعتک
 ورحمتی و فرمودہ اند کہ در خبر آمدہ کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند کہ چون
 صقیامت بندہ گان را بیاورند و حساب کنند در دیوان بندہ طاعت نیابت
 فرشتہ گان عذاب روے آویزند و اورا بطرف دوزخ کشند آید کہ
 آن بندہ را باز گردانند چون باز آوند خدا ئے عزوجل گوید کہ ای بندہ
 ما را در فلان جائے دوستی بود اورا دانستے یا دیدے گوید نہ باز فرماید کہ نام و شنید
 گوید آئے شنیدہ ام بعد خدا بتعالیٰ فرماید کہ چون این بندہ نام دوست ما را

شنیده این را در کار او کردیم و از بهشت بهره دادیم هر گاه دوست
 خداے تعالیٰ را چنین عز و قرب باشد اگر تو مردی ساعی باشی تا
 اینکه خود را به تار موے یکے از ایشان بندی یا بنوعے توانی که در قلب
 ایشان جاے گیر شوی تا اینکه کار تو بزر آید زیرا که قلب ایشان قرار
 گاه مالک الملک است باشد که حق باری بقلب یکے از ایشان نگرند
 و ترا در آن جاے بیند و در آن وقت از دو کار یکے با تو کند یا ترا
 بخود مشغول گرداند یا ترا خلعتی فرستد تا بدان خلعت مشغول گردی
 زیرا که قلب آن طائفه جاے غیر نیست *

باب نهم در بیان فقر حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس سره

فرموده اند که اقسام فقر دوے باشند یکے آن است که رسول الله
 صلی الله علیه وآله و صحابه وسلم فرموده است که کاد الفقرا ان یکون
 کفرا و دیگر آن است که فرموده است که اللهم احیني مسکینا

وامتنی مسکینا و احشرنی فی یوم القیمة فی زهرة المساکین
 ترجمه این است که خداوند امانت ازنده ام مرا مسکین دار و چون بمیرم
 مرا مسکین میران و در روز قیامت با گروه مسکینان حشر گردان
 لیکن اصل هر دو یکے است که فقر و نیاز نیستی اما نیاز مندان
 و محتاجان دو فرق اند یکے فرقه محتاج دنیا و خلق اند و یک
 فرقه محتاج و نیاز مند حق اند و آن فقیرے که محتاج دنیا و خلق
 است دون همت است و آن فقیرے که محتاج و نیاز مند حق است
 در نیاز و ارادت و محبت حق چنان است و چنان نیست گشته که کس حال تو را

نہ پسند و اور اور ہر کجا جوئی نیابی و بر ہر شاخے کہ نشینندہ آنجا باشد و در ہر وطن کہ
 باشد نہ وطن ایشان باشد و ہر چہ بشنوند نہ آن شنوند کہ ما شنویم ایشان
 از جو ز مغز طلبند و گرد پست نگردند و از ان ہمت کہ چون خیر فقر با ایشان رسید
 راست شنوندند کہ راست بودند و مستمعان دیگر کہ خیر فقر با ایشان رسید
 بخلاف آن شنوندند و این فقر نیازی است در پے نیازی و نیستی است جو بے ہستی
 و فرمودہ اند کہ حق تعالی کہ چون و بیچگونہ است چون در ازل ارادہ نمود کہ عالم را آفریند
 و از نیستی بہت کند آن خواست و ارادت حق بہ نیستی آمد نوری از بہت بہ نیستی
 پیوست و نیست بہت شد و آن بہت نور حضرت سید کائنات علیہ افضل الصلوٰۃ
 و اکمل التحیات گردید و فقر آن نور پیدا شد و این نور ہای دیگر کہ تو مے بینی و مے شنوی
 ہمہ گی نتیجہ آن نور است و آن نور مخلوق مہیشبا و حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ آن نور محمد
 صلی اللہ علیہ وسلم را بلفظ نوریش پروردگار گرفت چنانچہ عبد اللہ بن مبارک رحمہ اللہ علیہ
 با سند صحیح از امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ روایت نمودہ کہ فرمودند کہ خداوند سبحانہ و تعالیٰ
 قبل از آنکہ آسمان و زمین و عرش و کرسی و آفتاب و ماہ و نور و ظلمت و بہشت و
 دوزخ و لوح و قلم و دنیا و عقبی و آدم و آدمیان و دیوان و پریان و زمان و مکان و
 فلک و ملک و روز و شب و اوقات و ساعات را آفرید پچہار صد و ہشت ہزار سال
 نور حضرت خواجہ کائنات محمد تعالیٰ صلی اللہ علیہ وسلم را آفرید و دوازده ہزار حجاب
 از ان نور آفریدہ شد حجاب قدرت حجاب عظمت حجاب منت حجاب رحمت
 حجاب سعادت حجاب کرامت حجاب منزلت حجاب ہدایت حجاب نبوت
 حجاب شریعت حجاب شفاعت حجاب عزت و آنکہ آن نور را بحجاب قدرت
 رسانید و آن نور مدت دوازده ہزار سال در حجاب قدرت حق سبحانہ و تعالیٰ
 را تسبیح مے گفت ہم چنین تا بحجاب شفاعت بعد از ان حق سبحانہ و تعالیٰ

سی دریا آفرید و ریای عسوق در پائی صفا و ہم چسبین رضا و وفا و سخا و خشوع
 و خضوع و معرفت و عزت و رحمت و حکمت و محبت و سکینت و عظمت
 و حکم و علم و صبر و خوف و رجا و ہدی و تقوی و یقین و توکل و قناعت و لطف
 و کرم و شوق و ذوق و ایمان و غیرت بعد ازان ندا آمد کہ اے نور حبیب من بدین
 دریا ہارون شو او فرمان حق عز و علار ا بجائے آورد و بدین دریا ہا و غسل شد و خود را
 بدین آب ہا بشست و در ہر دریائے ندرت ہزار سال خدائے سبحانہ را تسبیح میگفت
 بعد ازان ندا آمد کہ اے نور حبیب من بقدرت من بیرون آے و بایست
 در حضور حضرت مابعد آن نور بیرون آمد و بجزرت تمام در مقام ہمیت بایستاد
 و از نہایت جشمت غرت عرق کرد چنانکہ یک صد بیست و چہار ہزار قطرہ عرق
 از او بے چکید و از ہر قطرہ خدا تعالی پیغمبرے آفرید و بروایت دیگر آمدہ است
 کہ خدا تعالی در میان خود و آن نور بیست و چہار ہزار حجاب آفرید و آن نور در
 ہر حجابے نوعے تسبیح و تہلیل گفتن را شروع نمود و ہر زمان و ہر ساعت نیاز او ہمیشہ
 مے شد و ہر حجابے را کہ خدمت و حرمت بجای مے آورد اورا از انجائے دستورے
 سید او ندرت نزدیک تر آمدے و حاجبے ازان نور در این منزل باز گذاشتے و این صد
 و بیست و چہار ہزار پیغمبر ازان نور در وجود آمدند و چون خدا تعالی ارادہ نمود کہ
 آدم علیہ السلام را در وجود آورد ازان حاجبانے کہ در ان منزل ہا مے نشاند و روے
 زمین را بفرشتہ گان دادہ بود و گفت اے گروہ ملائک و زمین روید و زمین را
 بتسبیح و تہلیل منور کرو و انبید چون روے زمین بعبادت شان منور شد
 بعد حق تعالی فرمود کہ باز آئید و روے زمین را خالی کرو انید زیر کہ مارا باین خاک
 کاری ست و انستے آنجا خواہم نہاد و ملائک عرض نمودند کہ الہی اگر ترا عبادت مے
 باید عابد مایان ایم و اگر فاجرے باید جن بنی الحبان اند خدائے تعالی انستے

کہ شمایان دست تصرف کوتاه کنید کہ خلیفہ خواہم فرستم چنانکہ در کتاب کریم خود فرمود
 کہ واذ قال ربك للملائكة اني جاعل في الارض خليفه تا آنجا کہ انی اعلم ما
 لا تعلمون چون زمین را خالی گردانیدند حق تعالی بنظر رحمت بر زمین نگریست رو
 زمین از عبادت فرشتگان و تسبیح و تهلیل شان نورانی بود و نظر رحمت نیز بان
 ملحق شد زمین خرم و نازدگشت بعد از ان حق تعالی فرمود کہ یا جبرائیل برو و از زمین
 کف خاک کے برگیر چون جبرائیل علیہ السلام در زمین آمد زمین زمین نما خواست چون جبرائیل
 علیہ السلام زمین را ہم نورانی دید اورا بر زمین رسم آمد و باز گشت و ہم چنین میکائیل
 و اسرافیل علیہما السلام آمدند و باز گشتند تا اینکه عزرائیل علیہ السلام آمد و آن کف خاک
 برداشت و چهل ذرع از روی زمین برگرفت زیرا کہ ہر چہ در روی زمین بود او نور
 عبادت فرشتگان را داشت بعد از ان حق تعالی نور محمد صلی اللہ علیہ وسلم را
 بر آن خاک ریخت و آن نور و عبادت فرشتگان چون با ہم رسیدند نور علی نور
 گردیدند و در ہر جا کہ نور صافی بان خاک آمیختہ گردید خاک را بزرگ خویش مصفا
 گردانید و باران رحمت و عنایات الہی ہم بان ہا آمیخت و ہر چہ از انہا صافی تر بود
 طینت انبیاء مرسل بود و ہر چہ فرود تر بود طینت ابدالان و صدیقان و اولیاء اللہ تر
 بود و ہر چہ بان ہا نزدیک تر بود طینت علماء و عباد و مومنان مخلص بود و ہر چہ از روی
 زمین نور زیادت تر یافت در مرتبہ زیادت تر آمد و ہر چہ از روی زمین نور کمتر یافت
 در مرتبہ او کمتر گردید و برین تمایس ہر چہ از ان نور ذرہ بہرہ یافت از ایمان سبے بہرہ
 نگردید و ہر چہ نہ این چنین شد اہل دوزخ گردیدند و نعوذ باللہ من ذلک و حسبک
 خاصان حضرت ادا زین نور صافی بودند کہ یا شیخ چیز نیامیختند و پیوند نگرفتند
 و ہم در میدان نیاز میگردند تا اینکه بوطن خویش رسد آگاہ باش کہ فقر این نور است
 و فقیر کسیست کہ قلب اورا بدین نور نور گردند و این آفتاب ہمیشہ در سینہ او مے تابد

و بیچ جایے اور اور میان نیست الا جان و بیچ نورے و رب اللہ کے این نور علیہ نے کند
 زیرا کہ اصل ہمہ نورنا ازین نورست چنانکہ گفته اند کہ اول نوری کہ از نیستی بہستی آمد فقر بود
 و ہوارہ جای او با سر کوئے نیستی ست چہ کہ مسکن او انجای بوزہ پارہ درستی و پارہ درستی
 نیستی او بحق ہست شد و ہستی او از خود نیست شد ہستی یا بچہ مے باید و نیستی ہم یا بچہ مے
 نیستی نیاز مندی و ہستی بے نیازی کما قال تبارک و تعالیٰ تتم الفقراء الی اللہ مجنون ہمیشہ
 با سر کوئے لیلی مے گر و پیر روزے یا مجنون گفتند کہ تو ہوارہ بر سر این کوئی چہ میکنی گفت در روز
 سخت لیلی را اور اینجایے ویم شمع و صاحب الدیار شغفن قلبی + ولکن حبیبہا سکن الدیار
 نور فقر ہم خوبی مجنون دارو کہ ہوارہ این فقر را بسر کوئی نیستی برود و در ہزار مے باشد نفسے
 در ہستی و نفسے در نیستی تا بود کہ باری و خواست ازلی در آید و پیر تو خویش را بر سر کوئی نیستی فگند
 بیت یا ہران جوئی کہ آب آمدہ باشد رود و ارم امید کہ یک بار و گریز آید
 ہم بران وادی نیستی با امید یک روزے مے باشد و روزہ کار میکنند اند چون در نفس
 ہستی بود کہ راز ہرہ آن بود کہ ازوے سخن فر و ہند و برگیرد کہ آنجانہ جائے سخن باشد
 و نہ جائے قیل و قال و نہ کبیب و حیلت و ہند و نہ بگفت و کرد و مالکہ لفضیل و
 عنایت خویش و ہر آن را کہ و ہند و اند کہ باید و او چنانکہ حق عز و علا فرمودہ کہ یہد اللہ
 بنورہ من یشاء ویضرب اللہ الامثال للناس واللہ بکل شیء علیہ و جائی
 و گیر فرمودہ کہ التبرکیت ضرب اللہ مثلاً کلمۃ طیبۃ کثیرۃ طیبۃ اصلاہا ثابت
 و فرعہا فی السماء تا آنجا کہ لعلمہم یتدن کرون و جائے دیگر فرمودہ ست کہ لعلمہم
 یتفکرون چوں کار و در اینجا ز سبید یعلمون گفت یقولون نہ گفت و در اینجا کار با ہم
 و فکر ت حوالہ نمود و ازین ست کہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند کہ کاد الفقرا ان یکوز کفوا
 ہمہ کسان این راہ را نڈانند و منکر شوند و ازین گفت گوئی خوار کردن گیرند و رقم کفر پر کشند
 و ہر کہ را ازین فقر ہرہ نیست پہنچ حال باین در نیاید و ہم چنانکہ از کفر ہی میزکنند

ازین فقر نیز پرہیز کنند و فرمودہ اند کہ در صحیفہ ابراہیم علیہ السلام آیت است کہ ان احیت
 خلقی الی الفقراء الذین یتبعون امری و یحفظون وصیتی وان من کراماتہم
 علی ان لا ارزقہم ما یشغلون بہ عن طاعتی حضرت شیخ الاسلام قدس سرہ
 فرمودہ اند کہ ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم روایت میکند کہ دو از وہ
 چیز از افعال پنجگنہ است کہ این دو از وہ چیز از فقیران یابی و از دیگر چیز کس نیابی
 اول این بودن بوعذہ خدا تعالی و دوم از خلق نومسید بودن سوم باشیطان
 و دشمن بودن چہارم یا کار خدای مشغول بودن پنجم با خلق خدای مشفق بودن
 ششم آزار خلق برگرفتن و بار خلق کشیدن ہفتم خلق را از در دنیا بہ بہشت
 خواندن ہشتم در جایگاہ حق فروتن بودن نهم کسیا با تو دشمنی کت نصیحت از تو
 باز ناگرفتن دہم درویشی را سرمایہ خویش ساختن یازدہم دایم بطہارت بودن دوازدم
 اندک و بسیار بہ نزدیک ایشان یکسان بودن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ
 حرمة الفقیر اعظم عند اللہ من سبع السموات و سبع الارضین و الملائکۃ
 و الجبال و ما فیہن و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس سرہ فرمودہ اند کہ
 خدای تعالی بیچ مخلوقے را عزیز تر از قلب دوستان خویش نیافرید
 چون کسے ایشان را بیازارد چنان است کہ تمام ملک خدای را زیر و زبر کردہ باشد
 کما قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اذی مؤمنا فقیر بغير حق
 فکانما ہدم مکة عشر مرات و کاتما ہدم بیت المعمور عشرین مرۃ و کانما
 قتل الف ملت من المقرین و فرمودہ اند کہ چون رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 دعوت خود را آشکارا نمودند ہر نوع خصمان باز گوشہ ما بیرون سے آمدند و ہر نوع دشمنی
 آشکارا کردند تا اینکه کار بجائے رسید کہ جمعی از صناید فریش آمدند و گفتند
 یا محمد ما زانتگ سے آید کہ ما یان بہمراہی این شتر بانان با ہم در مجلس تو نشینیم

لهذا امیر المؤمنین عمر فاروق رضی اللہ عنہ را بہ نزور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرستادند
 و عرض نمودند کہ یا محمد مجلس خود را دو مجلس گردان تا اینکه یکروز نمایان حاضر شویم و آنھا
 نباشند و دیگر روز کہ آنھا حاضر میشوند نمایان نباشیم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 فرمودند کہ این طور مشکل است باز گفتند کہ یا محمد ما در مجلس تو حاضر شویم و تو سخن گوئی
 روسے بطرف ما آور و اشارہ سخن را با ما کن و بطرف ما اگر حضرت صلی اللہ علیہ
 وسلم بدین گفتہ شان اندکے میل کردند کہ بگہ سخن خود را ندی بشنوند و
 مسلمان گردند چون این میل را بدل گرفتند جبرائیل علیہ السلام نازل شد
 و این آیه را آورد کہ وَلَا تَطْرُقُ الدِّينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعَدَاوَةِ وَالْعِشْيِ يَرِيدُونَ وَجْهَ
 مَا عَلَيْهِمْ مِنْ حَسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حَسَابِكُمْ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْلُ دَهْمُ
 فَتَكُونُ مِنَ الظَّالِمِينَ چون رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ارادہ نمودند کہ بگفتہ صنادید قریش
 عمل نمایند کہ تا کہ جبرائیل علیہ السلام در رسید و فرمود کہ یا محمد آنجا کہ ما ترا برائے این کار آمادہ
 کردیم با تو قومی دیگر بودند کہ ہمگی ایشان ازین نوال و ازین کرامت و ازین شربت
 نصیب دارند تو بکار ایشان منکر بکار خود نگرتا بچہ کار مستحق این ہمہ اعزاز و اکرام و
 مرتبت و خاتم النبیین گردیدی و در وقت تو ہر کسے از مردمان بعبادت معبودی
 مشغول بودند و تو بکدام عبادت و کدام مجاہدت و بکدام کتاب مشغول بودی و چہ
 علم داشتی کہ کتاب ایمان چیست قولہ تعالیٰ مَا كُنْتَ تَدْعَىٰ مَا الْكِتَابُ وَلَا
 الْاِيْمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُوْرًا اِهْدِيْ بِهِ مِنْ نُّشُوْرٍ وَا تُوْكَسَا نِيْ بُدُوْدُ كِهْ اَز
 شربت خانہ ازل شراب محبت خوردند و ترا سرور و سالار ایشان گردانیدیم
 منت ما را یاد آور و دست ازین درویشان باز مدار کہ ایشان سر این ندارند
 و ما ایشان را بغذائے لطف خود پرورانیدیم کہ ایشان عزیزان ما اند و کسے را با دو جہان
 بر ایشان کافر نیست جان ایشان را من بخود گیرم و منکر نگیر اینز با پیش ایشان کار

نیست و نباشد و در قیامت هم کس را با حساب شان غرضی نبود و در قیامت هم ایشان را
 عتابی نیست و حضرت شیخ الاسلام قدس السدره فرموده اند که اے عزیزان از چشم فقرا
 ہم با حذر باشید کہ چشم شان چشم خدا تعالی است و رضای شان نیز رضای خدا تعالی
 است چنانکہ در خیر آمدہ است کہ روزے صحیب رومی و سلمان فارسی و بلال حبشی رضی اللہ عنہم
 یا ہم شستہ بودند یا یوسفیان بگذشت ایشان فرمودند کہ در بیخ باد اینکہ شمشیر و اد خود را
 ازین شخص نستاند حضرت ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ این گفتہ نشان را شنید و فرمود کہ خیال
 خواجہ خود را چنین میگویند این گفت و از نزد ایشان بخدمت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 آمد و این ماجرا را قصہ نمود حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند کہ یا ابابکر نیاید کہ این فقیران را
 بخشم آورده باشی برو و از ایشان عذر خواه کہ چشم ایشان چشم خدا تعالی است لهذا حضرت
 صدیق اکبر رضی اللہ عنہ بخدمت شان آمد و از ایشان عذر خواست ایشان فرمودند کہ یا
 ابابکر شما از جمله آن کسانی کہ ما از شما بیزاریم مقصود این است کہ باید کہ بطرف
 این طائفہ چشم حقارت ننگرد کہ اورا از مسلمانان بہرہ نبرسد حضرت شیخ الاسلام
 قدس السدرہ فرمودہ اند کہ فقر مانند مرغی دایم در بالائے سر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
 میگردد اما نور فقر با هیچ کس نیامیخت و نخواهد آمیخت نہ در این جہان نہ در آن جہان
 و نیز فرمودہ اند کہ در ہر کجا نور فقر در بالائے سر کسی گشت از داین برخوردار شد و ہرگز نور
 و عظمت یا ہم جمع نشوند زیرا کہ خاک ہمہ عظمت است و طینت ما از خاک است و
 فقر نور است کہ در جملہ ملکات خدا تعالی هیچ گوہری قیمتی تر و بزرگ تر از گوہر فقر
 نیست و نبودہ است نور فقر ہموستہ بدرہ وجود ازلی استادہ است و قصد آن
 دارد کہ از انجای کہ آمدہ است باز بوطن خویش رود آفتاب از نور فقر یک جزو است
 و چندین ہزار سال است کہ او ہر روز از مشرق بمغرب و از مغرب بمشرق می رود
 و در کباب ہائے بیوہ زنان و خانہ ہائے تاریک و در چہانائے صد ذریعی فرودستہ رود

و ہمہ گی راروشن میگردد و یک ذره پاکسے پیوندے شود نور گوہر فقر ہم این چنین
از ازل در آمدہ در فنائے دنیا و عقیقے میگردد و دیگر کہ نور فقر با او قرین باشد او سعید و این
گردید اما مرغ غریبے ست یا ہر کس انس و آرام نیگیرد و نیز حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس
سره فرمودہ اند کہ فقر نور محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم ست و آن دیگر نور تارا کہ مے بینی و مے
شنوی نتیجہ آن نور اند و آن نور مخلوق ست و قومی از نابالغان راہ گویند کہ الصوفی
غیر مخلوق را از انجا گفته اند و این سخن بہ نزد اباب طرقت و خداوندان حقیقت کفر ست
نہ ایمان و ہم ازین طایفہ بعضے گفته اند کہ اذا تم الفقر فهو الله و این ہمہ گفته ہائے
شان از بے معرفتی ست و نیز فرمودہ اند کہ چون اصل ما نخود از مشیت است ما پختیم
کہ نہ الفقر الی اللہ باشیم اما در اول حال خواستی و مشیتی برخواست زبان خاصان
نویش فرودست و این تعبیر ہا را در آن نہاد و گفت بدیت این آن شہر ست کہ من
بدو در میرم + تا خود زخم و خود کشم و خود میرم + بیج نتوان گفت کہ سر ہمہ کو چہا بستہ اند
و با سر ہمہ کو چہا نگہبانے ست کہ علم ہمہ علماء در آن جائے ناچیز ست و عقل ہمہ عقلا ر بے
فضل او بی بیج ہر چہ نہ ازوے است و نہ ازوے بینی تاوان ست و ہر چہ نہ ازوے
شنوی ہمہ گی حرمان ست و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ چون مشیت
حق سبحانہ و تعالیٰ خواست کہ چیزے آفریند کہ اووے را ارادت بود و اگر کوئی نبود قولہ
تعالیٰ انما امرہ اذا اراد شیئا ان یقولہ کن فیکون و خواست ما را نیاز خواند و خواست
او را کس زہرہ ندارد کہ نیاز خواند یفعل اللہ ما یشاء و یحکم فایرید و خواست ما ارادت
او ترے دارد کہ از ان بالاتر نتوان گفت و نیز حضرت شیخ الاسلام فرمودہ اند کہ در
شب معراج ہر چہ فارخلفت داشت ہمگی را در نظر نور آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
عرضہ آوردند و خبر چنین دادند کہ ما زاغ البصر و ما طغ چون آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
احوال درویشان و سر و پا برہنگان را دیدند فرمودند کہ اللهم احیینی مسکینا ف

امتفی مسکینا و احشون فی یوم القیامۃ فی زمرة المساکین و فرمودہ اند کہ در خیر آمدہ
کہ زندگے از بزرگان در گاہ فرمان یافت و از دنیا رحلت نمود حق تعالی اورا فرمود کہ بیار
تا چہ آوردی کہ من ترا چندین سال عمر و اوسم این بندہ عرض نمود کہ خداوند این چیزے
آوردہ ام کہ در خزانه تو نیست و ہر چند کہ حق تعالی بدین گفتہ سے دانا بود و این
یا ہمام حق تعالی بود اما فرمود کہ آن چہیت کہ در خزانه ما موجود نیست گفت الہی
نیاز آوردہ ام کہ خزانه تو اثر نیاز خالی است حق تعالی فرماید کہ صدق عبدی این خبر
بشو کہ ہر کہ بوئے نیاز آورد حال او چگونه بود قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

يقول الله تعالى اذا تلقاني عبدی بشر فلقیت بذراع و اذا تلقانی
بذراع تلقیت باعاً و اذا تلقانی بمشیمہ تلقیتہ بھر و لئلا اکون سینگر کہ کار
چون است و نیاز چہ مے کند و این نیاز مندی را چہ باشد تا نیاز مندی نیاست قصد
بدرگاہ او نکند و چون نیاز بود مقصود حاصل شود و نیاز بانا زگرد و حضرت شیخ
الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ نیاز مندر را اسید ناز است و بے نیاز
رایم نیاز و ہر کہ از خداے تعالی چیزے گیرد بنیاز تواند گرفت زیرا کہ درگاہ او درگاہ
بے نیاز است و پانہ اشت چیزے بدرگاہ حق برون چون رسولان بقیس باشد
کہ آن دو خشت زہد را بدرگاہ سلیمان علیہ السلام برون طاعت و عبادت ما ہزار بار کمتر
از آن دو خشت است رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تا در مکہ و مدینہ عظمہما اللہ تعالی بود

مے فرمودند کہ انا قصم العرب و چون بجزرت کبریا رسیدند فرمودند کہ لا اخصی
تساء علیک انت کما اثبت علی نفسک و در مکہ و مدینہ ثمر فرما اللہ تعالی می فرمود
کہ قولوا لا الہ الا اللہ محمد الرسول اللہ و چون از حضرت کبریا باز آمدند فرمودند کہ
من الرسول بما انزل الیہ من ربہ ان چہ بود و این چہیت آن حق تعالی بود و این
آن بود بلیت تا با توئی ست ترا باین حرف چکار کین آید بیات است زاد م ہزار

این با حجت عشق محبوب نہ یار۔ پس جملہ توئی خصوصیت از راہ بروارہ و در کوشے خداوند
 نیاز بندگی باید و نیاز از دو چیز خیزد از دیدن بی نیاز خود را بختیاریت دیدن و این نیاز
 باشد کہ در درامقصد و رساند و نیاز اینست کہ نیاز مندرجہ پیش از وسعہ بسیند
 و سرچہ اورا باید بطرف او رود کہ خدا متعالی ایشان را بشیخ کس و انگذار و باطفا و کرم
 خودے پروراند و بخود سرچہ باید اورا بسکود چنانچہ در خیمہ آمدہ کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم فرمودہ اند کہ قال اللہ تبارک و تعالی یا عبادی کلکم مذنب الی من عفرتہ
 فاستغفر ولی اغفر لکم ولا ابالی و کلکم ضال الی من هدیتہ فاستلوسنی
 الہدی اهدکم و کلکم فقراء الی من اغنیتہ فاستلونی ارنفقہ و لو ان
 اولکم و اخرکم و حیکم و میتکم و رطبکم و یابسکم اجتمعوا
 علی اتقی قلب عبید من عبادی لکم برز وانی ملک جناح بعوضۃ
 یا عبادی لو ان اولکم و اخرکم و رطبکم و یابسکم اجتمعوا علی اتقی
 قلب عبید من عبادی لکم برز وانی ملک جناح بعوضۃ و لو ان اولکم
 و اخرکم و حیکم و میتکم و رطبکم و یابسکم اجتمعوا فی صعیب
 واحد فاستلونی و اعطیت کل سائل منهم امنیتہ و اعطیت کل سائل
 منهم ما سأل لم ینقص مما عندی الا کما ان احدکم مر علی شفیرة البحر
 فغمس فیہ ابرۃ ثم نزعها ذلک فانی جواد کویورحیم افعلم ما شاء
 عطائے کلام و منعی کلام اذا اراد شینا اقول له کن فیکون ترجمہ اشاعت
 کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ خدا متعالی سے فرماید اے بندگان من شما
 گنہ گارید مگر اینکہ من شما یان را بیا مرزم آمرزش خواہمید تا بیا مرزم کہ ہر کہ از شما یان
 بد اند کہ من جسند او نہ تا درم از من آمرزش خواہمید کہ بقا از ریت خودے آمرزم و
 پاک ندرم و شما یان کمرہ اید مگر کسیکہ من اورا ہدایت کردہ ام و از من ہدایت

خواہید تا شمار اہدایت کتم و شمایان جملگی درویش و محتاج اید مگر آن کسیک
 من اور اغنی گردانم و از من روزی فراخ خواہید تا شمارا فراخ روزی گردانم زیرا کہ
 اگر پیشینیان شمار مردہ و زندہ شمار و خشک و تر شمار ہمگی بقلب پر سیزگار تری از
 پر سیزگان بندہ از بندگان من جمع شوید ازین افزون نشود در ملک من بقدریک پیشہ
 و اگر اولہائے شمار و آخرین ہائے شمار مردہ ہائے شمار و زندہ ہائے شمار و تر ہائے شمار و خشک ہائے شمار
 بقلب شقی ترین بندہ از بندگان من جمع شوند کم نشود از ملک من بقدریک پیشہ و اگر
 اولہائے شمار و آخرین ہائے شمار مردہ ہائے شمار و زندہ ہائے شمار و تر ہائے شمار و خشک ہائے شمار ہمگی
 بیکجا جمع گردند و ہرچہ مراد و مقصود و نشان باشد ہمگی را رو اگر دانم و بدیم از ملک من
 بقدر آنکسے کہ در کنارہ و ریابگرد و سوزنے را در آب غوطہ دہد همان مقدار آبے کہ آن سوز
 از ریاب کم است از ملک من همان مقدار کم نشود و من بخشنده و کریم و مہربانم و رحم و اکرم
 الا کریمین ام عطاسے من و منع من در سخنی باشد و چون خواہم کہ چہ چیزے باشد گویم
 باش باشد اسے بندہ در بندگی خود و فضل و کرم او نگار و طمع از خلق بر کن و نیان
 باکسے دیکر مدار اگر گنہ کاری آمرزگار اوست و اگر مگر ای رہ نما اوے باشد و اگر
 درویشی جو او اوست

باب پارہم در بیان امرار محققان

در کتاب انیس العارفين سخنانے کہ حضرت شیخ الاسلام احمد پیام قدس اللہ سرہ فرمودہ
 اند آن چنان است کہ درین کتاب گفتہ آید تا ایجا کہ عقل بتدیان و نوتائیان در ریاب اما
 محققان و واصیلان را یا یکدگر سخن مارود کہ ہر کسی را شاید کہ آن سخنان را بشنود
 ہر کس آن گفتہ مارا فہم نکند منقول است کہ حضرت سلطان العارفين با زید سلطان
 قدس اللہ سرہ اندر غلبات شوق خود در مناجات میگفتند کہ سبحانی سبحانی وقتے
 کسے در حضور نشان تو آن بخواند و این آیه را تلاوت نمود کہ ان بطش و ریل لشیر

حضرت یازید قدس اسد سرفرمودند کہ ان بطشہ اشدا من بطشک یعنی چون تو
 گیری چه من گیری و چون من گیرم تو گیرم و دیگر فرمودہ اند کہ درویشے با خدا تعالیٰ
 مناجات میگرد گفت الہی ہر چندے نگریم عظیم و اعظم تویی و ہر چندے نگریم ہمگی خلق
 و جنب عظمت تو ناچیز اند این بزرگوارے کہ تویی حمد و ثنا تراے سزد چون زبانیے در
 اندیشید گفت الہی این چیست کہ در سینہ این درویش نہادہ کہ او خطا تبرا در دو عالم
 کشیدہ و در حال عظمت تو و بختہ بعد قلب و آمد کہ این بہت ست و آن را نیاز گویند
 نعرہ زد و بیہوش شد و چون ہوش آمد از وی پرسیدند کہ ترا چه رسید او گفت کہ تا حال
 پنداشتم کہ من کارے کر اویم حالا ہر چندے نگریم او کاری کرد من ست و سے پنداشتم کہ من طالب
 اویم چون تحقیق نگرستم او طالب من ست ما برائے او هیچ کار نکردہ ایم یعنی او این ہمہ صنع
 زیبا برائے ما کرد و ما ہنوز برائے او کائنے نکردیم و ما از تو انگری اوے تو انیم گرفت و او از درویشی
 ملنے تواند گرفت و او در کمال بے نیازی و ما در کمال نیاز چنانکہ او ہرگز نیاز مند نگردد و من
 ہرگز بے نیاز نگردم و تا ابدالآباد ہم چنان خواہد بود و او با بزرگی و عظمت خود مراے گیرد و من با
 ضعف و نیاز خود او را ستے گیرم پس ہر چندے نگریم سلطان ہمہ سلطانان ہمہ زیرا کہ آنچه
 در خزانہ من ست در خزانہ بیچ سلطانے نیست و ہر چند از خزانہ من بیش برند نیاز من
 بیشتر گردد پس ملک ملک من باشد و خزینہ خزانہ من حق تعالی یا این ہمہ بے نیازی مرا
 خواہد و من یا این ہمہ نیاز از جملہ مخلوقات ہرگز شتم و خطا تبرا در ہمہ کہ شدیم و جز رضا
 و جمال او چیزے نخواہم پس جملہ طرف و نعرہ نیاستان یاروے گفت عظیم سخنی فرمودی
 در ویش گفت خاموش کہ اگر محرمے بودے بیش ازین مے گفتم اما تو بیش ازین طاقت
 نداری و نیز فرمودہ اند کہ ایشان را در وقت مناجات ہرگونہ سخن ہارود کہ با حق راست
 باشد و با خلق کفر نماید حدیث ایشان بدین گونه یا شد یک روسے ہدایان وارند و دیگرے
 با کفر و درین باب بیتے است کہ موم را بدان یا ورے افتد تا او سر زلف تو از کفر

نشان - روے تو ہمیں نشان و ہدایا یان + من ماندہ میان کفر و ایمان حیران + کہ
گویم ازین کہ گویم اذان + یان سرے زلف رقم ضلالت خواهد و یان روے رقم ہدایت
وساوت قال اللہ تعالیٰ یصل بہ من یشاء ویمدی من یشاء و نیز فرمودہ اند
کہ در خبر آمدہ کہ روزے حضرت امیر المؤمنین عمر فاروق رضی اللہ عنہ بجز رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم در آمدند و آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہمراہی حضرت صدیق اکبر و علی و
ابوذر غفاری رضی اللہ عنہم ازین سخنان چیزے درین داشتند عمر فاروق رضی اللہ
فرمودند کہ من اذان کلام ہائے شان بجز از حرف دیگر چیزے نہ فہم نمودم رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم چند گاہ آن گفتہ مارا در دل داشتند و با کسے اظهار نمی کردند مگر گاہ گاہی حضرت
صدیق اکبر و علی مرتضی رضی اللہ عنہما چیزے درین مے آوردند و وقتے بودے کہ این
احادیث چندان بر ایشان ثلثہ کردی کہ در ایشان گنجیدے لہذا از کہ مظلوم بیرون می
آمدند و روے بطرف یمن مے آوردند و مے فرمودند کہ انی لا اجد نفسا الرحمن من جانہ
الیمن و ازین حدیث شریف بوسے اوس قرنی خواستی و نیز فرمودہ اند کہ وقتے درویشے
باحق تعالیٰ مناجات میکرد زبان بر کشادو گفت آہی من بیچ دست از تو بر نیسیم تو
یکبارگی مرا بزبون گرفتگی ما کہ نیاز مند و ضعیف و مستمند و بیچارہ ایم تو مارا مے فرمائی کہ سالمان
را از در خود نومید مرنید اگرچہ دوست و خویشاوندان شما نباشند و اگر چونکہ
بالسپ حاضر شوند چنانچہ خیر بدان ناطق است کہ اعطوا السائل و لوجاء تک
یا الفریس و تو مارا دوست مے خوانی و فرمودہ کہ دعائے شمارا اجابت میکنم و ہرچہ میگوئم
و من یخوایم بیچ اجابت نمے کنی و بخوی اعتبار نمے گیری این نہ راہ کریاں باشد چون از
سر آنوقت فرود آمد با خود اندیشہ کرد و گفت آہ آہ این چہ بد بود کہ من گفتم چندان روزگار
بہ نیاید کہ این درویش محبت بخواب دید کہ باوے گفتند کہ اے دوست عزیز و نواختہ
ما آن سخنے را کہ فرمودی صدق بود دل بدان مشغول مدار کہ مارا در ہمہ اشیاء تکمندی است

وحکمت ماورنا اجابت کردن و عاصی تو آن است که تا تو این حکایت را بگویی زیر آن سخن
 دوستان خود را که از سرگستاخی باشد با پسند و دوست داریم و هم چنانکه عاشق و
 معشوق با یکدیگر را زگویند و ناز کنند و نشاید که دیگر با سرشان مطلع شود و همچنین
 حال عارف و معروف هزار بار خوشتر ازین است و غیرت حق بر قلب آن عارف بیش تر
 از آن باشد که رشک عاشق بر معشوق و نیز فرموده اند که در حکایت آمده که ولی
 از خانقاه عبدان زاهد قدس الدمره بیرون آمد از دوسه پرسیدند که نماز و روزه فرض است
 او گفت نه مفروض است و اگر گرفتند و گوش و سر او را و از کرد و نیکو کاری بخواری
 انداختند چون این خبر رسید عبدان زاهد قدس الدمره رسید گفت مردمان سلو
 نیکو کاری کرده اند تا او من بعد سبب خواص را با عوام نگویید و هر که سخن خواص را با عوام گوید
 مکافات و عی این باشد سخن محقق را محقق باید شنید چنانکه مردمان در مثل مسیحا گویند
 که رستم را در خوشن باید کشید و نیز فرموده اند که هر سخن را که محققان از سر این گویند که را
 یاور باشد جز آنکه رقم کفر و زندقی برایشان کشند پس هیچ بازان نیست که این سخنان
 را پیش هر کس نگوئی تا اینکه جان خویش و دین مردمان بر باد ندهی نقل است که عبد الله
 بن عباس رضی الله عنهما فرموده اند که اگر این آیه کریمه ان ربکم الله الذی خلق السموات
 والارض فی سنته ایام ثم استوی علی عرش را تفسیر کنتم مردمان مرا جرم میکنند
 و نیز فرموده اند که از برائے ملوک بامی مجازی هر یک نظاره گاه است و نظاره گاه ملوک
 حقیقی و امانی دوستان اوست و هر ول که نظاره گاه حق شود نور فضل او فرین گردد
 و چنان شود که هزار بار بهتر و روشن از آینه ز دوده گردد و از گرد و غبار سفت شود
 و رنگ حق گیرد کما قال الله تعالی صبغة الله ومن احسن من الله صبغة و نحن
 له عبدون چون قلب مومن رنگ حق گرفت و لباس رضا پوشید همگی آن بود
 که او خواهد چنانکه در خیر آن که انا مطیع من اطاعنی چون چنین باشد هر گاه که

حق تعالیٰ اور وہ نگر و بیچ نہ پسند کر خود را پس قلب مؤمن میان عارف و معروف
آئینہ باشد چنانکہ خیر ہم باین ناطق است کہ المؤمن مرات المؤمن تو مؤمن و او
مؤمن چون از آئینہ گرد و غبار زدوده شود در پختن آنہ غیب بروے کشاود آید و
ہر چہ وارد از وہ در بیخ نذر کہ صلاح و سے داشتہ باشد و ہر چہ دیدنی است
دیدہ شود و ہر چہ شنوونی است شنوودہ شود و ہر چہ گفتنی است گفتہ شود تا کار بجاک
کہ از ازل تا بابد ہر چہ آرزو کنند اورا بسند چنانکہ از وہ در بیخ نکند و نیز فرمودہ
اند کہ قومے کہ مسافران ازل اند چون بدستند کہ چون مے کنند و در روش آگامی
دارند فلک در زیر قدم ایشان آید و نگاہ در آسایش وقت ایشان و مہ زندہ کس را
با ایشان و نہ ایشان را با کس کارے بود و چون بدستند کہ ماہ بخود آیدیم و نہ بخود شیم
و در اجناس خلق نظر کردند و دستند کہ ہر چہ جان داشت او دادہ بود و ہر چہ زبان
داشت او دادہ بود و ہر چہ نور داشت او نورانی کرد و ہر چہ رنگ داشت او رنگین
نمودہ و ہر چہ بود از آن او بود و ہر چہ دیدند و شنیدند بر آن بیچ داری نکردند بعد ندا
در ملکوت و رواوند کہ الا ان اولیاء اللہ لا خوف علیہم ولا هم یحزنون و ہمہ گی
این جہانیان را کہ از اول تا باخر آفرید از بہر این طایفہ آفرید تا ایشان بدنیاد آیند
و مشاہدہ صنع اوکت عدو شکر نعمت باقی را بگذارند کہ ایشان جز ببقای او بدیگر چیزے
سرفرو دنیا و رند و این کہ خدا تعالیٰ در آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نازل نمود کہ فاذا غ
البصر و ما طلغ و چون نوبت اصحاب کف آمد فرمود کہ لو اطلعت علیہم لولیت
منہم فوارا و ملئت منہم رعبا ازان بود کہ ایشان تعبیه کہ و نفخت فیہ من روحی
داشتند و آن کلب شان کہ از ایشان بہرہ گرفتہ بود چون نوبت او رسید فرمود
کہ و کلبہم باسط ذرا عید یا الوصید اگر سخنی را ازینجا بالاتر برم بر ایمان قومے
و بجان خویش مے ترسم و من خود انکے بجان خود ترسم اما کسلنے باشد کہ اگر

اگر این سخن را بگویند از جان خود تیر سسند و اما بچند شد تعالی که ما را قلیے داده اند که نیم و آید
خلق را دروے راه نداده اند و اگر راه ہم دہند بفرمان اوست و نیز فرمودہ اند کہ حضرت
حق سبحانہ و تعالیٰ را بندگانے و دوستانے اند کہ چنین عقیدہ دارند کہ از جملہ دنیا و مافیہا
مقصود ایشان اند و دیگران ہمگی طفیلی اند۔ و نیز فرمودہ اند کہ اگر دوستی از دوستان
خدا تعالیٰ بشہرے یا بقریہ یا بقومے بگذرود کہ ایشان در محنت یا شند و بگوشہ چشم
نظری در ایشان بیند خواہ نظر حقیقی باشد خواہ مجازی چندان تاثیر بخشد کہ عبادت
ہزار عاید و عالم و فراہما ٹکند و توقیاس ازین یک سخن بردار و در قضیہ لوط علیہ السلام
یاد نگریست تا از حقیقت آن چیزے بدانی کہ چون ایشان را فرمان عذاب آمد از بسک
جفا کردہ بودند لوط علیہ السلام را چندان صبر نبود کہ صبح طلوع کند و عذاب در رسد
چنانکہ فرمود کہ ایس الصیم بقریب و چون وقت عذاب آمد خدا تعالیٰ جل شانہ لوط
علیہ السلام را فرمان داد کہ ہمراہی دو دختر خود از میان قوم خود بیرون شود اورا فرمود کہ
ولا یلنت منکم احدًا تو و دختران تو بطرف بیچ کس از ایشان نہ کرد کہ میا در رحم
یکے از ایشان بقلب شمایان در آید و مرا رحم آید کہ از جہتہ رحم شما ایشان را عذاب کنم
و در آخر شما پیشیمان شوید و نیز فرمودہ اند کہ تا یکے از دوستان خدا عزوجل بر زمین
باشد خدا تعالیٰ ازین سبب بلا را از زمین میگرداند و رحمت ما میفرستد و زراعت
پرورش میخورند و باران رحمت فرودے آید کہ خلق در ظل دولت شان مے باشند
و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ روحہ العزیز فرمودہ اند کہ اگر من طریق و حالت
شان را چنان شرح دہم کہ خلایق ہمگی آرزو کنند کہ کاشکے خاک راہ بودے تا آن گروہ
بران راہ فرستند لیکن با این بخیال آن سخنان نتوان گفت و این نازکان ماران
باز نتوانند کشید اما از بہر این اطفال زبان قلم در سیکشتم و اگر نہ جاے اینها و صد ماخذ
اینہاست و در خیر آمدہ است کہ چون یکے ازین قوم در پل صراط رسد زبانہ او آواز

و بد که جریا مومن فان نورک اطفاء هبتی ترجمایش اینکے سے مومن بگذر کہ
 نور قلب تو و حرارت سینہ تو آتش و وزخ را فروغ نشانند و این سخن از ان سخنان
 است کہ حضرت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ کما د الفقرا ان یکون کفرا
 ہر کہ یا ستر این معنی واقف نشود و مناظرہ باشد کہ اورا بگفتند اما یا ستر کہ
 گوید کہ این سخنان را مگونی کہ مردمان در کفر افتند و بدین کوچه در نیابند جو اسباب
 ایشان است کہ ہم چنانکہ بہترین ہمہ کارها قول لا الہ الا اللہ است اگر در اول
 این کلمہ کہ لا الہ باشد بگونی تا خود چه میگوئی جز کفر و دیگر چیزے روسے نماید و چون
 صبر کنی و بگویی الا اللہ ایمان روسے نماید کارے خدا تعالی ہر چه با تو حید قرین باشد
 اول کفر نماید اما آخر ان ایمان تو حید واجب باشد و نیز فرمودہ اند کہ در راہ نہایت
 از دو کارے باید کرد تا اینکہ مردمان مرد گردند و دیگر کجا کہ مردمان در گاہ و مردمان را با بیدار
 در عقب ایشان بیدار رفت تا ازین ہویکے پیش آید تا ازین با خبر باشی کہ مر گاہ و غیب
 مردمان حقیقی رفتی یا ترا بخود میکشند یا خود را در کار تو سے افگند و مثل این گفته چون
 سنگ مقناطیس است کہ او در ہر جا آہن بیدار و با بخود کشد و مرد چون در ہر جا بوی
 کارے بسند کہ الان بسے رضا آید او را بخود کشد تا ہمہ نقش او عین رضا گردد
 و دیگر آنکہ مثل نشان چون ابر رحمت است کہ یا ایمان رحمت و روسے تعبیه می باشد
 خواہ خواہند و خواہ نخواہند در کجا کہ برود نہ پادان رحمت از وجودشان سے بار
 و کسے کہ این رحمت باوسے پیوند دارد اگر خواہد کہ فارغ نشیند تواند نشست
 و اگر خواہد کہ طاعت نکند نتواند کہ نکند و اگر خواہد کہ مردمان او را پیوستند
 کرد زیرا کہ این سلطان ظاہر است این آفتاب تا ایمان و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 فرمودہ است کہ السلطان ظل اللہ فی الارض بادی البیہ کل مظلوم آفتاب
 و سایہ پیمانہ نباشد سایہ سلطان در ہر کجا پیدا باشد اما ایشان قومی باشند

کہ جسے راہ راہی عرفت نشان ندانند و ایشان ہم اکثر نشان حال خود را ندانند و بے مال
 سلطانانی گنہگارند و بے لشکر سپاہ داری و بے لشکر صفوف مبارزان بر ہم میزنند و بے
 تیغ سر از بدن با بر میدارند و پیدست خان و مان با غارت می کنند و بے پا
 سنگسار راہ میروند و بے بال و پر آسمان با زیر و زبر دارند و بے تعلیم ہمہ عملها
 قلم می کشند و بے آتش جان با سحر سوزند چنانکہ وہ در بر نیاید بواجب قلمے اند و
 یواکب احوالے دارند کہ هر چند ایشان را پیش روی کم یابی و هر چند کم نگری بر پیش
 روی چون منکر شوی متقانی و چون مقرر گوی مسکر آئی اقرار و انکار و انکار و اقرار
 نیستی و هستی و هستی و نیستی کم شدگان آشکارا و آشکارا یا ان کم شده و سوختگان
 در آتشش و زندگان در بھیات و بھیمانے عاشقان بے معشوق و معشوقان بے عاشق
 مستندگان بازمانده و بازماندگان رسدہ مجوران مجوران وصال و رجب
 بین الیقین غرق گشته اند و در ریاضے تعمیر بے زورق و بے کشتی از نفس بستی بخت
 کرده اند و حرم وصال گرفته اند و بسببک حق را جواب گفته اند و سہ تکبیر خلق
 کرده اند و روسے در یاد پیدا نیاز رفته اند و بطرف کعب امید آید اند تا کہ راہ بسراید
 یا کعبه پیدا کند کہ تا پان بر آید روسے باز گشتن ندارد و نہ روسے امید و نہ روسے
 رفتن و نہ روسے بومی بوی بلیت نہ روسے شدن نہ روسے آنجا بودن۔ بر پائی
 با ندیم ہر روسے بخشودن و ایشان را ہم چنین در میان دریلے محبت و مہن محنت
 و زورقی تعمیر میسند از مدت تا وقت آن رسد کہ طناب ہمت را بدست وصال شان دهند
 و شرب الیقین و ہوائست را در لب ایشان آورند و عطر بچہرام و بچہونہ را بر آتش
 آنگنند و ناسے و سفہم رجم شد با طہور ماء و گوش کاع شان آورند و وعدہ

بے تہرک اگر ولی حال خود را بداند کہ ادوی است و خدا ایستائی فرمود کہ الا ان یتوبوا لا خوف علیکم
 و انتم ترحمون و ہر گاہ کسی کہ از خدا ایستائی خوف نہ آستند باشد او را امنیت حاصل می آید و امنیت از خدا
 تعالی ہائے نیست قال اللہ تعالی قل لیس فی قلبہ یامن لکم اللہ الا اللہم اللہ سورون ۳ حررہ عبداللہ

لذین احسنوا الحسنى و زیادة را صدق کنند و وجوه یومئذ ناظر گاه الی
رہما ناظرة بتقاضا آید آنجا دست دراز از پے قدر پیدا آید و نیز حضرت شیخ الاسلام
قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ جگہ خلق را از حساب بیم کنند اما حساب این قوم نہ چنان
ست کہ تو بے پنداری زیر آ کہ در قیامت حساب ایشان فخر قیامت خواهد بود۔ تو
اسے دل بکوش تا دوست بطناب سرا پرده دولتیکے از عزیزان در گاہ حضرت
الہ زنی کہ ہر کہ عزیزے را از اولیاء اللہ تعالیٰ دوست وارد اند و وہ جان عزیز گرو د

کما قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اراد عن الدارین فلیحسب فی اللہ
و نیز فرمودہ اند کہ در ویش محقق تاصیح بریک پہلو بچسپد و قاری کہ تا یا مداد نماز گزار و بچدا
تعالیٰ کہ خواب آن در ویش محقق از نماز آن قاری شب چیز فاضل ترست و نیز فرمود
اند کہ از اسرار حق یک سرا بدراندا و اورا در ہمہ عمر او پسندہ باشد زیرا کہ این اتہ از خزانه من
و دوست و نہ از خزانه وی چیزے کم خواهد شد۔ و نیز حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس

اللہ سرہ فرمودہ اند کہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ ارادہ نمود کہ چیزے بخاصان در گاہ خود
نماید تا ایشان را معلوم شود کہ او را در کار تا تعجیل نیست لہذا پیش از ظہور آدم علیہ السلام
ہفتاد ہزار شہرستان پر سپندانہ آفرید و مرغے را نیز آفرید و اورا گفت کہ اینہار روزی
توست چون اینہار ابا تمام خوردے اہل تو میرسد مرغ گفت اینہا کے تمام خواهد شد
کہ اہل من رسد و خورد تا اینکہ دانماروسے یکم شدن آورد او گفت آہ کہ اہل من خواهد رسید
بہذا ان دانہ خوردن را کم کر تا چنان شد کہ درساہ یکدانے خورد آخر ہم چنان شد کہ در
سالے یکدانہ میخورد تا اینکہ ہلکی را تمام بخورد و اجلس بسر رسید و حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ

را بیج تعجیل بنود زیرا کہ او صبور و احکم الحاکمین است

باب دوازدہم در بیان عشق و محبت

حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ اگر میخوای اینکہ از عشق

چیز کے پرفانی و رین اخبار تامل کن تا بدانی کمال ایشان کہ اندو در چه مقام می باشد
 آیات عمده از امیر المؤمنین علی رضی اللہ عنہما روایت کرده اند کہ قال قال رسول
 اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول اللہ تعالیٰ اذا کان الغالب علی عبدک الاشغال
 فی حیاتہ فیمه ولدته فی ذکری عشقنی و عشقته و لزمنی و لزمته هر وقت
 الحجاب فیما بینی و بینہ کنت مثلاً فیما بین عیبہ لا یسمہ اذا سمی لنا س عتی
 اولئک الابداء حقاً کلام کلهم الانبیاء اولئک الذین اذا دل بامل
 الارض عقوبه او عذاباً صوفت بهم ترجمه اینست کہ حسین بن علی رضی اللہ عنہما از
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم روایت میکنند کہ خدا تعالیٰ سے فرماید کہ چون نماب شود بر بندہ
 مومن مشغولی من او از همه اخبار برتر و بسوی من آید و من ہم کر خود رالات و نعمت او
 کردم تا اینکه او عاشق من گردد و من عاشق او یعنی آن دو سکنے کہ درازل بوسے نہادہ
 بودیم حالاً آشکارا گردیم و چشم باطن او را کشادہ کنیم تا افسرید اند و بروارم آن حجاب
 را کہ درین من و اوست تا چنین گردد کہ گوئی من در نزداریم و او در نزد من و او برگز از
 من غافل نہ گردد چنانکہ دیگر مردمان غافل میشوند و ایشان ابدان اند و ایشان اند
 کہ سخن ایشان سخن پیمبرین است و ایشان کسانی اند کہ من کہ خداوند قادرم چون باہل
 زمین ارادہ نماید نمودم بہ ہر کت ایشان از بالائی اہل زمین میگردد انم حضرت
 شیخ الاسلام قدس سرہ فرمودہ اند کہ ہر بوس کہ را عاشق خوانی و ہر بوسہ را عاشق
 ندانی و بر عشق و عاشقان و اوری کنی کہ از بار دو جہانے را بطرف خود راہ میدہی
 اکنون کسی کہ در عشق مخلوقے بود چون آن عشق را پہنان کند و بر آن صبر نماید
 و ببرد شہید شد و اگر در عشق و محبت خالق بیری برین کہ چون باشد و در چه
 و مقام او چون است و در خبر آن کہ المرء مع من احب خدا تعالی بت پرستان
 را از بت جدا کند پس عاشقان و محبان خود را از خود کے جدا کند و بار خدا را اگر جدا

لکنی و اکرم الاکرمین و ارحم الراحمین توفی و فرمودہ کہ ومن اوفیٰ بعهده من اللہ
 بحق آنکہ اوفیٰ و اکرم توفیٰ و بحق لا الہ الا اللہ محمد الرسول اللہ یا حی یا قیوم یا ارحم
 الراحمین کہ ما را از خود جدا کنی و بر این امید میگرم و گاہے مے ناظم امیدم اینکہ
 آخر بدون چیزے نباشد بلایت نور شید ز نور خویش عاقل گردد۔ آخر روز سزا و
 حاصل گردد و در ہر جا کہ دوست باشد پیوستہ دل آنجا باشد ہر کہ دل او در ہر
 دوستان حق باشد پیوستہ با ایشان باشد کہ ہر چہ گوید از اوے گوید و ہر چہ بیند
 او را بیند و نیز فرمودہ اند کہ در خیر آمد کہ الحق خود را و غیرت نتیجہ محبت است ہر کہ
 را کہ پاکسے محبت است و در آن محبت غیرت نباشد آن دوستی اصلی نثار و و این
 دوستان خدا پر سر کو ہے یا شنید یا بر سر را ہے و ہر کس ایشان را نداند مگر آنکہ ایشان
 یکدیگر را پیدا مند اول باید دوستی کہ آنکسے ہر چیز سے یک دل شایقہ نبودہ باشد او ہرگز راہ
 طرف دوستان خدا تعالیٰ را نہ اند کہ این کار بوجہ محبت و ہر کس دین طریق راہ بند
 حضرت سفیح الاسلام احمد جاہ قدس اللہ وجہ الضریز فرمودہ اند کہ پیش تر از تو یہ من
 مراد و واقعت پیش آمد یکے آنکہ در ابتدا سے پانزدہ سالہ گی مرا ہوس کبک گرفتن امانا
 و کبک را بسیار دوست داشتیم و دیگر آنکہ چون بزرگ تر شدیم ہوس نخواستیم و در زمین
 افتاد ما در پید و افر با بدین امر رضائے دادند و بسیار میگفتند و آن گریہ و زاری نشان
 هیچ بقلب من تاثیر نمی بخشید چون مے اندیشیدیم کہ در غیبت من کبکان من صنایع
 مے شوند و در زمان غیبت من کس آہنا را تیمار نمی کند آن عزم من بدل شد و ترک
 رضائے پدر و مادر و خویش و اقربا و سبب و قبیلع و خان و خان عزم مرا بدل نگردانید
 و مے توانستم کہ این بجی را ترک نیام اما تمک آن کبکان را تو نسیم و گفتیم کہ دوستی این
 کبکان مرا از غزوہ باز داشت و چون ازین سفر باز افتادم و لم در جد عمال سر پوشتیم
 مبتلا شد و دوستی او بجائے کشیدہ ہما از ہمہ کار ہا باز گرفت و قریب صت سال

این راز را تھان دہستم بعد عشق بر من غلبہ کر و چنانکہ مدت پنج سال در دوستی آن
 مستورہ بماندم شبے در خواب بودم از خواب برخاستم و چندان بگریستم کہ مدہوش شدم
 بعد گفتم درینجا آنکہ دوستی وے از قلب من کم شد کہ در خواب رفتم و درین پنج سال یک
 نفس بدون وے تروم و ہر کہ را از کوچہ و محلہ او دیدم ہمگی را دوستی با بجای می آوردم
 تا حتی کہ روی از جہت او می شستم و جامہ را از پیر او می پوشیدیم و سخاوت از ہر او می کردم
 و ہر وہمان نگوئیم بجای می آوردیم با امید آنکہ کسی بہ نزد او گوید کہ احمد سرہ جوانی است
 و در نماز بقیعہ دل من او بود و در سفر و حضر و خلا و ملاجز خیال او دیگر چیزے نے دیدم و ہر گاہ
 آواز او بگوش من میرسید گوش من در بالائے ہفت اعضائے من فخر می کرد و در شب کہ
 مردمان می خفتند من بگردمیرائی او چون پاسبانان پاسبانے می کردم لہذا بدانستم کہ کار
 دوستان خدای چہ رنگ دارد و ہر کہ را چنین سرافتاوی پیش نیامدہ باشد او ہرگز
 از دوستی ولذت او خیر ندارد و چون من درین راہ قدم نہاوم ہر گاہ نفس با من
 منازعت آمدے و گفتم کہ این چلیست کہ در سر انداختہ من از برائے او میگفتم کہ این آن
 است کہ مرا از ہر یک زنی چندین چشم برافونگد و ہشتی و ہر گاہ کسی چنین معشوقہ کوشتہ باشد
 چہر او کسان دیگر نہ کرد اگر خدای را از ان مستورہ بہ نزد تو قدر کمتر است این کفر مطلق باشد
 و از نو باید تجدید ایمان کنی لہذا این نفس آمارہ بدین حجت بدست من در ماند و تن در کار
 حق در دوزیرا کہ استطاعت نداشت کہ بکفر اقرار دہد حضرت شیخ الاسلام قدس اہد
 سرہ فرمودہ اند کہ ہر کس ہوای او کشتہ نیست و عقل امیر وے نباشد و معرفت او با محبت
 قرین نبود باید کہ او از عشق سخن نگوید کہ این از برائے او بہتر است عبد اللہ بن عباس رضی اہد
 عنہما از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم روایت میکنند کہ فرمودند من عشق فحمت و کفرت
 ثمرات یموت شہید یعنی ہر کہ در بند عشق بستہ آید و خود را از حرام صیانت کند و
 این را پوشیدہ دارد بعد از ان فوت شود و شہید فوت میشود حضرت شیخ الاسلام قدس

الدوره از حضرت امام جعفر صادق رضی الله عنه روایت میکند که از خاندان نبوت هیچ
 مرتبه ثابت قدم تر از ایشان رضی الله عنه پروا ننمود و از ایشان پرسیدند که **مَا الْعِشْقُ**
 فرمودند که **الْعِشْقُ** جنون الهی لیس بدموم و لا مد و ح و نیز فرموده اند که کمال
 عشق و قتل با هم جمع نباشد زیرا که عشق آن وقت باشد که محبت در عقل تصرف کند
 و چون عقل کمال داشته باشد محبت قادر نیست که در وی تصرف کند و از اینجاست
 که علماء و فقهار و کسانے را که عقل تمام تر باشد عشق کمتر آید و هر گاه محبت بر عقل سبقت
 گرفت و زیاده آمد نگاه او را عشق خوانند و کمال محبت با کمال عقل از وجه عشق زیاده
 وارد و این دو خاصیت که کمال عقل و کمال محبت است خاصه هر دو در کائنات صلی الله
 علیه و سلم بود و کمال خلت حضرت خلیل الرحمن صلوات و سلامه علیه را و کمال محبت
 موسی صلوات و سلامه را و نیز فرموده اند که عشق آن باشد که هیچ شئی در آن تصرف نکند
 و اگر هر چه در آن تصرف کند عشق نباشد اللهم که نحو منامن بر کاتهد

باب نهم در بیان اخلاص حضرت شیخ الاسلام احمد جامی صاحب السیف العزیز

فرموده اند که ذاکر ان خدا تعالی او قسم اند قستی خواندن ایشان خداست سیواته چون خواندن
 فرزند مطیع باشد که مادر خود را میخواند که او از بهر صحت خویش میخواهد چون مادر سیوه یا چیز
 بدست او دهد او خود برود و بگیرد و مادر را در پائی کالیا گذارد و قستی چنان است که اگر
 بر چند مادر را دوست ندارد اگر مادر سیوه رنگا رنگ بذات او دهد و خواهد که مادر از
 نزد او دور تر شود او بانگ و فریاد بر آورد و بی و آرم نگیرد و اگر مادر صد بار در
 در زمین نهد و جفایا کند او دوست از دامن مادر بردارد و تا صین که مادر اعدا بر ندارد
 و در کنار خود نهد او آرام نگیرد و یاد کنندگان حق هم این چنین باشند قستی در
 اعدا و عبادات و روزه و فضایل آید از جهت نجات دوزخ و بهره از جنت و در جات

و حور و قصور و این نوع عزیزان باشند زیرا که اغلب فضائل آن است که در طلب
 پاشت و شام و دستار و پیراهن باشند آنها که در بند حشمت و جاهد اند ما آن عزیزانیک
 خدا تعالی آنها را بدوستی گرفته باشد اگر تمام نعمت های بهشت را بر یکی از ایشان عرضه
 کند خدا او بر طرف او منکر و دوسر جز بقائے حق لایموت ^{پیدا} چپیکر سر فرود نیاورد و هم چه
 آن فرزند کے کہا اور را از بہر میوه نخواهد و میگوید کہ مقصود من لقاے توست حضرت شیخ
 الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ کار بکثرت بالائے نگیر و بلکہ باخلاص بالائی گیر و بانکہ
 حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ میفرماید کہ الا الذین تابوا و اصدلحو و اعتصموا باللہ فاص
 دینہم فاولئک مع المؤمنین ^{معصیت} باخلاص ہزار بار بہتر از عبادت ریائی زیرا کہ
 از عبادت ریائی بکے نفاق سے آید و از معیت باخلاص بکے توبہ حضرت شیخ الاسلام
 قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ آن تو میکہ باخلاص اند خدا تعالیٰ مثل شان در کتاب کہ
 خود ذکر نمود کہ الم ترکیف ضرب اللہ مثلاً کلمۃ طیبۃ کثیرۃ قویۃ بینه اصلہا ثاب
 و فرعہا فی السماء و ایشان آن قوم اند کہ چون توحید از زبان شان بر آید رنگا اخلاص
 وارد و رکاب صدق و لجام تغویض و سر عبد عبادت و غاشبہ فراخت و پرتی بہت
 و نور خورشید معرفت وارد چون آن نور خورشید معرفت کہ آن پر تو آتش محبت
 از قلب آن مؤمن عارف موند بر آید نہ بارش تا بد و نہ باسما و نہ بر فضا و نہ بر
 و نہ بر شمس و نہ بر لوج و نہ باقلم و نہ باقلمک و نہ باکلم و نہ بپنج مخلوقے دیگر از دل عارف
 مخلص ہو سکے بر آید بر معرفت تا بد معرفت آن را بطلعت کرم خویش عزیز گرداند و طلعت
 رہنا پوشانہ و ہ نسیم وصل خویش ادا سطر گرداند ^{فولہ} تعالیٰ اصلہا ثابت و فرجہ
 فی السماء بنج آن و رول عارف باشد و مثلت آن در سر پرودہ جلال و دایم ان
 فضل و کرم آب حیات بخورد و از قدح محبت شرابے نوشد و خبرے با سر عارف بر
 ہم چنانکہ چون درخت آب گیر و از بیخ آب را بشلخ رساند و میوه های درخت تر و تاز

ت نیز همچنان باشد و هر درختی که بینی همگی آب را از بیخ بشلخ افکند مگر درخت خرما که او
 ب را از شلخ به بیخ افکند درخت معرفت نیز این چنین باشد که معرفت نورست و محبت
 دول سوخته نار محبت ازل است و چون نار محبت در سوخته ازل افتد آنگاه چنان شود
 ان صفت متصف گردد که خدایتعالی در محکم کتاب خویش ذکر نموده که ولو تمسسه نار
 علی نور ما یهدی اللہ لنوره من یشاء اما این نور و آن نار را بهر کس که خواهد و دانند
 برای اوست و مهند قال اللہ تعالی و کافوا حق بها و اهلها و اما آناتکه نا اهل باشند
 ست آسمان و زمین را بسجده به پیمانند یک نافرمانی و ما و از نهاد همه عبادات او بر آورند
 نند برو که تو اهل این کاریستی و آنجا که فضل ازلی بود و اہلیت این حال را داشتند
 حرمت که سحره فرعون از برای موسی علیه السلام گرفتند همه سحر و ضلالت ایشان
 مدت بدل شد و ایشان را سه روز و سالار همگی شہدار عالم گردانیدند تا اینکه عالمسینان
 ند که خدایتعالی از عبادت غایبان بے نیازست و او را عبادت نتوان یافت و بگذره
 ست و نیاز که گنه گاران از سر سوز و نیاز و حرم بدرگاہ او آورند بهترست از همه عبادت
 با تکبیر و پنداشت که بجا آورده اند و خواهند آورد و معصیت با اخلاص بهتر از عبادت بیانی
 ت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرموده اند که کار سے کہ از پر است خدا باشد چنان است
 کے کیا بیکدانہ تخم رزد آلود زمین افکند که آن موضع جائے آن تخم باشد مگر کہ
 درختی بر آید و چه قدر بارود و پاست که صد سال یا دو صد سال بماند و هیچ
 ب حساب آن نتواند کرد و اما آن دانه تخم را کہ در خانہ انبار کنند هرگز از وسع
 خ و بر گے فرود نیرا کہ اورا در موضع از نهادہ اند کسانے باشند کہ کارهای بسیار
 بیخ بر نخورند زیرا کہ چنان مے کنند کہ نمی باید کرد و کسانے باشند کہ چون دانه
 ت او بیفتد چندان شلخ و برگ کند کہ جمانے در سایہ او نشینند و از وسع میوه
 خدایتعالی با اخلاص باید و تخم را در جایگاه او باید انداخت تا بزبان نبفتد

قال اللہ تعالی
 حکایت غلام
 قالوا یا موسی
 ایا ان تلقی
 و اما ان یکون
 نحن الملقون
 و این گفتند
 بطریق درست
 بود اگر عبادت

حضرت شیخ الاسلام قدس المدبرہ فرمودہ اند کہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ چندان نقطہ
و غایر یہاں نمودند کہ کس قدرت نہ داشت و بیچ بران مرتب نشد و علی رضی اللہ عنہ کہ سہ قرص
چون دادند و ہر چند کہ ہر دو از بہر خدا اینتعالی بود و با احتیاط بود اما حضرت
عثمان رضی اللہ عنہ از سستی و پیدائی دادند و علی رضی اللہ عنہ از سستی
دادند۔ مگر کہ خدا اینتعالی آن صدقہ علی رضی اللہ عنہ را چہ جلوہ داد و چہ آیت ہا در شان
او فرستاد و در ہمہ جای ہا اویم مے پروراند و رنج آن مے کشند چون نسیم طایف بر آن
نوزد اویم یا شد نہ اویم طایفی آگاہ باش کہ کار وہ سستمان اور نگ عنایت از
آن رنگ بیچ رنگے برابری نکند و بیچ چیز بیان نرسد اللهم لا تحرمنا من برکاتہم

باب چہا ہم و بیان توکل و رضا بون قسمت

حضرت شیخ الاسلام قدس المدبرہ فرمودہ اند کہ ہر کہ با خدا اینتعالی توکل نداد و از دائرہ
نیست و ہر کہ خداوندی اورا بیک لب نان شکر نداد و بیک لب نان نئے ارز و ہر کہ خداوند
اورا بیک لب نان شکر بجائے آور و در ہمہ خیرات ہا بردی او کشادہ شدہ و نہ
مؤمنی را شود صحیح کہ وہ دوستی حق تعالی و دوستی رسول اللہ صلی اللہ علیہ و
و جملہ انبیاء و ملائکہ و مومنان اورا صحیح آمد و ابلیس از وسے نفور شد و دنیا خادم او گرد
و اہل دنیا چشم او شدند و مرغ و ماہی و فلک و سماک در تحت قدم او آمدند و پادشاہان
و پادشاہان او گردیدند و ملک او بے زوال و دنیا بے او پر کمال و عیش او از ہمہ آفت ہا و ک
ہر چہ بوسے رختدیمہ عطلے اوست اگر نعمت رست از دست و اگر شدت رست از
اگر جفا کند و دست و اگر عطا بدست و اگر بیماری و اگر مرگ و ہر روست و اگر شقاوت
دہر روست و اگر سعادت و اگر شقاوت و ہر نیز روست و اگر خذلان و ہر حکم حکم اوست
و اگر توفیق و احسان دہد فضل وجود اوست اگر بدوزخ برد او دست و اگر در بہشت برد

اوست و توکل او برستے لایموت عطا و صلاح باشد کہ اصل بندگی این است حضرت شیخ
 الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ قسمت و اجل بجائے خویش اند سبھی و عمل و خیر و شر
 بیش کم و بیش و پس نکر و چنانکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ الرزق مقسوم
 مفر و غ و هو ات لابن آدم علی ای سیر و سار و لیس تقوی متقی زانداة و لاجوم فاجور
 و مہر کسے کہ باین ایمان ندارد در دین ہمراہ اللہ آئیے کہ منافقے بود ہمراہ باشد رسول اللہ صلی
 اللہ علیہ وسلم عبد اللہ را فرمودند کہ اعلمک کلمات حفظ اللہ یحفظک احفظ اللہ تجده
 اقامک فاذا سالت فاسئل اللہ فاذا استعنت فاستعن من اللہ فلوان الافذ

ان ینفعوک لم ینفعوک الا لبتی کتب اللہ لک ولو اجتمعوا علی ان یضروک لیسضروک
 لبتی الا ما کتب اللہ لک طویب الصحف و جن القلم بیت کاری ہمہ درازن پرورد
 اند قدرے ہمہ ہرچہ بود شناختہ اند + امروز توقعی در انداختہ اند + فر و اہمہ آن کتہ
 لہ وے ساختہ اند و فر دوسی کہ یکے از حکمائے امت بودہ است از این گفتہ او بسیار خوش
 آمد کہ گفتہ است - جہان را چہ سازی کہ خود ساختہ است - جہا ندارد زمین کار پر داختہ است +
 در کار خدا بتعالی جہد راہ ندارد و اما فضل اور اہم منکر نباید بود و قیاس از انبیا و ورسل
 باید گرفت کہ نبوت ایشان بیشتر از ایشان مقدر بودہ چنانچہ از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

سوال کردند کہ یا رسول اللہ منی کنت نبیا قال کنت نبیا و ادم بین الماء و الطین
 ہر کاری کہ روے مے آوری باید کہ از خیر بشکر مشغول باشی و از شر بتوبہ زیر آ کہ رنج بیج
 من ضائع نیست و نخواہد بود

باب پانزومہ در بیان قناعت و شکر

حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ ہمہ کس را بہشت در آن جہات
 پیدا ہند و مرد قانع را در ہر دو جہان چنانچہ حق تعالی مے فرماید و لمن خاف مقام ربہ
 جنتان و نیز فرمودہ اند کہ ہر کہ اورا قلد قانع و اوند نشور ولایت سعادت دو جہان

یہ نام سے ارزانی و استند و بلا ہائے دو جہانی را ازوے باز داشتند و از طرف خداوند
 سزاوار کرمیت شد و قلب سے از طرف حق تعالیٰ بیچ خواہ بے نصیب نہرید و نیز حضرت شیخ
 الاسلام فرمودہ اند کہ در کار خدا تعالیٰ بیچ قناعت نشاید زیرا کہ حق تعالیٰ فرمودہ است کہ و
 اعبد ربك حتى ياتيك اليقين بلکہ اینکہ ہر گاہ کہے در ہر روز براہ خدا تعالیٰ چیزے اضافہ نہ
 اوزیان کا رہا ہے کہما قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من استوی يومًا فهو مغفول
 و من لم یکن فی الزیادۃ فهو فی النقصان و من کان غداً شر من امس فهو ملعون
 راہ ہدی و صدق آنست کہ قناعت کنندہ در دنیا مجاہدت نماید بختہ دین انگاہ قانع
 خفیہ نباشد و نیز حضرت شیخ الاسلام فرمودہ اند کہ قانع بر حقیقت آنکس باشد کہ
 بجان و دل از خلق و از دنیا فارغ باشد و بظاہر و باطن بکار حق مشغول بود و اگر نہ چہ
 بود کاہلی باشد و کسی است کہ نہ کار این جہان و نہ کار آن جہان کند کہما قال رسول
 صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ یغض فی العجب الفارغ من العمل الدنیا و الاخرة و نیز
 اند کہ شاکر آن کس است کہ ہر چہ از طرف خدا تعالیٰ بوسے رسد او با استقبال رود و بدان سبب
 خدا تعالیٰ را حمد و ثنا گوید حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ از عبد اللہ بن عمر
 رضی اللہ عنہما منقول شدہ کہ الشکر هو الطاعة بجميع الجوارح لرب الخلاق فی الس
 و العلابینہ و نیز فرمودہ اند کہ شاکر حقیقی آن است کہ ہر چہ ما را بران صبر باید کرد او شکر بجا
 آورد زیرا کہ یا بان در بلا و سخت صبر کیے میکنیم و آنچه کہ ما اورا بلا نیخو انیم او نعمت است زیرا کہ نعمت
 آنست کہ دروے بیم و عتاب و حساب نہو پس گرسنگی و برہنگی و تنہیستی و ذلت
 خواری و بیخ و محنت ہر کیے ازینہا نعمت است و ہر چند تمام تر باشد بحساب ترست
 و بے عتاب تر و از پیغمبران سلوۃ اللہ و سلامہ علیہم بیچ کس را آنقدر بلا نہو کہ نوح علیہ
 را بود و ازین سبب خدائے تعالیٰ ازوے شکر یاد نہو کہ فرمودہ اند کہ کان عبد اشکر
 و نیز فرمودہ اند کہ اینہم فضل و کرم کہ در بارہ ما بجائے آوردہ اگر ما شکر نعمت ہای او نہا

مے نگرم بیچ ندیدم و ندارم و از گفتار و کردار بعضی خویش اقرار دارم و همان می گویم
 کہ حدیث شریف نبوی صلی اللہ علیہ وسلم بدان ناطق گردیدہ کہ لا اخصی ثناء علیک
 کما اثبتت علی نفسک و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ کہ از نکوئی خداوندی
 او بیچ بر باقی نیست و مانده ست و از بد بندگی مانیز بیچ باقی نیست و مانده ست
 استغفر اللہ و اتوب الیک یا ارحم الراحمین و نیز فرمودہ اند کہ ما را چنین روزی
 در پیش ست کہ خلق اولین و آخرین و دوست و دشمن در آنجا حاضر مے باشند و
 تنہما مے کہ دین جائے گار شتہ ایم در آنجا مے نمر خواهد آورد و اعزاز خاصان در آنجا مے
 پیدا خواهد آمد کہ نیکوئی خداوندی اورا در آن روز ہمہ گی با یقین حاصل کنیم اے برادران
 اسپ چناور میدان خطا چنان بر ایند کہ فردا از شرم و خجالت اہم بید و نیز حضرت
 شیخ الاسلام احمد جام قدس اللہ روحہ العزیز فرمودہ اند کہ اگرچہ این خاطر جانی نہ نرور
 آن ست کہ این نوع سخنان گوید اما از سر کرم وجود و فضل و احسان تو کہ با خود و
 ہمہ خلق مے بینم ہر چند مے خواہم کہ نگویم گفتہ مے شود و آہی چون شنیدم کہ
 موسی علیہ السلام را امر نمودی کہ با موسی مرا بقلب بندگان من دوست گردان موسی
 علیہ السلام فرمود کہ الہی این امر را چون تو انم فرمودی کہ احسان مے مرا از برائے
 شان یاد کن تا مرا بدوستی گیرند و حالاً تو ہر چند کہتوس مرا اللہم کردی و من مبذول کردم
 و ہر مقدار و ہر چہ کہ گفتہ بر من تاوان ست زیرا کہ سزاوار بزرگواری ترانگفتہ و ہمہ
 را از سر ضعیفی و بیچارگی و معرفت نمود گفتہ و ہر چہ آمد کہ مے باید گفت آن از فضل وجود
 و کرم تو آمد و ہر چہ نہ چنان آمد کہ مے باید از نقص علم و عقل من آمد تو آن را از من در گذر

یا اللہ العالمین و یا انت خیر الراحمین

باب شانزدهم در بیان تقوی وزہد

حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس اللہ روحہ العزیز فرمودہ اند کہ از حضرت علی کرم اللہ وجہہ

از تقوی سوال کردند فرمودند که التقوی اربع خصال الاول خوف من الجلیل و
 العمل بالتنزیل و الفناکة بالقلیل و الاستعداد لیوم الرحیل و نیز فرموده که زهد
 سه می باشد اول زهد در دنیا و دوم زهد در خلق سوم زهد در خود و نیز فرموده اند که زهد از حرام
 و شبهت کسے را بود که او مؤمن مخلص باشد و اما زهد در حلال جزا و لیا و الله دیگر سے را باشد
 و ایشان سه قوم اندیک قوم چنان باشند که بسیار دنیا اگر چه حلال باشد به نزد ایشان چون
 مردار است و این مقام آخرتین و فروترین مقامات اولیاء خدای را می باشد و قوم دیگر
 چنان باشند که دنیای حلال به نزد ایشان چون آتش سوزان باشد و این مقام اوسط
 شان است و قوم دیگر چنان است که دنیای حلال به نزدشان چون از دمای دمان است
 چنانکه هر که را از دور بیند بخورد کشته و تفصیل این در کتاب انیس الثائیلین است حضرت
 شیخ الاسلام فرموده اند که در هر کس که این چهار علامت را بیاید او را زاهد توان گفت
 اول آنکه چون نیر شود که تمام نعمت های روی زمین را یکبار فروی و او نداند و نه شاد گردد و نه غمگین
 گردد و شکر کند و بگوید الحمد لله که بگویم نداند تا اینکه قلب او از باو حق غافل نه گردد زیرا که
 هر که دنیا را دوستمن ندارد و او در دعوی زهد صادق نیست و دوم آنکه اگر ملکات همه روست
 زمین را در نزد او آورند و بگویند هزار سال این ملکات را بتو دیمم و یا تو هیچ حسابی نیست
 این را دوست نترداری یا اینکه کس انوش در حال حاضر شود و بان ترا قبض کند اگر ملکات
 دنیا را اختیار کرد و در دعوی زهد صادق نیست و اگر تو ملکات سلیمان علیه السلام را بحت
 آوری و بگویی که پس ازین معلوم می شود که سلیمان علیه السلام هم زاهد نبود زیرا که او ملک
 دنیا را اختیار کرد و ما می گویم که سلیمان علیه السلام زاهد بود و اما ملکات دنیا را از دست
 عقیقه خواست زیرا که چون رب هب لی منک را بگفت و بعد عیب او را دید لنگد فرمود
 که لاینبغی لاحد من بعدی انک انت الوهاب و این از عین شفقت بود سوم
 آنکه اگر همه عذاب های دوزخ را بر راحت های بهشت اختیار کند صادق نیست

چہارم آنکہ اگر فحشہائے بہشت و حور و قصور و انہار و اشجار اور احاضر آوزند و بگویند
 یک ساعت دل یا بنہا مشغول دار و از صلوات مناجات و ذکر حق یک ساعت
 قلب خویش را یا بنہا مشغول گردان اگر یک ساعت مشغول شود در دعوی زہد صادق
 نیست و نیز حضرت شیخ الاسلام فرمودہ اند کہ اتقیار انعم دنیا راحت نیست و یہ نعم دنیا
 نازش نمیکند و از زیانہ فریاد دارند و از بیم دوزخ بخوف نیستند از بہشت مشت
 نیکشند و نازش ایشان بجز لقا و رویت دیگر نہ و ہم ایشان بجز از قطعیت و فرقت دیگر نہ
 ہستند کہ رضای شان در روضہ رضاست و غذای شان صدق و صفاست و شراب
 ایشان از چو نیا رحمت است و ہمت شان بلند ترست از ہر چہ دوزن اوست ایشان
 اول پرہیز از خود کنند آنکہ لن تنالوا البر حتی تنفقوا خوانند و از ہر چہ
 کہ در ایشان فراق را لازم آورد خواہ باقی و خواہ فانی از خود بہرند و بر سر کوی
 بجز یہ نشینند و ہر چہ از خزانہ غیب بیرون آید از کنار شان گذر کند و ایشان در دیک
 شے گیرند کہ از برائے شان مقصود دیگرست و انتظار کار دیگرے دارند و اگر تمام
 اشیاء مملکت و این و عجایبات کونین و تمامی حور و غلمان بہشت و زبان کاران
 دوزخ جمع کردند و بخواہند کہ قلب شان را از نظارہ جمال و کمال او بگردانند قادر
 نشوند با این قوم قمار نتوان کرد و قومیکہ قدم اول شان ترک دل جان و قدم دیگر ترک
 دو جہان و قدم دیگر رضائے خداوند و جہان باشد کہ راہ شان ازین سہ قدم بیش نیست
 کہ در قدم ہمارم مقصود و سجد و دیگر ہمہ عالیان در بند رنگ و بوئے و گفت گوئے اند
 و ایشان در عین رضا با چنین قومے کہ نتوانند کہ ہمراہی کند چنانکہ در مثل گویند این بیت
 رہائی کن کہ عشق او کار تو نیست و اگر در تمام عمر خودیکے از ایشان بچشم رضا بظرف
 کسی نہ کرد کار او برآید اللهم ارزقنا رخصاتک و صحبتہ ہذہ الطایفۃ بجز نیست
 محمد علیہ افضل الصلوٰ و اکمل التحیات و جقت الہ اصحاب الذین ہم معد الجود و الکفایا رحم الراحمین

باب ہفتم در بیان ذم دنیا

حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس اللہ روحہ العزیز فرمودہ اند کہ دوستی دنیا را بدل گرفتن و بدرگاہ خدا تعالی آدن و نماز و دعا کردن ہم چنان است کہ حُرُوبِ جامہ پلید در پوشد و دست و رو بشوید و در نماز ایستاده شود اگر نماز یا جنابت و جامہ پلید صحیح باشد دوستی حقیقی ہم ہمراہی دوستی دنیا جمع و جائز باشد قومی کہ از خمر و مسکرات مست باشند زمانے بیشتر مستی بردارند و مستمانے کہ از حُبِّ دنیا و جاہ و شہوات نفسانی و جمع و منع دنیا مست باشند چون سراز گور بردارند سنوز مست باشند قال اللہ تعالیٰ

وترى الناس سكارى وما هم لبسكالى ولكن عذاب اللہ شدید و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ مثل دنیا ہم چون مارے است کہ دائم با مردمان دشمن است و زہر دار و قاتل است اما ہر کہ دفع زہر مار و افسان و افسون اور ادا اند نہرگز اور از ہمار ضرر ہے نباشد بلکہ چون کسے دشمن را بند کند از وسے فائدہ بگیرد و اولیاء اللہ همچنین از ہر دوری مے گیرند و اگر کسے قادر پابین نباشد بار و دشمنی و دشمن خود را بشکستند بہتر است تا اینکه اورا بدوستی بگیرد و نیز فرمودہ اند کہ این چند روزے کہ در دنیا مے شاید بسبزہ مانے او غرہ مشوید زیرا کہ این چون من و تو بسیار یاد دودہ و خواہد داد **پیوستہ** اسے داغ بچہ زہرہ خواستی یا سے را کہ او چون تو یاد دودہ بسیار سے را

حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ فرد در ولایتش دور ماندہ را از جملہ اصحاب صفہ را بیان شد کہ جامہ را از بر او سیرن کنند چون بیرون گردند از میان جامہ او دو دنیا یافتند بعد بخدمت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم آمدند و عرض نمودند کہ یا رسول اللہ در جامہ این دو دنیا یافتم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند کہ ہذا کینتان من النار **این علامت دوداغ است از آتشش روزخ۔ عبدالرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ**

کہ از چہ عشرہ مبشرہ ست از دنیا رحلت نمود از ربع ثمن مال او کہ حصہ یک عیال او شد
 چند ان ز جمع شد کہ کسی کہ در این جانب زرع بود کسی را کہ در جانب دیگر بود نمیباید
 پس ازین معلوم می شود کہ سیم و زر زریان ندارد بیکہ محبت او زین وارد و ازین دو حدیث
 شریفین متبرکین کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بایسے فرمودہ اند کہ التاجر الصدوق
 اذین مع الصدیقین والشہداء یوم القيمة و بایسے دیگر فرمودہ اند کہ ان التجار
 یبعون یوم القيمة تجاراً الا من تزواقی و صدق رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 فرمودہ اند کہ اندرین و ارفانی چون مرد سر بیا لیں اند مال ازو سے جدا شود و چون نقش
 منقطع گردد از چہ گی قطع شود و عیال تا سرگور با تو ہمراہ باشد اما اعمال در قبر قرین
 و نیکم تو خواهد بود اسے دوستان شما با کسی قرین شوید کہ او ہم اید الہر قرین شما باشد
 و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ سر ہم چیز با و طاعتها آنت کہ ہر کہ این
 چیز را نگہ داشت کرد سر ہم در بندگی و طاعت ست ہمہ را نگہ داشت کردہ است و اگر
 ازین دو چیز دست برداشت اگر عبادت حنی و آدمی را بجائے آورہ ہمہ گی گویا باوی ست
 یکے آنت کہ بدنیہ فریقتہ نشود و محبت او را اول بیرون کند و دیگران ست کہ بخوابش
 دشمن ہو کہ شیطان ست فضل نکند کما قال اللہ تعالیٰ فلا یغرنک الحیوة الدنیا
 ولا یغرنکم باللہ الغرور ان الشیطان لکر عدو فالتخذوہ عدواً و نیز حضرت
 شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ نعمت و نیا نیکان را میسر آید و نعمت حقے
 مطیعان را و محبت مولی محبان را چنانکہ یکی از بزرگان راہ دین فرمودہ ست کہ وجد
 الخلق صنفین طالب الدنیا و عاشق العقبے ترک الدنیا لطلابہا و ترک
 العقبے بعشاقہا فاخترت من الدنیا ذکر اللہ تعالیٰ و من العقبے راویۃ اللہ تعالیٰ
 و دوستان خدا تعالیٰ در دنیا ازین سبب تصور نہ کنند زیرا کہ دنیا موضع تعب و رنج
 ست ازین سبب باین مشغول نہ روند و عقبے کہ جائے آسایش و سرور ست و

راحت و نظارہ دار و چگونہ خود را بان مشغول کروانند و ہر کسے بدوست خویش آویزد
چنانکہ حکیمے گوید **پست** فدا ہمہ بیدلان ہم بر خیزیم در دامن دلبران خویش آویزیم
و ہر کسے را ہم را ہی معبود او در جائے فرود آورند چنانچہ خدا تعالیٰ فرمودہ است کہ انکم

وما تقبذون من دون اللہ حسب جہنم انتم لها واردون و ہر چہ امر و زورانی

فروا بہ نزد تو خواہد بود و ہر چہ را امروزے پرستی فرود آید و بر خواہی خواست حضرت شیخ
الاسلام قدس سرہ میفرماید کہ بعضی از دوستان خود را اندک چیزے با ایشان اویم کہ مارا
در آن حکمت ست تا اینکہ طائفہ نادان بر ایشان شہادت کنند کہ ہم چنانکہ با بیان ہر

آمیختہ ایم نمایان نیز آمیختہ اید پس فرق میان ما و شما چیست و اغلب مردمان ندانند
کہ دنیا چیست قوتے گفتہ اند کہ دنیا این دار اولین است و قومی گفتہ اند کہ الدنیا عمرت

الآخرة و این فرمودہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم است و ہم گفتہ اند کہ الدنیا الدار

والدنا فیہ و این را نیز گفتہ اند کہ عاشقک عن اللہ فہو الدنیا و ہم گفتہ اند کہ الدنیا

زینۃ المہوی و دیگر گفتہ اند کہ الدنیا حب الشهوات و نیز گفتہ اند کہ حب الشهوات

الدنیا و نیز گفتہ اند کہ المال والبنون زینۃ الحیوۃ الدنیا و این ہمہ از قول خدا

تعالیٰ و رسول او صلی اللہ علیہ وسلم است و بزرگان دین و مفسران ہر یک درین باب

قولے گفتہ اند و ہمگی نیکو ست اما میان بالہام ملہم این قول را اختیار کردیم کہ دنیا

و دوستی نفس است و این نفس پیوستہ با خدا تعالیٰ منازعت میکند و این است کہ

گفتہ اند کہ نفس دون نہ راست است و نہ با تو راست می آید حضرت شیخ الاسلام

قدس سرہ فرمودہ اند کہ از منازعت و دشمنی نفس با خدا تعالیٰ ازینجاست بگر کہ

خدا سے عزوجل چندین اجناس و انواع از جن و انس و ملک و شباطین و مرغ و

ماہی و جانوران میاثرید کہ ہر چندے نگرم عظمت شان در قیاس نمی آید و چند ان بیرون

آفرید کہ اگر از سہ حصہ یک حصہ ایشان بر دو شش بگذرید بالاروند سر ایشان آسایش

می رسد و گوش با سمان می نهند و سخن فرشتگان می شنوند و در عقب کوه قاف چنان
 مرغانی موجود اند که در دنیا ننگید و نهنگانی موجود اند که اگر بچینند دریا بجنبند و چندان
 ماهیان و جنبیده گان موجود اند که در قیاس هیچ آدمی در نیاندیکه ازان جمله ماهی بود که
 در حین مهمانی حضرت سلیمان علیه السلام پیرای تمامای خلق سر از دریا بالا کرد و آنچه در دست
 که آدمیان و دیوان و پریان با سر سلیمان علیه السلام جمع کرده بودند همگی را بیک لقمه فرود برد
 چنانکه این قصه مشهور است ازین همه اجناس خلق و بدین عظمت نشان هیچ کس دعوی
 خداوندی را نکرد مگر آدمی و این دعوی او شبیه این بود که خدایتعالی در صفت او گفت
 که و نفخت فیہ من روحی و ہر عضوے ازین فرموده بهره یافت بهره دل و روح معرفت
 آمد که فاولئک ہم خیر البریۃ و نصیب و بهره نفس ہو آند که فاولئک ہم شر البریۃ
 و ازین است که نفس هرگز از نماز عمت و هوا و بید کرداری خالی نماند باشد زیرا که او غذای
 خویش میجوید که ان النفس لا تارۃ بالسوء الا ما رحم ربی حضرت شیخ الاسلام قدس سرہ
 بهره که هر که نفس او سر بایه یافت و حرمت و متاع دنیایه او را بیش آدبے شک آن
 دعوی سر از گریبان او برے آورد و نداسے آثار یکم الا علی راورد و اما بعضے را استیسا
 میسر نیاید و در زمان بماند و بعضے را میسر آید و هوایے او رو بصحرا آورد و آن که سلیمان علیه
 السلام دعوی رزاقی ازان نوع چیزے نبود زیرا که او را چندان ملکیت و اسباب بود که جن
 و پری و آدمی و باد و همگی اجناس خلق مسخر و مطیع وے بودند و زبان اکثر جانوران را می دانست
 اگر چنان معرفت و فضل خداوندی شامل حال او نماند بود ازین بالاترے شدے و آن که
 ذوالقرنین بطلب آب حیوان رفت ہم ازین نوع چیزے بود و آنکه رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم دعا نمود که خداوند حساب امت من را بین گذار نیز همان بود اما عصمت حق تعالی و
 نور معرفت و هدایت وے نگذارد که مرد از سر کار بندگی برفتند و تو وے را که معرفت و هدایت
 نبود پذیرا شدت وی ایشان را درین کار افگند ہم چنانکه چون فرعون اسباب نداشت

اختیار زاری را نگهبانی میکرد و چون اسباب بوی جمع شد انار یکم الاعلیٰ گفت پس حقیقت
 باید دانست کہ بی بیج جائے اسباب دنیا کامل میسر نشود چون جمع و منع دوستی دنیا و حرم
 و بخل و لال و حسد و تنعم و امانے و تکبر و تکبر بسیار است ازینجا است و چون بیماری و سرکشی
 و فساد و فسق جمع نشود و دعویٰ خداوندی سرزند و چون بنده داند کہ این دعویٰ راست
 نخواهد آمد بتواضع و چایپوسی و سخن فروشی در آید تا اینکه خود را بر چشم و دل خلقت بسیار آید
 تا اینکه نبوسے از انانوع در بالائے خلق مہتری کند و کار او بالا گیرد حضرت شیخ الاسلام قدس
 السدسہ فرمودہ اند کہ چون فرعون خواست کہ دعویٰ خداوندی را با لشکارا کند خوف کرد کہ
 مبادا قومے سر باز زنند لهذا بہر ایہا مان تدبیر کرد ہا مان خیاطی آورد تا اینکه از برائے
 فرعون جامہ درازی دوخت و بعد فرعون را گفت کہ بر تخت نشین و استین فروگذار
 و بگوی انار یکم الاعلیٰ یعنی من خداوند استین درازم اگر مردمان بہ نزد تو در آیند کا
 تو راست آید و اگر سر باز زنند از برائے شان بگوی کہ خود تمیز شما این است کہ من گفتم
 انار یکم الاعلیٰ بعد چون فرعون این قول را بگفت ہی تصدیق کردند و حاجت بتاویل
 نشد و چون موسی علیہ السلام بمنع و تکذیب او امر شد و گفت لے فرعون خداے آن است کہ
 مالک زمین و آسمان است بعد فرعون ہا مان را امر کرد کہ از برائے او زردبانے بنا کند کہما
 قال اللہ تعالیٰ وقال فرعون یا ہا مان ابنی صرحا لعلیٰ ابلغ الاسباب استبا السماء
 فاطلع الی الہ موسیٰ وانی لا ظنہ کا ذبا و فرعون از برائے ہا مان لعنہ اللہ علیہما گفت کہ
 موسیٰ علیہ السلام دروغ میگوید زیرا کہ بغیر من هیچ خداے دیگرے نیست چون مردمان باور
 کردند بعد از ان آواز ورنہ ادا کہ ما علمت لکم من الہ غیری و تا آنجا کہ دست فرعون رسید
 بیج باقی نگذاشت عنان باد نکشید و اکثر آدمیان کہ در طینت شان خاک و کدورت تلبیہ
 دار پیوستہ دین امر اند زیرا کہ ہرگز دوستی دنیا و نفس با دوستی حق و حقیقت
 جمع نیاید حضرت شیخ الاسلام قدس السدسہ فرمودہ اند کہ روزی آنحضرت صلے اللہ علیہ

وسلم از غزوہ باز آمدند و روئے بطرف صحابہ کرام رضوان اللہ علیہم اجمعین آوردند و فرمودند
 کہ رجعتنا من الجهاد الا صغری الجهاد الا لیکر صحابہ کرام رضوان اللہ عنہم عرض نمودند کہ یا
 رسول اللہ جہاد اصغر کدام و جہاد اکبر کدام است حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند کہ جہاد
 اصغر این است کہ از روئے باز آیدیم و جہاد اکبر مجاہدہ نفس است و نیز فرمودہ اند کہ دنیا
 چوبیس گز نیست کہ اورا بہ نزد خدا بتعالی و دوستان خدا بتعالی قدر و منزلتی باشد زیرا کہ
 این ہم بدوست و ہند و ہم بدشمن میدہد اما دین عزیز است کہ بغیر از دوستان بدیگری
 نمی دہند و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ خدا بتعالی مومنان را دوست
 دارد و دنیا را دشمن لہذا دوستی با بدوست پیرساند و دشمنی را بدشمن رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم فرمودہ کہ خدای عزوجل فرمودہ است کہ لولا ان یحزن عبادی المؤمن لجللنا

علی راس الکافرین اکلیداً من الذاہب ولا یصدع فی دیناہ ولا یغو بہا یعنی
 اگر بندہ گان مومنین غمناک نمی شدند ہر آئینہ بر سر کافران تا بجہ از طلائی نہادیم و در تمامی
 ہم کافران را در دوسرے و بیخ و زخمی نمیدادیم و بیخ غم و اندوہ را با ہمانے رسانیدیم و نیز
 حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ ہر کہ او دنیا را دوست دارد خدای عزوجل
 ہرگز او را دوست ندارد و قلب او ہرگز با خدا بتعالی راست نباشد چنانچہ در خبر آمد کہ من

احب الدنیای فانی لا اجہا و من خالفنی لقینتہ بوم القیمۃ وانا علیہ غضبان و نیز
 حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ این نہ از پے قدری دوستان خدایتعالی
 می باشد کہ ایشان را دنیا نہادہ اند و دنیا را از ایشان در بیخ نہادہ شدہ بلکہ ایشان را از دنیا
 و بیخ داشتند آیاتہ بیغنی کہ از برائے بدکاران و مفسدان و ظالمان ہمیشہ در پ دنیا با
 نہادہ است و در بالای کافران و ہیکانہ گان ہمیشہ ریزان است قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 لو کانت الدنیاترن عند اللہ لکننا سمع بعوضۃ ما یسقی منها کافراً شربۃ ماء یعنی اگر
 حضرت مولوی در تفسیر حق تعالی فرمودہ اند کہ ای شہان کشتیم با خشمی بدون نسبت زبان خصم تبرکہ اندرون +
 قدر جنتنا من جہاد الا صغیریم + ہرگز از زمان رو در جہاد اکبر ہم - سہل نشیری دان کہ صفت با شکستہ - شیر آن راص

مردان کہ خود را بشکستہ اند

ہم دنیا بہ نزد خدا تعالیٰ بقدر پرتپشہ وزن سے داشتت کافران را شربت آبیے نمی واوند و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ صحت گرفتن بہر اہی عالم طامع و مشائخ را غیب و جمع کنندہ دنیا بہر قائل ست و اگر این را نگوییم خیانت کردہ ہاشم و نیز فرمودہ اند کہ روزی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بگریہ شدند چنانکہ سخت بنا آمدند لہذا اصحاب کرام رضوان اللہ عنہم شکوہ آمدند چنانکہ نتوانستند کہ بہر اہی شان سخن گویند و جبال بستند کہ وحی جدید نازل شدہ از کیفیت سوال نمودند حضرت صلی اللہ وسلم فرمودند کہ ازین شدید تر در بالای امت من چہ پیش آید زیرا کہ آن کسے کہ فرمان خدائے عزوجل را نگہدارد ایشان را بقتل آورد و قول ایشان را دروغ گویند و این حالات در ان جہن ست کہ قیامت نزدیک آید و ہر گاہ کسے کہ فرمان خدائے عزوجل را نگاہ دار و مردمان را بطاعت خدایتعالی امر کند و اورا بقتل آورد این چہ حال ست ایہ المؤمنین عمر رضی اللہ عنہ عرض نمودند کہ یا رسول اللہ زیاد در ان روز مردمان با سلام آشنا باشند رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند کہ یا عمر ہر گاہ با سلام آشنا باشند پس چہر مطیعان را بکشند و در بالای اسپان را ہوار سوار شوند و جامہ ہائے نرمے پوشند و پارسیا بچہ گان ایشان را خدمت نمایند و بسان زنان خود را بیا ریند و تاج بر سر نہند و دین ایشان دین بادشاہ جبارین باشد و زینت ایشان بسان زینتہای کسری و ہرمز بود و ہوا و ہوس خود خود را رالقب گذارند و بشکہای پر و فربہ سیامات کنند و لباس ہائے فاخرہ پوشند و چون سخن گویند و دوستان خدای بشنوند پشت ایشان بگنجا شود و چون سخنی گویند ایشان را گویند کہ دروغ مے گوئی با وجودے کہ از گرسنہ بچتہ خوشنودی خدایتعالی نفس خود را کشتہ باشد و از برائے اولیاء اللہ میگویند کہ توئی قرین شیطان رئیس گمراہ

باب مجدم در ذم سوال

حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس اللہ روحہ الغریزہ فرمودہ اند کہ ہر کہ از کسبے ست خود را

یکدم ہسائے دہر ثواب او کی ہفت صد باشد کہ از مردمان سوال سے کند در عرصات کہ
 حاضر سے شور و سوائے او خراشیدہ و زرد آب ازان ہا میرود تا اینکه ہمہ اہل عرصات بدانند
 کہ این آن مردست کہ در دنیا از روئے مردم پوست در میکشید رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمود
 اند کہ لا یجمل للمؤمن ان یدخل نفسه بالسؤال ونیز فرمودہ اند کہ ہر کہ چہل درم دہشتہ
 باشد یا تندرست باشد اور اجازت نیست کہ سوال کند لہذا کسی سے راعطائے وہد اجازت
 و دہندہ را فرزند باشد ونیز رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ لا یسئل الا فقیر صدقہ او
 غیر ہم مفضلہ او قبیح یعنی سوال شستہ مگر فقیر سے کہ در بالاسے پشرو بالین خاک داری
 افتادہ ست یا قرض داری کہ اور افضیوت میکند تندیاز شستی ونیز فرمودہ اند کہ حق سیما
 و تعالیٰ سلیمان علیہ السلام را فرمود کہ چون از من ملک سوال کردی از سوال کردہ خویش
 بخور از کسب و عمل خویش بخور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ من اصحابہ فالاک
 حراما او اکتسب ما ثما فاذا اکل قال لبسہ اللہ الرحمن الرحیم قالت لہ الملائکۃ
 لعنة اللہ علیک واذ افرغ وقال الحمد للہ قالت لہ الملائکۃ لعنة اللہ علیک
 ان المؤمن هو فطن حدیث و ثاق مثبت کا یجمل عالم و راع و المنافق ہمہ
 کما طب اللیل لایبالی من ابن کسب و فیم انفق ترجمہ یعنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم فرمودہ اند ہر کہ مال حرام یا بد یا کسب کنندہ طلال چون ازان بخورد و گوید بسم اللہ الرحمن
 الرحیم فرشتگان گویند کہ لعنت خدای بر تو باد و چون فارغ شود و گوید الحمد للہ فرشتگان
 گویند کہ لعنت خدای بر تو باد بدستی کہ مؤمن دریا بندہ وزیرک بود و توقف کنند
 و حدز ناک و قدم نگہ دارندہ و آنجا کہ قدم را پاید نگر داشت شتاب کند و دانا و پرہیزگار است
 و منافق و عیب گوئی و بد زبان نے باشد کہ او عالم و پرہیزگار است و منافق عیب کنند
 و نا پرہیزگار است بسان کہ شب گیارہ دروڈ و باک نکند کہ این گیاه از کجاست و در چہ نفقہ
 و خرج سے کند و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ است کہ ہر کہ حرام را صلال گوید کافر است

حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ خواری خویش را اختیار کردن زیر تیشہ
 ہر کس شدن نہ از خود یا شد امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ فرمودہ اند کہ فضل کن یا ہر کہ
 خواہی امیر او گردی و بستان از ہر کہ خواہی امیر او گردی و ہم ایشان فرمودہ اند لثمن
 لنقل الصخر من قلع الجبال احب الی من عن الرجل یقول الناس فی الاکسایب ما
 فقلت العارفی ذل السائل + بناخن سنگ را کندن ز دیوار - بہ از حاجت بہ نزد
 ما سزاوار ہر گوئند کسب است ہر اول سوال آمد بی عار + اللهم حفظنا یا قیاض

باب نرد ہم در بیان ذم حسد و عجب

حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس اللہ سرہ العزیز فرمودہ اند کہ غیرت مدوح است و
 حسد مذموم قیمت غیرت گوہری است و قیمت حسد مارے است کہ ہفت سر وارہ اما غیرت
 آن است کہ چون کسی نعمتی یا ہمتی یا نیکوئی دارد از طرف خدا تعالیٰ یا از زود خلق و کار ناپستہ
 بوسے روئے مے آرد کہ آن نعمت و نیکوئی اور از زبان دار و مسلمان دیگرے از راہ عقل
 و ران کار مے نگر دو بر آن حال وی نظری اندازد و در ظاہر و باطن بروے شفقت مے
 آورد و بر جائے مے ماند و از سر غیرت امر معروف و نہی منکر بجائے مے آورد تا اینکه اور از آن
 کار ناپستہ دید باز مے آورد کہ نعمت و نیکوئی اور از زبان رسد غیرت این است رسول

اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ انا عبود و اللہ اخبیر منی و ہم رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 فرمودہ اند کہ لا تحاسدوا و لا تباعدوا و لا تناجثوا و لا تجسسوا و کو نو اخوانا کما امرکم
 اللہ تعالیٰ و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ روزے ابلیس در سرانے
 فرعون رفت لعنت اللہ علیہا فرعون ازوے پرسید کہ تو کیستی ابلیس گفت اگر خدا مے
 باشی بگوئی کہ من کیستم فرعون لعنت اللہ علیہ و انت کہ این ابلیس است بعد ازوے پرسید
 کہ اے ابلیس آیا از من و از خود تبری ہم دیدہ و میدانی ابلیس گفت آے میدانم و او مرد

کہ عجب و حسد و ہنگام خوردہ آوارہ گنڈہ اندکےس ہنتمای شان نرسد

باب ششم بیان روح و نفس

حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس اللہ سرہ فرمودہ اندکہ روح جان ست ہرچہ جان دارد
 دروے روح ست اما روح مختلف ست چنانکہ اجسام مختلف ست ہر صاحب روح
 یا روح مے ماند چنانکہ از امیر المؤمنین علی کریم اللہ وجہ روایت کردہ اندکہ فرمودند کہ اگر شخصے را
 در آنجائے پلے داری و روح اور اد برابر او نیز بداری نہ آن مرد روح را تو اند شتاخت
 و نہ روح ہن مرد را و ازین ست کہ بسیار کسلنے باشند کہ ہرگز آنہارا ندیدہ باشی و چون بینی
 خیال کنی کہ بسیار بہم راہی او بودہ و این ازان ست کہ پیش از آدم علیہ السلام بسیار
 مدتے ارواح تا با ہم جمع بودہ اند و در یوم میثاق نیز جمع بودہ اند و یکدیگر را شناختہ اند
 و آشنائی دارند چنانکہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ الارواح جنود مطہرۃ
 نماقارن منها لیتلف و ما شاکر منها لحتلف و حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ
 فرمودہ اند کہ این ارواح ہا شکر ی بودہ اند گروہ گروہ چنانکہ بعضے را با بعضے آشنائی بودہ
 و بعضے را با بعضے بیگانی بودہ امروز ہر کہ آشنائی خود را بے شناسد و با او الفت مے کرد
 و چون منکر خود را بیند با او مخالفت مے کند حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ مے فرمایند
 کہ بدانکہ روح ہر چیز مانند وارد و ازین ست کہ چون ہر کس را کہ خواب رہی ہم چنان ست کہ
 در حیات دیدہ باشی و بشناسی و خواب ہا حق ست زیرا کہ از جگہ چہل و شش جزو نبوت
 یکجزو این ست و اما روح لطیف ست و شخص کثیف شخص میرد و روح نیر و کہ روح ہا
 ہرگز موت نباشد و قومی گفتہ اند کہ روح مخلوق ست و بیچ مخلوقے قدیم نباشد اما
 خدا کے عزوجل دروے خاصیتے نہادہ کہ ہرگز فوت ندارد و حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ
 فرمودہ اند کہ ارواح موئین در علیین باشد چنانکہ خدا تعالی مے فرماید کہ ان

الابرار لقی نعیم کلا ان کتاب الابرار لقی علیین وما ادبک ما علیون وارواح
 کافران در سجین باشد چنانکه خدا تعالی فرموده که ان الفجار لقی جحیم کلا ان کتاب
 الفجار لقی سحین وما ادبک ما سحین ودر خبر آمده که ان ارواح المؤمنین
 فی اجواف الطیور ینتعمون فی ریاض الجنة حضرت شیخ الاسلام فرموده که با
 ارواح حیوانات آن کنند که با اجساد ایشان - و نیز فرموده اند که چهار گروه را
 ارواح باقی می ماند و مکلف اند ملک و انس و جن و شیاطین هر که را محنت است
 ابدیت است و هر که را نعمت است نیز ابدیت است خدا تعالی ملائکه را بیا فرید و همگی
 سعادت را بایشان ارزانی داشت و از گناه معصوم اند چنانکه خدا تعالی فرموده
 که لا یعصون الله ما امرهم و یفعلون ما یؤمرون و شیاطین را که آفرید تسامی
 شقاوت را نصیب شان گردانید که ایشان اهل دوزخ اند مگر یکی که هم صحبت رسول
 الله صلی الله علیه و سلم بود و از برکت صحبت شان ایمان آورد چنانکه آن حضرت صلی الله
 علیه و سلم فرموده اند که اسلم شیطان علی یس و آدمی دین را که آفرید فرمود که شمایان را
 ازین سبب آفریدم تا اینکه مرا پرستید چنانکه فرموده است که و ما خلقت الجن و
 الانس الا لیعبدون و این هر دو قوم را امر و نهی فرمود هر که ازین دو قوم بفرمان او عمل
 کرد از جمله آن قوم است که اولئک هم خیر البریه و اگر نافرمانی نمود آیات و قرآن را منکر
 شد از جمله آن قوم است که اولئک هم شر البریه و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس الله سره
 فرموده اند که نفس سه است توأمه و مطئنه و لانه اماه نفس عاصیان است و اوأمه نفس
 تائبان و مطئنه نفس مطیعان

باب بیست و یکم در بیان سیرت پیران اولیای الله

حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس الله سره فرموده اند که باید پیران سیرت پیغمبران

له در آن کتب مطایفه ایمان آورد و نام او صلوات الله علیهم و علی آلهین و سلم

دشمنه باشند تا مردان را شاگرد که آنها اقتدا کنند کما قال علیه الصلوة والسلام الشیخ
 فی قومه کالنبی فی امتد و پیر چنان باید که راه وان باشد و خوش سخن و خوش خوی
 باشد و حسود نباشد و یا اهل اسلام سازش کند و سستی و حق گو و حق پذیر بود و از بدعت
 احتراز کند و متقی و متوکل هم باشد و هم متفوض و هم مجتهد و هم راضی و هم قانع بوده باشد
 که در دیشی را از توانگری دوست تر داشت باشد و ذل را از عزت و گرسنگی را از سیر شدن
 و زاهد و صابر و شاکر نیز بوده باشد و بکار مریدان بصیر و بینا بود و کار آن جهان و عیب
 دنیا و عیب خود را نیز ببیند و از عیب مردمان کور باشد و با خلق خدای مشفق و مهربان
 بود و تمیز کند و با شیطان محاربه نماید و هر از پیر پا آورد و خداوند تعالی را بندگی کند
 بعد از آن شاید که بوسه اقتدا کنی و اگر نه چنین بود پیری را نشاید و بوی اقتدا نباید کرد
 زیرا که او هر چه گوید بغرض گوید و مقصود را پدید و او نه ناصح تو باشد از دوسه پیر پزیر کنی کما

قال الله تعالی ولا تتبع الهوی فیضلك من سبیل الله و نیز حضرت شیخ الاسلام
 قدس الله سره فرموده اند که الخذر از پیران گرس طبع اما میدانی که پیر گرس طبع کیست
 و چه میکند چون گرس را هوای مردارے بر سر آید چندان در هوا پرواز کند که هیچ مرغی
 او را نه بیند و تا کبودی آسمان بالا شود که هشتاد و هشتاد درایه بیند و عمر او از نیم
 مرغان دراز تر باشد و از خلق عزت گیرد و مسکن او در کوه های باشد و این همه را که بجا
 می آورد بهمت او بجز از مردارے چیز دیگری نباشد و پیر مردار جوے مرید را نیز مردار جوئی
 کند و مردار و نیاست و آنچه از دنیاست مانند کبر و عجب و ریاء و حسد و حبت مال و جاه و
 قبول خلق و غیر ذلک از آن هشیار که بانها ملحق اند چنانکه حکیم گفته که **فمن كان**

عذاب له دلیل ففنا قوس الجوس له مقیل هر که با دونان تشبند دون تشبند
 خردمندان خرد افزون شود و مردار هر آفت که رسد از قرین بد رسد و هر نیکویی که پیش
 آید از قرین نیکو پیش آید قرین نیکو مردار از درکات بدرجات رساند و قرین بد از درجات

برکات بزرگ و فرین نیکو آن است که چون با او قرین کردی یاد خدا تعالی قلب و جان ترا
 تازه دارد و فرین بدان است که چون با او نشینی یاد خدا تعالی از قلب تو فراموشی
 گردد و زینهار که از وسع صدر کنی و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اندر سره فرموده اند که تا
 مرد طالب راه نیاشد اورا پیری نشاید و چون طالب آمد آن گاه پیرے باید که ناصح و رازگار
 باشد تا اینکہ مرد در هر چیزے نیاورد و زود و مقصود رسد زیرا کہ راه زنان دین بسیار اند
 و رہ زنی مے کنند و دعوی راه بری دارند و باہوا و بدعت باتگ برے آرند کہ راه این است
 کہ ما بر آنیم و درین راهے کہ خلق را دعوت مے کنند همچون راه کوه است کہ چون با کوه
 سر بالا شوی اول راه فراخ و نیکو مے نماید چون بالا تر روی ہر زمان پار یک تر مے شود
 و چون بمیان کوه رسیدی راه تمام و بستہ مے شود و مرد متحیر فرود مے ماند و بمنزل مقصود
 نئے رسد و نہ باز با سر پئے میتوان رفت و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اندر سره فرموده اند
 کہ مثل راه حق همچنان مست کہ وقتے باشد کہ صد ہزار از علماء و اہل بصیرت جمع شوند تا بعد
 حج گزارون روے براہ آرند چون بسربادیہ رسیدند بیچ کدام جرات ندارند کہ بے دلیل
 پائے دران بادیہ نهند و اگر دلیلے موجود باشد کہ راہ را بدان جملہ کی سلامت بمقصد رسند
 و اگر بے دلیل پائے در بادیہ نهند جملہ کی ہلاک گردند و نیز ممکن است کہ اندکے کج و مقصد
 رسند بھرای رنج و محنت بسیاری و اگر ازین قافلہ یکے بگوید کہ من را سید انعم و در مقدم
 شان شود چون در میان بادیہ رسد و راہ را ملاند خون این صد ہزار مرد بندہ او شود و کہ تا
 یاد از حج آید و اگر یکے از آنجہ جان سلامت بیرون برہنہ بار خدای را شکر کند و با وجود
 آنکہ راہ خدا تعالی بہر طرف ہمیشہ آبادان است و حال ہم آباد مے باشد و اما آن قوم بے معرفتی
 کہ دین راہ در آمدند و خود ہارا اصول نام کردند نہ اصل مسیہ اندونہ فرج و چندین ہزار مسلمان
 را از راہ حق بگردانیدند و در بادیہ باطل سرگردان گردند و از سر پئے بینداختند و ہلاک گردند
 و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اندر سره فرموده اند کہ مشایخ ہما در گاہ سلاطین گرفتہ اند و

وزاهدان و دروغ زن روے در عقب ظالمان نہادہ اند چنانکہ ہر یکے غولے گشتند و
 امت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم را بے راہ کردہ اند و سر مبارک و مشید و نمازہ بر پا و روزہ
 بدروغ برہنہ کردہ اند و دست بدعای من دعائی بالغفلۃ اجبتہ باللعنتہ بر آوردہ
 اند و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ العزیز فرمودہ اند کہ از مدت یک سال زیادہ
 ست کہ من در ولایت ہرات آمدہ ام و حبیب جوے میکنم تا اینکہ کسے ریا پیم کہ ازوے
 سخنے یا و گیرم یا از آنچه دارم و میدانم چیزے بوے دہم نیا فتم و این سخن را از ہمہ کس سوال
 نمودم چلگی گفتند کہ قیل و قال طریق درویشان ست و ہر چہ از ایشان دیدم نہ طریق علماء
 بود نہ از عقلا رو نہ از عرفا رو نہ از زما رو نہ از عباد و اگر ہرچہ نزدیک کاشکے حسد و کینہ و تعصب
 و عجب را ہم نے دیدم و کسانے را مے بینم کہ مدت است کہ در زاویہ نشستہ اند و ایشان
 حلال از حرام یازنے دانند و فریضہ و سنت را فرق نئے کنند و الحمد للہ را صحیح نئے تواند
 خواند لہذا ہمت رنجہ دل شدم کہ کار مسلمانی چنین شدہ کہ ہر کس را دروآن نیست کہ از
 کسے چیزے آموزد و اگر کسے در میان علماء و مشائخ مشہور ست اورا باز جوئند تا او چہ شیوہ
 دارد و از کجا خبر دارد کہ ازوے چیزے آموزند سلطان سنجراتار اللہ برمانہ از حضرت شیخ
 الاسلام قدس اللہ سرہ سوال کردند کہ علامت دوستان حق چیست و چند ست حضرت
 بزرگوارشان طاب اللہ ثراہ و جعل الجنة مثواہ فرمودند کہ علامت دوستان حق پنج
 ست اول آن ست کہ لذت و راحت نشان در طاعت نماز و عبادت حق باشد نہ در عشرت
 و شہوت و دیکم آنست کہ انس و شادوی ایشان بہ تسبیح و تہلیل و تکبیر حقتعالی بوونہ در دست
 و خدمت خلق سوم آن ست کہ توانگری و عملکے ایشان در رعایہ و مشاہدہ حق بوونہ
 در نعمت و ثروت دنیا چہا ہم آن ست کہ زندگی و حیات ایشان در مفارقت و جدائی خلق
 بوونہ در صحبت و آمیزش خلق پنجم آن ست کہ آب و نان خوردن کہ در بنی آدم ضرورت ست
 در ایشان بیا و محنت ضرورت باشد و ہمہ سرور و فرح و شادوی ایشان در شمار و مدحت خدا و نیا

بہر سبب این ست کہ حضرت نبوی صلی اللہ علیہ وسلم را کہ کبیر شہوت و فریقت ست در صحبت حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ
 از کجا خبر دارد کہ ازوے چیزے آموزد و اگر کسے در میان علماء و مشائخ مشہور ست اورا باز جوئند تا او چہ شیوہ
 دارد و از کجا خبر دارد کہ ازوے چیزے آموزند سلطان سنجراتار اللہ برمانہ از حضرت شیخ
 الاسلام قدس اللہ سرہ سوال کردند کہ علامت دوستان حق چیست و چند ست حضرت
 بزرگوارشان طاب اللہ ثراہ و جعل الجنة مثواہ فرمودند کہ علامت دوستان حق پنج
 ست اول آن ست کہ لذت و راحت نشان در طاعت نماز و عبادت حق باشد نہ در عشرت
 و شہوت و دیکم آنست کہ انس و شادوی ایشان بہ تسبیح و تہلیل و تکبیر حقتعالی بوونہ در دست
 و خدمت خلق سوم آن ست کہ توانگری و عملکے ایشان در رعایہ و مشاہدہ حق بوونہ
 در نعمت و ثروت دنیا چہا ہم آن ست کہ زندگی و حیات ایشان در مفارقت و جدائی خلق
 بوونہ در صحبت و آمیزش خلق پنجم آن ست کہ آب و نان خوردن کہ در بنی آدم ضرورت ست
 در ایشان بیا و محنت ضرورت باشد و ہمہ سرور و فرح و شادوی ایشان در شمار و مدحت خدا و نیا

ہم طعام ایشان و ہم شراب از جام خداوند بود و لباس شان نیز از خزانه خداوند باشد و نور قلب شان نیز از عطای خداوند باشند و گرمی طاعات شان و لذت شان از مجد خداوند بود و دنیا را پل گذرگاہ خود پندارند و عرش فرشتے شان دو منزل بود و این چنین طائفہ از خلق گریزان باشند و با آفرینش قرار نگیرند و اما آنانکہ با اہل دنیا و اہل غفلت میل و محبت دارند حب و دوستی دنیا ایشان را باین امرے آورد و آنانکہ بیخیمہ و خرگاہ و زمان تعلق دارند این دلیل بیگانگی از درگاہ رب العزت است زیرا کہ در خدایتعالی از صحبت ملانک مقرب گریزانند پس در خرگاہ ظلم و خیمہ ہوا چگونہ سرفرودمے اورند و مے آویزند و خالق خلایق میداند کہ این کلمات نصیحت است نہ کلمات وقیعت و پدید گفتن خلقان و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ ہر واعظ را نشاید کہ سلطان را وعظ کند و اعظ باید کہ بقامات اخبار شریعت منادل طریقت علیم و معایب و مشایب طبیعت با بصیر مناقب و محاسن جبلت و خلقت و انا و مبتدی این علم باید کہ چہل سالہ بود و اوسط او پنجاہ و دو سالہ و کامل این علم شصت و سہ سالہ و تمامی پیغمبران را در چہل سالگی وحی پیغمبری آمد و تمامی اولیاء اللہ در چہل سالگی ولایت شان کامل شد و ہر کس از چہل سالگی فروتر بود و دعوی ولایت نمود این دعوی او بمعنی باشد یا رباہ کہ مارا از زرق و جلیت نگاہ داری و سلطان زمان را بعدل و فضل آراستہ گردانی - آئین

باب سبت دہم در گوشہ نشینی و سماع

حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس اللہ روحہ العزیز فرمودہ اند کہ گوشہ نشینی کسے را مسدود کہ از ہر کسے رنگ نگیرد و در راہ دین را رخ و بیخ دار باشند و تلخ را از شیرین و شور را ترش و خوش را از ناخوش و حق را از باطل و سنت را از بدعت و کفر را از معصیت و از شر باز دارند بعد در گوشہ را بکشایند تا ہر قومے و ہر طبقہ کہ باشند بیامیند و بیخ و

اود از وقت آسایش دل مسلمانان خوش تر نیاید خاصه که غریب اهل صلاح باشند
 و آن چنان باشد که در شب سحر یا بقیعہ باز نهند تا اینکه مسلمانان را راحت در صد و چنان
 باید که عیب پوش مسلمانان باشند عیب بین شان و باید که جوان مرد و سخی طبع و خوش
 نحوی بود و هر که در سحر اوے در آید پرده سے ندرند و از همان طبعی نمایند و چیز
 که آنها بکار باشند اندکشان در بیخ ندرند و تا آن را از سنگ و گریه و گریه ترسا و جمود در بیخ
 ننگند زیرا که هر کس روزی خود بخورد و روزی کسی که از دست تو رسد باید که بروے منت نشی
 و باید که خود را از برائے او جز خائے ندانی و در عقیده و مذہب همان تصرف کنی و منت خویش
 را بر سر دے نہی و هر وقت که همانے در خواست تو آید هر چند شے که توانی از اوے در بیخ کنی و
 بر چیزے سبکی نمائی و قلب همان را نگه باید داشت که ذمیرہ دوست که بدست او در آن
 جهان مے فرستی و هر که نہ چنین باشد او را در شب سحر آواز نهادن مسلم نیست و دیگر حضرت شیخ
 الاسلام قدس الدرہ فرموده اند کہ قومی میباشند که باید که برے شمشیر و اسلحہ شویان شوند
 و این حال ایشان را مسلم ہستہ بیان برد کہ هر روز عیبتے کہ او را محبتے نہیں تا بہ ما رفتند
 کہ او را از ہوا باز ستانند و محبتے او بر عقل او غالب گشتہ کہ آن محبتے عشقے گردیدہ باشد و او
 مسلم نیست زیرا کہ چون عاشق گردد در ہمہ جا جمال معشوق بیند و در ہمہ جا آواز
 معشوق شنود و در محبتے حق تعالی چنان غرق گردد کہ ہمہ گی قلب او محبتے حق تعالی بود و
 چہ شنود و اگر شعر شنود و اگر بیت در قلب او بیج پیدا نیاید کہ محبتے محبوب و نیز ہفتہ شیخ
 الاسلام قدس الدرہ فرموده اند کہ آن کسانے کہ محبتے حق در ایشان غالب ہستہ
 ایشان کار دیگرست آن چنان است کہ بسان کسی کہ مرضی با مسافرے گردند اگر در سفر
 تقصیرے وقع شود معفو ہستہ است و کسیکہ در بالائے سے سایہ بود ہر کسے است
 فلم فتوی از دے مے رود و اگر دیگرے در محبتے حق سبحانہ و تعالی غرقہ شود و سبائے
 از خود بے خود گردد و بروے بیج نباشد آہا شد کہ کے چنین نباشد درین عالم را

بز خود بخود اور زود بمقام زندگی رسد و اگر چیزے باشد زود بمقام صدیقی رسد و
 نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ درویشان را باید کہ چون بکلمہ نشینند
 از بہر تعلیم و ذکر خدائے تعالیٰ نشینند تا اینکه در مرغزار ہائے بہشت جائے شان باشد
 ان گاہ اگر در میان شان کسی را حالتے و وقتے پیدا آید از سر آن حالت بینی گوشتدان بیت
 بحال اور راست آید و باحوال او بسازد و اورا زبانی نہ داشتہ باشد زیرا کہ این حال را مشیخ
 کردہ اند و جائز دانستہ اند و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ ذکرہ فرمودہ اند کہ این راہ
 را درویشان ناجوان مرد خراب کردہ اند و ہر کجا گاہی بیداری منافی طبعی بود درین راہ آمد
 ہر کجے مرتعہ و برافگندند و راہ دین نام کردند و این عالم درویشان عالم دیگرست کہ ہر پیرا
 و نامرا شیبہ روئے بحالم آستناء درویشان نہادند و خود را در میان این قوم افگندند
 کہ ما از ایشان ہم و ہم ازین ناکسان قومی بہ پیری و پیشوائی نشستند و برگرد ہر کجے ازان ہا مردان
 جمع گردیدند و حکایات دروغ ساختند و اسلام را خراب کردند و این تکی ازین گوشتہ نشینان
 جاہل در میان درویشان ما افتادند کہ بازو فاختہ در یک آشنیانہ فرود آمدند تا مسلمانان بر چنین
 پارسیان مشد و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ دوستان را
 کہ چون از زمرہ درویشان و اہل حقیقت باشند اقتدا باہل حنفہ و درویشان اصول
 اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کنند و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ ہر گاہ قوم
 از درویشان و اہل حقیقت خواہند کہ ساعتے بیکدیگر نشینند و یا چیزی بخوانند باید
 کہ سرنامہ ہرے را آنجائے نگذارند و اول بخوانند کلام شریف شروع کنند و در آخر ہم
 بقرآن شریف ختم گردانند و از اشعار و آیات درین چیزے بخوانند تا اگر کسی سما
 ہم بکنند کافر نکرود و اگر جامئہ کسی پارہ گردد در آن تصرف نکند مگر کہ آن جامہ ایشان را بکا
 باشد و اگر دستار کسی از سر او بیفتد چون بحال خود آید بعد بسر خود بندد و اگر دیگر
 بسرو کند جائزست و اگر وقت کسی خوش گردد اورا بحال او بگذارند و احوال اورا اثر

ثرولیدہ نکشند و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ در حلقہ درویشان
 آرزون مسلمانان شرط نیست و شرط آن است کہ قلب بیج جانورے از طرف تو آرزو نشود
 و مورچہ از قدم تو سلامت ماند و ہمہ گی خلق را از شر خود امین گردانی و نیز حضرت شیخ
 الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ فرق میان حال و محال چندان است کہ از ایمان تا
 یکفر و از اخلاص تا ریاد ہمہ عالم در ابتدا کہ ہستند منتظر نظر نشان باشند تا اینکه با فضل
 از سر پرودہ سعادت نشان بوزد و وقت او خوش گردد تا اینکه حال حاضر ہی ہم خوش گردد و
 سعادت دو جہانی اورا حاصل آید زیرا کہ با ہر کس نسیم جوہ و فضل ایشان درید او ہرگز شقی
 نگردد کہما قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان لربکم فی ایام دہرکم نفحات
 الا فتعروا لها لعل احدکم ان یصیبہ نفع منہا فلا یشقی بعدھا ابدا یعنی
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم میفرماید کہ از ہر آجہ و گزشتہ ماہ را ہم روزگاری عطا ہے ماہ است یعنی با فضل
 و لطف خود را مے وزاند شما انرا از جایگاہ او طلب کنسید تا اینکه از برائے شما نصیب
 رسد کہ من بعد ہرگز بد بخت نشوید ہر کہ از ان بوفے بوفے رسید ہرگز بد بخت نمیشود و روزگاری
 صاحب وقت بسیار عزیز است کہ ایشان خود عزیزان اند و ہر کہ با ایشان نشیند عزیز
 گردد و ہر گاہ حال یکے از ایشان خوش شود ہر کہ آنجا باشد از روی حالت حاضر باشد
 خدا تعالی بہ برکات انفاس ایشان ہرگز آن قوم را شقی نگرداند و سعادت و فیروزگی
 و آن جایگاہ مرغزایے باشد از مرغزایے جنت چنانچہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ
 اند کہ حلقۃ الذکور و صفة من ریاض الجنۃ و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ
 کہ خداوندان حالات را نشان آنست کہ چون در مجلس ایشان نشینی بیج تقاب تو گذر
 مگر خدا لے عزوجل و دوران وقت از ریاد ہوا بیج نیاید و ہر نفسی کہ از دوران حق بر آید
 در روی تصرف کنند و تقرب جویند و اگر دوران نفس فوت شوند چاہے او فردوسی
 باشد و لغو باشد اگر حملے آورد بدرون و یا خوشترن را بدان قوم مانند کند بطریق

عبدالرحمن علیہ السلام اور انبیا شد مگر اینکہ از جملہ زندیقان و گمراہان است حضرت شیخ الاسلام نور
 اللہ علیہ فرمودہ اند کہ فرق میان حال و محال زمین بس باشد زیرا کہ اگر حال آند حال
 است و اگر بیاد محال است و ذوق و دردیغ و تکلف رواج ندارد۔

باب بیست و سوم در بیان بعضی آیات کریمہ

حضرت شیخ الاسلام طاب اللہ ثراه در تفسیر آیت کریمہ اذا زلزلنا الارض زلزالها
 فرمودہ اند کہ اگر ازلزلنا زمین قلب فارغان است کہ چون قلب ایشان تعبیه ازل و ازل
 و از خواب غفلت بیدار شد و در قلب ایشان را قرار و آرام نباشد و مردان و احوال
 الارضی انما اھا یعنی آنچه در دل دارند بصر اے افکنند و این زمین الثقالے کہ در
 اوست از گنج ہائے نظامان و ملک دنیا و آن ملک با آن گنج مانا چیز شدہ اند و در زمین
 فرود شد و ازلزل کہ در روز ازل و میثاق عقل مشیت را بچینانیدہ و خدا تعالیٰ
 از برکت شان فرمودہ کہ البسم اللہ یعنی من نے آن خداوند اعم کہ در ازل آن گنہائی
 ایمان و محبت و خلاص و توکل و تقویٰ و رضا و زہد و قناعت و محبت و شکر و امثال
 اینہارا در شما تعبیر نمودہ اعم و انما بلی کہتہ اند یعنی اے خداوند ما و پروردگار ما کہ از سر
 آن دوستی و محبت و نیاز و عشق و ارادت جواب گفتہ اند چون آن مردان مخلص
 و موجد را از خواب غفلت بیدار کنند و از لزلہ زمین تن و جان و قلب ایشان
 را بچینانیدن آورد و لا جرم از آنها کہ در ایشان تعبیر یہ است بصر افکنند و
 مردمان را تجسس گیر و کہ آیا اورا چہ رسیدہ و چہ بودہ آنکا ما ازلان بار ہائے کہ در ایشان
 تعبیر است گوش و چشم مردان رساییم را بچیران و ما شناختہ گان از گفتن فرود
 آید کہ وہے گویند کہ ویوانہ است و گروہے گویند کہ جن دارد و بعضی گویند عقل ندارد
 و بعضی گویند کہ ادرکار او چہ نیریم و ندانیم و قال الانسان ما اھا یعنی این چہ باشد

یومئذ تحدث اخبارها بان ربك اوحى لها یعنی چون روز قیامت شود کہ خدایتعالی
 زمین را بگفتن آورد و موحّد مخلص را نیز بگفتن آورد تا آنچه بوی و بوی می کند و میگوید
 او از ان درجہائے پر جواہر ازلی بصرائے افگند و بوی ربانی میگوید کہ بان و بان
 اوحى لها اگر میخواہی کہ تو انگری و در جہان یابی دست از تصرف بدار و بنظر مشغول
 شو و گوہر بر چین تا از شمارہ تو انگران گروی حضرت شیخ الاسلام جعل الجنة مشواہ فرمودہ
 اند کہ اے بساتن عزیزان ناز پرورہ کہ زلزله خوف خستعالی اورا جہان زیر و زبر گرداند
 کہ ناچیز شود و آن کسیکہ قیامت خویش را در دنیا دید و حساب قیامت را پیش از
 قیامت بساختہ و کار خود را ساختہ بقیامت حاضر آید خوش باد جان مے چنانکہ رسول
 اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ ہفت صد ہزار از امت من بے حساب و بی عذاب
 در جنت داخل میشوند کہ ایشان را نہ حسابے ست و نہ عذابے و بہر یکے ازین ہفت صد ہزار
 ہفت صد ہزار دیگر بخشند و سہ گروہ دیگر نیز استند کہ عدو ایشان را خدایتعالی
 داند و در ان روزے کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم این حدیث مبارک را فرمودند عکاشہ
 رضی اللہ عنہ عرض نمود کہ بار رسول اللہ انیز بفرمای تا از جملہ ایشان باشم رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند کہ از ایشان باش دیگرے بخواست و این عرض را نمود حضرت صلی
 اللہ علیہ وسلم فرمودند کہ سبق ہذا عکاشہ و عکاشہ فی اللہ ہم از جملہ آن قوم ست کہ
 قلوب ایشان از خوف خدایتعالی و ایم در گریہ ست و چہندان گریہ دارند کہ خدایتعالی از گریہ
 شان در گریہ آیند و خدایتعالی در شان ایشان فرمودہ کہ انما المؤمنون الذین اذا ذکر
 اللہ وجلت قلوبہم و اذا تلبت علیہم آیاتہ زادہ ایماناً و علی رہم تنوکلون
 ولما آن بخیر انے کہ زلزلا ندیدہ باشند و منکر باشند ایشان را ازین چہ خبر و چہ سوہ
 و چہ زبان و آن ہفت صد ہزارے کہ بہر یکے از ایشان ہفت صد ہزار دیگر بخشند از
 از مقرر بان این قوم باشند بارے اگر از ان قوم نیستی منکر ایشان ہم مباحث کہ خاصہ

دو جہان میگردی حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ الغریزہ و تفسیر این آیت کریمہ فرمود
 اند کہ وافوض امری الی اللہ ان اللہ بصیر بالعباد کہ یعنی خداوند تعالیٰ بعلم و حکمت
 قدیم خود علم داشت کہ اورا بنده گانے باشند کہ ایشان را از میان بندگان خود اختیار
 میکند و ایشان نیز سید اند کہ خدایتعالیٰ با ایشان چه لطف و کرم کرده است و
 بشکر او مشغول میشوند و در خدمت او کرمے بندند و امر و نہی و فرایض و سنن
 اورانگہ سیدارند و بجایے آوند و ہر چند در خدمت او پیش دستی کنند خود
 را دورتر سیدانند و بزاری و توبہ و تضرع و ناله شب و روز بدرگاہ اوروے آوند
 و مداومتی نمایند و داند کہ این کار بحسب برنئے آید و حق سبحانہ و تعالیٰ
 در نیات نشان مطلع است کہ این بندگان او عمل بہ ازین میخواہند کہ سے کنند
 و نئے تو انند و جو دو فہنسل و کرم او آن بندگان را میگوید کہ ما سیدانیم کہ این کار
 بیعون و مدد ما بحسب برنی آید کار ما گذارید کہ تا شما در میان باشید ما کار شما می کنیم
 چون بندہ باین حال مطلع شود بعد از ان میگوید کہ افوض امری الی اللہ ان
 اللہ بصیر بالعباد چون بندہ کار خود را با خدایتعالیٰ گذارد و خدایتعالیٰ از برای او میگوید
 کہ اسے بندہ من من با تو چنان حکم رانم کہ ترا بان هیچ حساب و عذابے نباشد و
 ہر کس بدین عمل کند خود را در سواست دو جہانی افکند حضرت شیخ الاسلام قدس
 اللہ سرہ فرمودہ اند کہ حق سبحانہ و تعالیٰ از برای بندہ گان خود میفرماید کہ من از برای شما
 خداوند امرا و بندگانم را گردانی گیرید و از ذاتی نخواستید و در ہر چه محتاج آید من رجوع کنید
 کہ خزان ما از ہمہ چیز با پرستید کہ از بہر شما ایجاب کرده ام پس را شما دست بطرف
 ہر تا کہے و خستے و درون ہستے برید و از من سے گریزند فرود کہ یا من رسید از من
 شرم سے آوری از من یا مکنید کہ من از ہر اسے شما خداوند نیکو نام و ہر چه شمارا بکار
 خزان من پرستند و اگر اختیار چاہید و از ہر اسے استخوانت سے جوئید یا شد کہ

کہ نکتہ و اگر بکنند ہم بے توفیق ماننا شد و من خود در خود را از برای شما کشاوه دارم که
 آمدید که در باب ستم بود و چه طلب کردید که ندادم چه گفتستید که جواب نشنودید و اگر
 بدرگاہ آشنائے خود روید باشد که در پر و سئے شما یا زنگند و اگر بکنند شاید که آنچه
 تو احتیاج داشته باشی نداشته باشد و هر دو چیل شوید در خزانه من چه کم دیدید و از
 من چه چیل شنیدید که بجانہ دیگرے میروید شمارا گفتم که بچہ ہزار عالم از آن من ست اگر
 شمارا احتیاجے ست ازین بچہ ہزار عالم بیرون نیست و ہر چه خواہم بکنم چنانکہ کس مرا
 منع نشود و من با این ہمہ توانگری خود ترا میخوانم چه شود کہ تو مرا وکیل خود گردانی تا اینکہ

ہمہ کار تو را آراستہ گردانم و ترا با کس نگذارم کما قال اللہ تعالیٰ رب المشرق و المغرب
 لا اله الا هو فاتخذنا وکیلًا و تو مرا بگذاری و بر قول من اعتماد کنی و من تو را مے نوزم
 و تو از من مے گیزی و من ترا عطا مے دهم و تو منت دیگرے مے کشی و من ترا پاسبانی
 دارم و شب و روز نگاہ میدارم و تو پاس فلان و سگ و گریہ داری و شکر نمائے من را
 فراموش داری و من عزم این گرفته ام کہ با تو هیچ حساب نکنم و تو شرم نداری کہ با وفائے
 من جفا مے کنی و در سابق ہم بزبان محمد صلی اللہ علیہ وسلم با شمار سا بندہ ام کہ اللہ
 ارحم بعبادہ المؤمن من الوالدۃ الشفیقة لولدہا و بسیار باشد کہ ما در مہربان سپر
 عزیز خود را او بکنند شما نکنید کہ بندگان ضعیف اید و طاقت عتاب ما را ندارید مکتبید
 کہ فردا پیشان مے شوید و این تمامی دنیا باین نیرزد کہ در میان من شما کار مالایقی پیدا شود

حضرت امام دازی رحمۃ اللہ لہ نقل کردہ اند کہ روزی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نشسته بودند کہ کسی بخدمت شان ہی آمد و مرئی نیز
 فریاد کردہ در بالای سر آدمی آمد چون آن شخص در مجلس سوال آمد صلی اللہ علیہ وسلم نشستند خانہ مرئی را کہ در میان او چوپانہای مرغ بودند
 بیدار گفترت صلی اللہ علیہ وسلم گذاشت بعد مرغ آمد در میان دامن مبارک در بالای چوپانہای خود آرام نشستند حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
 کیفیت را سوال نمودند آن شخص عرض نمود کہ یا رسول اللہ در فلان دادی می آدمی مرغ برداشتہ چوچہ کردہ بود من چوچہای ما و او را بمرئی
 خانہ او برداشتم تا اینچہای مرغ در بالای سر من فریاد کردہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند کہ چوپانہا و خانہ اعداہ پیدا کردہ است شاید او گناہی چون برداشتن
 در مرغی برآہ آورد مرغ ہم در بالای سر شان فریاد کردہ در داند شد بعد حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند کہ مہربانی این مرغ را تا بچہ عد دیدید اصوات
 کریم و مرغ نمودند کہ یا رسول اللہ بر خاطر انور شما روشن ترست حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند کہ ہاں ندانی قسم کہ ہاں عد در تہم قدرت ما

در دست خداوند تعالی تمامی ہر کس از این کتاب بخواند و در روز قیامت در جہنم نرسد

و من چنین ام کہ اگر تمامی دنیا را بہ گبری بخشم بروے هیچ منت نہم با وجودیکہ مرد و ناچیز
 و دشمن اند و امام کہ خداوند ام با شما کار دیگرست و من شمارا بر ہمہ خلق جهان خداوندی اند
 و از جملہ اجناس برگزیدم و آزاد نامہ بدست شما دادم کہ ان الله اشتری من المؤمنین
 انفسهم و اموالهم بآن لهم لجنۃ و در تفسیر آیہ کریمہ انا فتحنا مفسران گفتہ اند
 کہ قرآن را ہزار تفسیرست کہ در قیامت ہمگی را حاضر آورند و خدا تعالی بخودی خود قرآن
 را تفسیر میکند کہ هیچ کس از مفسرین از انہا چیزی نگفتہ است و در اخبار آمدہ کہ قرآن
 پیکر آمدہ و پیکر حضرت اومے شو کہ کس از مغرباطن او خبر نشدہ باشد کہ ہمگی در گرد
 پوست گردیدہ اند و ما ہم نیز آنچه خدا تعالی الهام کردہ باشد در ضمن این نشاء و استدعا
 بدوستان رسایم انا فتحنا لفظ انا سخن پادشاہان می باشد و ہر کس را نزد
 کہ درابتدای سخن لفظ انا گوید و آن را کہ پادشاہ ہمہ پادشاہان است و جبار جباران لفظ انا
 اورا سزد کہ لفظ انا گوید یعنی کہ ما چنان خداوندیم کہ خداوندی را سزا داریم و پادشاہ ہمہ پادشاہان
 و در عجب ہزار عالم سزاوار پادشاہی ایم و انا ما یم کہ از نیست ہست کردیم انا ما یم کہ از ازل
 تا بدین ہمہ تعبیرهای را از ازل تا بدین زمان و اشکال را در ضمن کاف و نون آوردہ ایم تا اینکه
 ہر یکے را بوقت او بیرون آوریم بے غلط و سہو و نسیان و نقصان انا ما یم کہ بے آلت
 و جبارہ چنین آسمان و چنین گنبدے را بے ستون در ہوا معلق نگاہ داشتہ ایم و بقدرت
 خود قرار دادہ ایم انا ما یم کہ چنین را بر روی آب گبسترانیدیم کہ بے ریختن بشمانے رسد
 انا ما یم کہ ہمہ مصنوعات بدیعہ را از مادہ تالیہی و از سمک تا فلک و تک و از عرش تا کرسی
 و از تری تا علی و از آب تا آتش و از فیل تا پتہ این ہمگی را بقدرت خود آفریدہ ایم و ہر چہ
 درین میانہ است کردیم و از ارواح حیوانات و تر و خشک و خوشی و ناخوشی ہر یک خزانہ
 ایست از خزانہ وجود و فضل و کرم ہر کس منتہائے اورا نداند انا فتحنا لک فتحاً مبیناً
 یعنی با بزرگشاہ ایم قلب ترا سے محمد صلی اللہ علیہ وسلم با رکشاہی ظاہر و مویدانی معینی

در ب علم ازل و در پ خزانہ ہائے غیب و گنجینہ ہائے بے منتہارا و اگر تو نے پوئی ماہر گزاینہما
 چیزے در وجود نے آوردیم و اما از برائے حرمت تو نے محمدیے در ازل بکشادیم و آن گنجینہ ہا
 کہ در میان کائنات نون تعبیه و اشتیم بصحرائی رپوبیت آشکارا کردیم و ہرچہ ازین معانی بر امت
 توفضائے معصیت بود در نخست بروے قلم عفو و مغفرت کشیدیم و فرمودیم کہ سبقت
 رحمتی علی غضبی و اگر نہ آن بودے کہ ما در علم قدیم و حکمت و مشیت و ارادت خود دوستی
 ترا با خود واجب میگردانیم کہ و کان بالموئینن رجما ازین ہمہ اشیا رسیدنی بود و در
 وجود نے آوردیم لولا انما خلقت الافلاک و چنان بود کہ کرم و رحمت و لطف حق
 بشفاعت محمدیان و محمد صلی اللہ علیہ وسلم میان در بستند و عرض نمودند کہ خداوند ا
 ایشان کے طاقت بار امانت ترا دارند و کے ازین دریا ہائے شرف و عمیق بیرون تواند
 آمد تا اینکه جواب آمد کہ لیغفر لک اللہ ما تقدم من ذنبک وما تاخر و یتق نعمتہ
 علیک و یمدیک صراطا مستقیما و ینصر لہ اللہ نصرا عزیزا در خطاب خطاب
 یا محمد صلی اللہ علیہ وسلم است اما است او ہم نیز درین خطاب اخل اند و مثل این آیہ کریمہ
 در قرآن بسیار است اسے محمد صلی اللہ علیہ وسلم و اسے محمدیان آگاہ یا مشیدین کہ خداوند
 و آمرزگار شما ام با شما لطف و کرم وجود و احسان و زبیدہ ام و شما چون در کار خود و خود نگارید از شرک
 و حیا بگذرید چنانکہ نمک در آب مے گدازد و یتق نعمتہ علیک و تمام کردیم نعمت خود را بر
 شما یان و یمدیک صراطا مستقیما و راہ راست را بر شما یان ارزانی نمودیم و ینصر لہ
 اللہ نصرا عزیزا و شمارا بزرگ گردانیم و در بالائے دشمنان و حاسدان شما نصرت
 بخشیدیم خاصہ ترا ای محمد صلی اللہ علیہ وسلم کہ ہر کجا در زمانہ تو و امت تو طائفے و یا حاسدے
 باید کوئی بود ہمہ گی را خاکسار و چہاں گردانیم و ہر کجا ترا دوستی بود او را در بالائے مخلوق
 اولین و آخرین برگزیدیم و ہر کجا در دین و دنیا عتری بود آن ہمگی از برائے تو و دوستان تو بود و
 از عزت نور تو جملہ انبیا عزیز بودہ اند و ہستند و جملگی نوک دنیا از عزت تو غریر اند و ہر کجا

نور روح تو میرسد و خار و خاشاک ہو سنا کے میگیرند و ہمت بلند و نخت و دولت تو را عزت
سرافراشت و نور تو در دین و دنیا یہ ہیچ سرفرو دنیا و دوسر کجا کہ ازوے اثرے ماند اگر حضرت
و کمیائے سعادت با آن یار بود از ہمت بلند دنیا کے دنی سرفرو دنیا و دوسر پادشاہی
کہ در زمین پادشاہی کرد تا از ان تعبیه فی الجملہ چیز پاوے ہو و آن پادشاہی ازوے سرفرو

نزد چنانکہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند قلاہ اللہ فی الخیر والشر القریش

باب سبت و چہارم در بیان فضائل حضرت کاہنا علیہ السلام

حضرت شیخ الاسلام قدس سرہ الثانی فرمودہ اند کہ حق سبحانہ و تعالیٰ رضائی خویش را در رضا حضرت خواجہ
کاہنات صلی اللہ علیہ وسلم مقید نمود و رضائی خویش را در رضا او بستہ کرد چنانکہ میفرماید علی جلالہ

کہ قل ان کنتم تحبون اللہ فاتبعونی یحبکم اللہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ میفرماید کہ یا محمد

از برای مردمان بگو کہ امی مردمان اگر خدایتعالی را دوست دارید مرا متابعت کنید کہ خدایتعالی شما

بدوستی میگیرد زیرا کہ ما ہرچہ داریم از برائے دوستان تو آمادہ کردہ ایم و اگر تو نمئی بودی جہان و

جہاتیان را نمئے آفریدیم و اگر تو نمئی بودی جہان را نور میںے بود و اگر از بہر تو نبودے یک صد

ہست و چہار ہزار پیغمبر را نمئے آفریدیم و خلوق نمئے کردیم و اگر از بہر تو نمئی بود جن و انس و

ملک و فلک و سمک و شب و روز را نمئے آفریدیم و اگر تو نمئی بودی کتاب ما بخلق نمئے

فرستادم و اگر تو نمئی بودی جبرائیل و میکائیل و اسرافیل و عزرائیل و بہشت و دوزخ و دوست

و دشمن را نمئے آفریدیم یا محمد این ہمہ کی را کہ آفریدیم از بہر آن آفریدیم تا بداند کہ من آن

خدا و زدم کہ پادشاہے ہمہ پادشاہانم و ہرچہ مشیت من باشد قادر ام کہ بجا آورم و نودوست

و برگزیدہ نمئی۔ و ہرچہ مرا ہست آن تست و برائے توست و نثار توست و این ہمگی

در قرآن آردہ و اگر این ہمہ را ذکر کنم خوف تطویل ست حضرت شیخ الاسلام قدس سرہ

الغزیر فرمودہ اند طاووس کسانی از عبد اللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت می کنند

کہ ادا از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نقل کرد کہ جبرائیل علیہ السلام نقل کرد کہ خدایتعالیٰ
 مرا بیا فرید و مدت پیچہ ہزار سال در زیر عرش عظیم بداشت آنکہ مرا ندا کرد کہ یا جبرائیل
 گفتم لبیک یارب حق تعالیٰ فرمود کہ من کیستم من عرض نمودم کہ انت اللہ الواحد
 القهار العزیز الجبار بعد ازان پیچہ ہزار سال دیگر مرا بگذاشت بعد ازان ندا کرد کہ یا
 جبرائیل من انا من عرض نمودم کہ انت خالق و رازقی و محی و مماتی و یا عشی و
 وارث خدایتعالیٰ فرمود کہ صدقت یا جبرائیل انا کذلک بعد عرض نمودم کہ الہی بیشتر
 از من ہم بندہ آفریدہ - فرمود کہ بلی و تو در پیش روی خود نگر نگہ کردم نورے دیدم
 چنانکہ نتوانستم کہ از جمال او نظر بردارم کہ در راست او نورے بود و از چپ او نورے
 بود و از پیش او نورے و از پس او نورے من عرض نمودم کہ یارب اینچہ نورست خطاب
 آمد کہ این نور حبیب من و صفی من و نبی من و برگزیدہ من محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم
 کہ این جہان آن جہان را از بہر او آفریدم من عرض نمودم کہ الہی آن نور ہائے کہ در اطراف
 او مے باشند چیست خطاب آمد کہ آن نور ہائے ہر دوازده اما مے ہر شب با عرض نمودم
 کہ خداوند اتو اورا در بالائے ہم مخلوقات خود فضیلت دادی خطاب آمد کہ بلی یا جبرائیل
 این خود درین جہان ست و چون روز قیامت شود او بیتہم جنتی و احلہم دویتی
 و داخل مجتہم و محبت مجتہم و محبت لجنۃ و انا الجواد الکرم یعنی جائے ہم ایشان را
 در جنت خویش و مباح گردانم ایشان را بیدار خویش و در آورم دوستان ایشان
 را و دوستان ایشان را در بہشت و ہم بخشندہ و معطی کریم - حضرت شیخ
 الاسلام قدس السدرہ فرمودہ اند کہ وہب منیہ رضی اللہ عنہ روایت میکنند کہ چون خدا
 تعالیٰ خواست کہ زمین و آسمان را بیا فریند اول گوہرے آفرید کہ پانصد سالہ راہ دراز
 قد او بود آن گاہ بنظر ہیبت بطرف او نظر کرد گوہر آب شد بعد خدایتعالیٰ بر تحت آتش
 آفرید و براو گذاشت تا او را بسوزانند و نور محمد صلی اللہ علیہ وسلم چون خورشید از میان

گوہر آب مے تافت تا آن آب کف و بخاری بالا آورد زمین را لادن کف آفرید و آسمانها
را از ان بخار آفرید و نور محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم از میان زمین و آسمان می تابید بسانے
که خورشید از آسمان مے تابد و چون آدم علیہ السلام در زمین فرود آمد آن نور محمد صلی
اللہ علیہ وسلم از پیشانی آدم علیہ السلام سجده آمد و خدا تعالی را سجده کرد و پیغمبران
دیگر علیہم الصلوٰۃ و السلام ہم در قفای او بودند و یکی بامتاعت او سجده کردند بعدند اور
ملکوت افتاد کہ والسابقون السابقون اولئک المقربون چون آدم علیہ السلام سر
از سجده برداشت دید کہ شعاع نور محمد صلی اللہ علیہ وسلم زمین را فرود گرفته و ہمہ جوالی اور زمین
گردید گفت یارب اینچہ نورست کہ از پیشانی من می تابد آند کہ با آدم این نور فرزند تو خام
النبیین نبی امی است کہ ترا و ہمہ گی پیغمبران را از جنت او آفریدیم و در قیامت ہمہ گی
انبیاء در زیر علم این مے باشند و تا امت او را در بہشت داخل نہ کنم هیچ امتے را داخل
نمے کنم آدم علیہ السلام سوال کرد کہ الہی چہ مے شود کہ مرا بطرف او ررہمائے کنی و دیدار
او نشان دہی ندا آمد کہ نور محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم از پیشانی او بسر انگشت بسجده
اورود چون نور محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم از جانب راست آدم علیہ السلام سیل
سر انگشت او کردند اور ملکوت افتاد و اصحاب الیمین ہا اصحاب الیمین آدم علیہ
السلام انگشت بر آورد و گفت اشہدان لا الہ الا اللہ و اشہدان ان محمدًا عبدہ و
رسولہ آنکہ آدم علیہ السلام بران نور سلام کرد و خداوند تعالی بہ نیابت محمد صلی اللہ علیہ
وسلم جواب گفت و از انجاست کہ سلام سنتست زیرا کہ از آدم علیہ السلام آید و جواب
فرضست زیرا کہ از طرف خدا تعالی آمد بعد از ان خدا تعالی آن نور را در پیشانی آدم
علیہ السلام باز گردانید و از آدم بہ شیث علیہ السلام رسید و از شیث بواسطہ یک پدر پنج
علیہ السلام رسید تا اینکہ ازین جہت آتش بروے بر و سالم گردید و سلامت نجات
یافت کعب الاحبار رضی اللہ عنہ نقل میفرماید کہ در آن زمانے کہ ابراہیم علیہ السلام از

مادر متولد شد حکم آن نور در هوا پدید آمد چنانکه از مشرق تا مغرب را روشنائی گرفت بعد
 آمد اور ملکوت در آسمان و زمین افتاد که هذا نور محمد صلی اللہ علیہ وسلم و چون آن
 نور با سماعیل علیہ السلام رسید ابراهیم علیہ السلام خویشاوندان خود را حاضر آورد و تا بوقت
 آمد علیہ السلام را و انمود و درو سے نظر کرد بعد دہر پیغمبر کے صلوات اللہ و سلامہ علیہم
 خانہ دید و در آخرین خانہ مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم بود کہ او از یا قوت کسوخ بود و نور
 محمد صلی اللہ علیہ وسلم در میان آن خانہ ہیئت مردی ایستاده بود و نماز سبکدار و در جانب
 راست و سے صورتی در پیشانی او نوشتہ بود کہ هذا من تابعہ من اعنہ و بر جانب
 چپ او صورتی بود و بر پیشانی او نوشتہ بود کہ هذا قرن من حلید و از پس وی صورتی
 دو پریشانی او نوشتہ بود کہ هذا انا البریة و در پیش روی او صورتی و در پیشانی او
 نوشتہ بود کہ هذا اخوة و ابن عم و المؤمنین بالنصر من عند اللہ تعالیٰ و آن نور از اسماعیل
 علیہ السلام از یک یک نجا وز می کرد تا اینکه بعید المطلب رسید روزی در سایہ دیوار کعبہ
 عظمیٰ اللہ تعالیٰ خوابی دید از ہول از خواب بیدار شد و رنگ او متغیر گردید و بعد از آن نزدیک کافری
 از کابسان قریش آمد کابن پرسید کہ ترا چه شد کہ رنگ تو متغیر است عبد المطلب گفت کہ در
 حجرہ اسماعیل علیہ السلام خواب رفتم و چنین خواب دیدم کہ از پشت من درختی برآمدہ چنانکہ نور آن
 درخت روی زمین را تا با آسمان روشن گردانیدہ و از مشرق تا مغرب این نور فرو گرفتہ و نور او
 ہفتاد و چند ان نور آفتاب است تمام عرب و عجم و ترک و تا جمیع آن نور اسجدہ سے کردند و ہر
 ساعت نور او زیادہ تر می شد و انہم طرف گردان نور را از زمان فرود گرفتہ دستند و چون نظر
 کردم جماعتی را از قریش دیدم کہ در شاخہ های او آویختہ بودند و جماعتی قصد بیدار او نمودند
 و من بخرم آن شرم کہ شاخہ از ان درخت بگیرم بتا بانگ ہمن زد کہ ترا ازین درخت نصیبی
 نیست من سوال نمودم کہ نصیب کہ می باشد گفت نصیب آن است کہ دست در شاخہ های
 او زدہ اند چون کابن این سخن را بشنید رنگ و سے تغییر یافت و گفت یا عبد المطلب زود باشد

کہ از پشت تو فرزندے موجود شود کہ نور او مشرق و مغرب را بگیرد و عجم مقهور
 او گردند ابو طالب ہم در آن مجمع حاضر بود و گفت بخدا بتعالی قسم کہ آن نور محمد صلی اللہ علیہ
 وسلم و ہم آن نور بود کہ چون عبدالمطلب راہ میرفت تو مے گفتی خورشیدے ست کہ از
 پیشانی وے مے تابد تا انکاه کہ آن نور از وے بعید اللہ منتقل شد و او خوردترین اولاد
 عبدالمطلب بود و عبدالمطلب ده سپرداشت و نذر کرده بود کہ چون اورادہ سپرد خدا تعالی
 عطا کند و ہم را قربانی کند ہذا یہ نزد کاہنان قریش رفت و گفت من چنان نذرے
 کرده ام و حالا از دل من بر نئے آیم کہ اورا قربانی کنم کاہن گفت کہ وہ راس اشتر و پرپر
 او بیدار و بعد قرعہ انداز اگر قرعہ بر شتر آمد آن وہ راس اشتر البقیہ او صدقہ کن و اگر قرعہ
 بروے آمد وہ مے افراستے تا اینکه قرعہ بر شتر آید عبدالمطلب ہم چنان کرد تا اینکه قرعہ
 بعد اشتر رسید بعد ازان قرعہ بر شتر آمد و بعد ازان صد شتر را قربانی کرد و ازان
 کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند کہ انا ابن الذبیحین یعنی من سپرد و کشتہ شدہ
 یعنی یکے اسماعیل علیہ السلام و دیگری عبد اللہ حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند
 کہ ولادت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در عام اربع بود روز دوشنبہ دوازدهم شہر ربیع
 الاول و امام محمد بیہم رحمتہ اللہ علیہ در کتاب خود آورده ست کہ ولادت آنحضرت صلی اللہ
 علیہ وسلم در ماہ رمضان بود در وقت صبح دوازدهم ماہ مذکور کہ نہ سال از بلوکیت نوشیر و
 باقی ماندہ بود و دو سال از بلوکیت عمر بن سہد ملک حیرہ باقی ماندہ بود و دو ماہہ بودند کہ از
 مادر یتیم ماندہ و چہار سالہ بودند کہ از پدر یتیم شدند حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ
 العزیز فرمودہ اند کہ صفیہ عمہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نقل کردہ کہ در ایام ولادت شان
 من کسی پنج علامت دیدم کہ مرکیے ازان علامات دلیلے بود بر نبوت شان اول آنکہ از
 مادر راست بدنیا آمدند نہ چون دیگران نگون سار و دیگر آنکہ چون بدنیا آمدند اول بسجدافتہ
 و دوران حین کہ بسجہ افتادند تمام جانوران روے زمین بہتاعت شان خداے سبحانہ را

سجدہ بجائے آوردند و دیگر مختون بدنیا آمدند و دیگر اینکه نام شان بریدہ و شسته بودند
 و چون من عزم نمودم کہ انہار الشویم آوازے بسبح من رسید کہ ما خود اور اثنستہ ایم بزبان
 فرمودند کہ لا اله الا الله محمد الرسول الله و شنیدم کہ ملایک در جواب او فرمودند کہ
 السلام علیک یا رسول الله و دیگر فرمود کہ ارادہ نمودم اینکہ بدانم کہ پسرست یا دختر
 نورے در گرد شان فرود آمد چنانکہ کس نتوانست کہ عورت شان را نظر اندازد و سنون
 قدمے تاریک بود کہ ایشان چون از ما در جدا شدند خانه روشن شد چنانکہ شرق و غرب
 روے زمین بسان وقت نیم روز شد و من بہر اس شدم و تمام درختان برگ و شاگومہ
 آوردند و ہمہ نباتات سبز شدند و آذمائی چشمہ ما آب جاری شد و ہمگی در دستان
 را راحت رسید و ہمگی بیماران را شفا آمد و ہمہ بے قراران قرار گرفتند و تمام آبستنی ہا بار
 نہادند و در آن عین در تمام روے زمین بیچیتے باقی ماند کہ بزوی در زمین نیفتاد و هیچ
 آتش مجوسی ماند کہ خاموش نگشت و بیچ صلیبی نبود کہ نگون سار نگردد و بیچ بیت خانہ
 باقی ماند کہ اورا ز لرزہ نگرفت و ایوان کسری نیز شکست یافت و ہمہ کشتی ہا بلرزہ شد
 و ہمہ دیوان بہر اس آمدند کہ آیا چہ در زمین آمد ابلیس نیز بلرزہ شد و تخت او نگون سار
 گردید کہ از بالای تخت خود نیفتاد و بانگے زد چنانکہ ہمہ دیوان روی زمین شنیدند و روے
 بطرف وے آوردند و تمامت چہل روز تخت او نگون سار بود و ہمگی دیوان در لرزہ بودند
 و می گفتند کہ آیا چہ واقعہ در زمین پیدا شدہ ابلیس لعنہ اللہ علیہ گفت کہ آن کسے کہ مرا
 از بہت او بسجدہ آدم امر کردند از ما و بزاد و آن کسیکہ بہ سبب او مرالعتت کردند از ما دور
 متولد شد و آن کسے کہ از سبب او بدین روز افتادم بوجود آمد و آن کسے کہ از سبب او
 کونین را آفریدند بوجود شد و ہمگی وجوش و طیور روی بطرف یکدیگر نہادند و یکدیگر را
 بشارت رسانیدند کہ نور محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم در وجود آمد و مہر نبوت در میان
 کتف شان لامع و درخشان بود و بران نوشتہ بود کہ لا اله الا الله محمد الرسول الله

و نذا در ملکوت افتاد کہ ولد النبئی العربی الامی الهاشمی خاتم الانبیاء والمرسلین
نقل است کہ روزی در صفات رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سخن میسرفت

حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودند کہ چون وی از ذات نیست گردید فضل
اللہ بجائے او نشست و چون از صفات نیست گشت قدس اللہ بجای او نشست
و فرمودند کہ مراد ازین فضل اللہ و قدس اللہ آن نیست کہ قدیم بحدوث پیوند گردید و با خلق
حق رسد و اگر این اعتقاد را کنند ملاحظہ و زناوقہ باشند بلکہ مراد آن است کہ آثار فضل
اللہ و قدس اللہ بوسیله پیوند گردید زیرا کہ صفات حق تعالی قدیم است و قائم بذاتہ سبحانہ
و آنچه بندہ را میرسد آثار آن صفات است و اگر کسی حلول را صورت بندد کافر گردد و نفوذ

یافتند من ذلک حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ در خبر آمدہ کہ اول چیز کہ
خدا تعالی آفرید نور محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم بود و نیز آمدہ کہ اولین خلق کردہ خدا تعالی
عقل بود اما میدان کہ هیچ آفریدہ از نور محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم سبقت نداشت

و نیز حضرت شیخ الاسلام قدس اللہ سرہ فرمودہ اند کہ قربت و اغراض عیسے علیہ السلام ہی
آن بود کہ پیشتر و بدیہ کو کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بود نیز سایان و ججودان بنی
اسرائیل از وسع سوال کردند کہ آنچه شنیہہ بایان باز گو فرمود کہ من پیشتر ہی ام ازبرا

دوستان احمد صلی اللہ علیہ وسلم قوله تعالی واذ قال عیسی بن مریم یا بنی اسرائیل

انی رسول اللہ الیکم صمد قائلین بدی من التورایتہ و مبعثدا برسول یاتی

من بعدک اسمع لحد و چون این آوازہ او بصبح افتاد ججودان و ترسایان قتل و وسعے را

عزم کردند تا اینکه خدا تعالی ملائکہ را فرمود کہ عیسے علیہ السلام دعوی چاکری و پیشتر ہی حبیب

نام محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم را نمود ججودان قصد قتل او را کردند و آسمان آوید اے

مومن بنگر کہ در ضمن این چه تعجیب است و چون بر زمین آید و خلق را بشریت محمد رسول

اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خواند بعد حمد خلایقی کہ حیات باشند و ترسایان روم و ترک و

و بحمد و ان بدانند که مقصود ازین همه آفرینش محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم و محمدیان بودہ اند
والحمد للہ اولاً و آخراً و ظاہراً و باطناً و الصلوٰۃ والسلام علی سیدنا محمد و آلہ و اصحابہ الطیبین
الطاہرین و ارحمتنا و احسننا معهم برحمتک یا ارحم الراحمین

فی لغت حضرت شیخ الاسلام احمد جام قدس سره العزیز

و سبب تبارخ نسخہ ہذا از فکر این محرم و صحیح قاصر عبد اللہ سرورستانی

کہ مرور است بہر چین و در ہر ساطانی
بال و صحب کہ بودہ ست نوریزدانی
چہ صوت بلبل و قمری کہ در گستانی
کہ غرق بود بدریای عشق سبحانی
چراغ اہل محبت ز شوق حق کانی
براہ گم شدہ گان شمع یل ظلمانی
شمر دما سوی اللہ جسد رافسانی
لقب و راقدس اللہ سرورستانی
زورداوست بہر شاہ مریدانی
خدیم بارگش جلد ملک فنانی
مقرر است اورا گروہ ایرانی
کہ بود قطب زمانہ و نبوت صمدانی
ز منکران شمر اورا شقی و نادانی
بہر بلاد بہر حلبتے کہ درمانی

زید حمد خداوندت ادریکتا
درود سید نسل بشر امام رسول
نعم شمامہ این نافہ روح انوار
نمی نہ بحر کرامت احمد جامی ست
رئیس زمرہ عرفان و سالکان طریق
بسالکان طریقت دلیل دراہبیری
چشید جرعة از جام و خدیت اللہ
میان اہل طریقت بشیخ الاسلام ست
زورس اوست بہر مدرسہ علوم و فنون
گرفتہ صیت ولایات اوعرب و عجم
بشرق و غرب همان اشہر من اشہر ست
فروغ نور ولایات او گرفتہ جہان
ہر آنکہ سز نند باورش بسبب اخلاص
مد و طلب ز فتوحات فیل حق احمد

چرا که تحریر به کرم من این معانی را
 بر آن کسی که مقرر نیست در ولایاتش
 پیشش نسب رسد اندر حجره عبداللہ
 نبی بابرکات از بسے محبت و مہر
 ز ضرب و طغنه وی شکر کین و استکده با
 ندیم سید اولاد ابن آدم بود
 کہ این حدیث در افشان در صحیحین است
 بعد حضرت صدیق و عمر فاروق
 بزرگ بود در شجاعت او چو ہر قتل
 بعد حضرت عثمان بشہر قرظیسا
 یابن عم بنی صاحب و معاون بود
 خدای بادر رضا از جماعتی ایشان
 یاب روی بزرگان در گت یارب
 چه خواجہ فیض محمد رضای حق می جست
 جو او عطی ساعی بکار ہائے خیر
 ز خلف شیر محمد کہ زائرین بودند
 تید لآھا السیات بالحکونات
 شہیر جدوی آن خواجہ عبدالرحمن بود
 بدست او ہوا ہیر خلق یک شہ
 کہ میرسد نیش متصل ز روئے سند
 پدید نسجی ہندی بسے مفید کتاب

بشک نباشش اگر مومن و مسلمانی
 خدایش تو بہ و ہد جاہل ست و نادانی
 کہ بود یار بزرگے بنی عدنانی
 ہمیشہ بود بسے تازہ روی و خندانی
 نگون شد و نہادند روی بوی رانی
 چه آشکار بود آن مجلس و چه پنهانی
 و غائے سید عالم و را قرین دانی
 بود اہل شکر ز شمشیر او کبیرانی
 بدانی این توجہ تاریخ و امتدی خوانی
 امیر سعادت آثار بود و ذی شانی
 بہر اموری کہ مے یافت امر و زمانی
 کہ دین حق شد از ایشان چہ صبح نورانی
 کہ نامید ز الطاف خود مگردانی
 بہ بقعہ ہای نیکو بود و صدق دل یانی
 جمل ز بحر کفش بود ابر نیسانی
 بروضۃ النبوی ہم بہ بیت رحمانی
 چنانکہ آمن است این بنص قرآنی
 کہ بود نسل بزرگان و نیک مردانی
 ضیاء لامع درخشان چہ نسل ربانی
 بشیح جام کہ بودہ است غوث حقانی
 کہ شہ زکرامات جد او دانی

نمود امر باین احقر عباد الله
که چسبیت نام و بجمع چه بود بظن خود
بود بخوار که این امر او خلاصت شود
به نیک خلقی و دینداری و سخاوت و زهد
پسای مرقد با فیض شیخ شمس الدین
مزار بابر کاتے ست این لبرستان
که امر فوق ادب آید است در احب
شفائی خسته دلان است نسخه هندی
فخذ بدای و تحف حسابی یا الله
فراغ یافت ز تخیر رهنده النسخه
بسال الف و ثلثاء و سی و چهار
و گرز روی حساب جمل همه خوابی

که بعد حذف الف از عباد میدانی
کمینه کلی ز دربار فیل ربانی
که بود تا جرودی فهم و شیخ دهقانی
بصیر او ز هسرا ان یک و رانانی
که فیض و برکت خود و همه چو بارانی
نوشتم اریچه خطم راستی توان خوانی
خصوص امری که ازین دروست تیبانی
ز نخلصین و مریدین و هر مسلمانی
فانک متعالی و انت سلطان
بیم غره شهر جمادی الثانی
امید آنکه لوحه الکریم گردانی
نوهفتی فکن از جمع لفظ غفرانی

فَالْمَنَاجَاتُ مِنْ فِكْرِ الْمَسْأَلَةِ الْقَائِلُ بِعَبْدِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

شمر سارم بادرب یار بنها و ذور بسال
ترک معروفات و فعل نبی منکر کرده ام
چون بهایم دایم اندر خواب خوردن بوده ام
امر و نیت را از قرآن خوانده و دانسته ام
هست اقرارم که فعل من خلاف قول توست
گرچه دانستم و خواندم من بجز و لا بجز
گفته ام غواص بجز غفلت و ذنب و خطا

طاعت از دستم نیامد غیر عصیان و بال
سر بسر کارم خطا و سهو و نسیان است من حال
بادرت ناماده ام ز حسن احوال اندر هیچ حال
بر خلافتش کار کردم عمر شد اندر رضای
بارها پیمانم پر شد ز عصیان با مال
ترک کردم من بجز و لا بجز آمدت سال
روبره ناورده و ناماده ام در اقبال

زیر بار ذنب و عصیان بازدهم چون خر بگل
 ربتنا فاعفر لنا اسرافنا فی امرنا
 یادنا و دم ز قیصر و شتر و میزان و صراط
 خلق را آورده و مال مسلمان خورده ام
 آدم با این تمامی روسیہ باور گهت
 نیست نوید از درت کس یا الہ العالمین
 گر سخوانی و بر برانی با درت آماده ایم
 و رگناه من بود چون سیل بسے ناگذر
 با گدایان پادشاهان کے روادار شدستم
 عفو کن یا رب روح مصطفیٰ و آل و صحب
 یا بروی جملہ نیکان و خواص و رگهت

لنحضر و اعن حمل ذنبی الف افطار جمال
 انت غفار کریم یا کبیر المتعال
 در پی حرص و هوا و غفلت و مال و منال
 عمر من بگذشت چون حیوان بصر ماه و سال
 بار عصیان را بدوش آورده ام مثل جمال
 و آنکه نوید از درت بودن مجال است و مجال
 کے کد انوید گردد گر کریم از وسے ملال
 قطره از رحمت آن سیل را سازد زلال
 با گداز شہ نیاید جز کرم در هیچ حال
 و اسے اگر بدھی بپاوشش عمل مارا نکال
 انت یا رب بطفک اغثنی کل حال

نیت عبد اللہ بدست بیچ بسز لا تقنطوا
 گرچه از بار گنه گشته بے پشتت و بال

تہت بالخیر

اعلان واضح باد کہ بدوکان مکتب ہر قسم عربی فارسی اردو
 پنجابی و قرآن مجید معرا و مترجم موجود و نرخ ارزان ارسال کر دیا میشود

صاحب الصدق ولیقین شیخ الہی بخش محمد صلال الدین تاجران کتب ہوبازار کشمیری